XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka (XKR)

Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

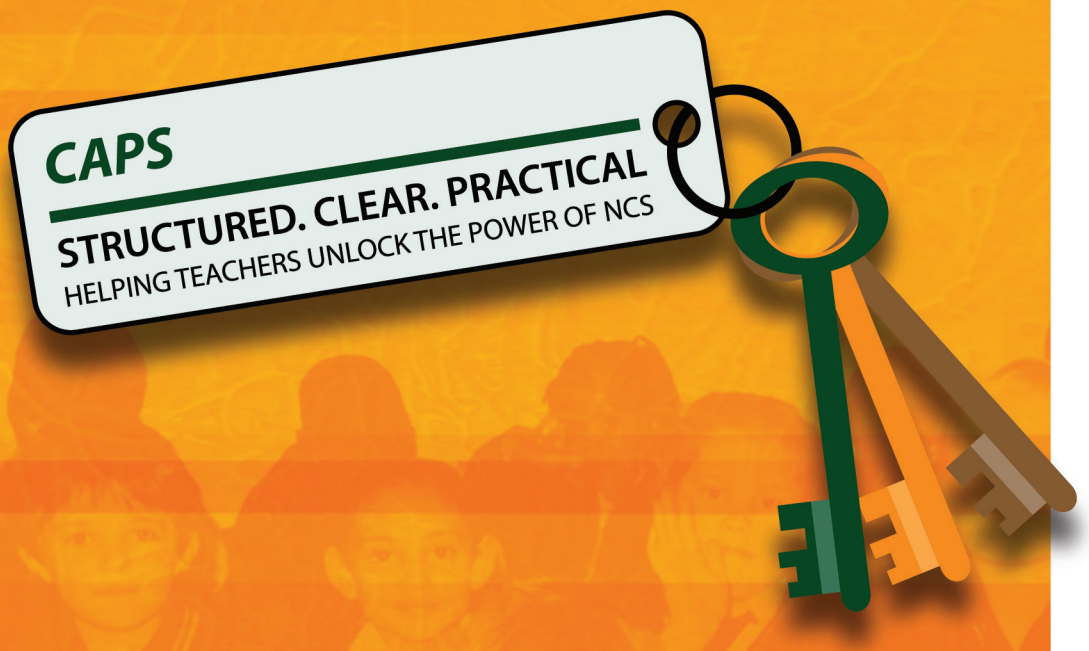

Xiyimo xa Dyondzo na Vuleteri byo Yisa Emahlweni Tigiredi ta 10-12

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO TIGIREDI TA 10-12

XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0559-3

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

VUNDZENI

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO 3

1.1 Vundzhaku 3

1.2 Nkatsakanyo wa Kharikhulamu 3

1.3 Swikongomelo swa Kharikhulamu ya Afrika-Dzonga hi ku Angarhela 4

1.4 Maavelo ya nkarhi 6

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo 6

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi 7

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla 7

1.4.4 Tigiredi ta 10-12 8

XIYENGE XA 2: NTIVISO WA TINDZIMI 9

2.1 Tindzimi eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo 9

2.2 Swikongomelo swo kongoma swo dyondza tindzimi 10

2.3 Nkatsakanyo wa kharikhulamu ya ririmi 11

2.4 Ku dyondzisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi 11

2.5 Madyondziselo ya ririmi 16

2.6 Maavelo ya nkarhi eka kharikhulamu 18

2.7 Swilaveko swo dyondzisa Xitsonga Ririmi ra le Kaya tanihi dyondzo 19

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YO DYONDZISA VUSWIKOTI BYA RIRIMI 20

3.1 Ku yingisela na ku vulavula 20

3.2 Ku hlaya na ku langutisa 28

3.3 Ku tsala na ku andlala 35

3.4 Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi 43

3.5 Makungu yo Dyondzisa 46

3.5.1 Giredi ya 10: Minkunguhato yo dyondzisa 50

3.5.2 Giredi ya 11: Minkunguhato yo dyondzisa 59

3.5.3 Giredi ya 12: Minkunguhato yo dyondzisa 68

XIYENGE XA 4: MAKAMBELELO EKA RIRIMI RA LE KAYA 79

4.1 Manghenelo 79

4.2 Makambelelo ya nkamafundza kumbe ya siku na siku 79

4.3 Makambelelo ya mafundza 79

4.4 Nongonoko wa Makambelelo 83

4.4.1 Nkatsakanyo wa swilaveko swa makambelelo 83

4.4.2 Swikambelo 87

4.5 Ku rhekhoda na ku vika 89

4.6 Nxopelo wa makambelelo 90

4.6.1 Makambelelo ya mafundza (MX) 90

4.6.2 Mintirho yo kambela swanomo 90

4.7 Vuangarheto 91

DLILOSARI 92

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO

1.1 Vundzhaku

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (XKR) xi hlamusela pholisi ya kharikhulamu na makambelelo eka xiyenge xa swikolo.

Ku antswisa matirhiselo ya xona Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xi antswisiwile naswona ku antswisiwa loku ku ta sungula ku tirhisiwa hi Sunguti 2012. Tsalwa rin'we leri hlanganeke ra Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo ri endliwile eka dyondzo yin'wana na yin'wana ku siva Switatimende swa tidyondzo, Swiletelo swa minongonoko yo dyondza na Swiletelo swa makambelelo ya dyondzo leswa khale eka Tigiredi ta V-*12*.

1.2 Nkatsakanyo wa kharikhulamu

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) xi yimela xitatimende xa pholisi yo dyondza no dyondzisa eswikolweni swa Afrika-Dzonga naswona xi katsa leswi landzelelaka:

(i) *Switatimende swa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo* swa dyondzo yin'wana na yin'wana ya xikolo leyi pfumeleriweke hilaha swi longoloxiweke hakona

(ii) Tsalwa ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12;*: na

(iii) Tsalwa ra pholisi ra: *National Protocol for Assessment Grades R-12 (January 2012)*.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (Sunguti 2012) xi siva switatimende swa tikharikhulamu ta rixaka swimbirhi swa nkarhi wa sweswi ku nga:

(i) *Revised National Curriculum Statement Grades R - 9, Government Gazette No. 23406 of 31 May 2002*, na

(ii) *National Curriculum Statement Grades 10-12 Government Gazettes, No. 25545 of 6 October 2003* and *No. 27594 of 17 May 2005*

(c) Switatimende swa Kharikhulamu ya Rixaka leswi vuriweke eka ndzimantsongo ya b(i) na (ii) swi angarhela switsariwa swa pholisi leswi landzelaka leswi nga ta siviwa hi ndlela yo engetela hi switsongotsongo hi Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) hi malembe ya 2012 - 2014:.

(i) Switatimende swa Dyondzo, Swiletelo swa Nongonoko wo Dyondza na Swiletelo swa Makambelelo ya Dyondzo swa Tigiredi ta V-*9* na Tigiredi ta 10-*12*,

(ii) Tsalwa ra pholisi ra, *National Policy on assessment and qualifications for schools in the General Education and Training Band leri hangalasiweke* eka *Government Notice No. 124* eka *Government Gazette No. 29626* ya 12 Nyenyanyani 2007;

(iii) Tsalwa ra pholisi ra, the *National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF)*, leri hangalasiweke eka *Government Gazette No.27819* ya 20 Mawuwani 2005;

(iv) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF),* mayelana na vadyondzi lava nga na swilaveko swo hlawuleka*,* leri hangalasiweke eka *Government Gazette, No.29466* ya 11 N'wendzamhala 2006, ri katsiwile eka tsalwa ra pholisi ra , *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; na*

(v) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), mayelana na tsalwa ra National Protocol for Assessment (Grades R-12)*, leri hangalasiweke eka *Government Notice No.1267* eka *Government Gazette No. 29467* ya 11 N'wendzamhala 2006.

(d) Tsalwa ra pholisi ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12* xikan'we na swiyenge swa Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo hilaha swi longoloxiweke hakona eka Kavanyisa ka 2,3 na 4 eka tsalwa leri, swi vumba swipimo swa maendlelo na mimpimo ya Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12*. Hikwalaho, hi ku ya hi xiyenge xa 6A xa *South African School Act 1996* (nawu wa nomboro ya 84 wa 1996) wu vumba masungulo ya ku va Holobye wa Dyondzo ya Masungulo a nyika vugimutsongo bya mimbuyelo na mimpimo, xikan'we na maendlelo yo kambela matirhelo ya vadyondzi lama nga ta tirhisiwa eka swikolo swa mfumo na leswi tiyimeleke.

1.3 Swikongomelo swa Kharikhulamu ya Afrika-Dzonga hi ku angarhela

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi nyika nhlamuselo ya leswi swi tekiwaka swi ri vutivi, vuswikoti na minkoka leyi faneleke ku dyondziwa eka swikolo swa le Afrika dzonga. Xikongomelo xa kharikhulamu leyi i ku tiyisisa leswaku vana va kuma no tirhisa vutivi na vuswikoti hi tindlela leti nga ta nkoka evuton'wini bya vona vini. Hikwalaho ka leswi, kharikhulamu yi kondletela mhaka yo dyondzisa vutivi lebyi simekiweke eka mbangu lowu vadyondzi va tshamaka eka wona yi ri karhi yi tekela enhlokweni mhaka yo katsa na leswi humelelaka emisaveni.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi tirha ku:

- fuwisa vadyondzi hi vutivi, vutshila na minkoka leyi nga ta endla leswaku va kota ku tienerisa, na ku va na xiave lexi vuyerisaka exikarhi ka vanhu tanihi vaakatiko va tiko leri tshunxekeke, handle ka ku langutisa vundzhaku bya vona mayelana na swa mahanyelo na ta ikhonomi, rixaka,
- endla leswaku va kota ku fikelela dyondzo ya le henhla;
- olovisa ku khaluta ka vadyondzi ku suka etindhawini to dyondzela eka tona ku ya etindhawu ta mintirho; na
- ku nyika vathori matimu yo enela ya vuswikoti bya mudyondzi.

(c) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka ya Tigiredi ta V-12 xi simekiwe eka minsinya leyi landzelaka:

- Ku hundzuluxa mahanyelo ya vanhu: ku tiyisisa leswaku ku pfumaleka ka ndzingano ka minkarhi leyi hundzeke ka lulamisiwa, na leswaku swiyenge hinkwaswo swa vanhu va laha tikweni swi nyikiwa swivandla swo ringana swo dyondza

- Ku dyondza hi ku gingirika na vuxoperi: ku kondletela ku dyondza hi ndlela yo kombisa ku gingirika na vuxoperi eku dyondzeni, ku nga ri ku tirhisa maendlelo yo bela enhlokweni na ku dyondza munhu a nga endli vuxoperi bya ntiyiso lowu nyikiweke;

- Vutivi bya le henhla na vuswikoti bya le henhla: mpimohansi wa vutivi na vuswikoti lebyi faneleke ku fikeleriwa eka giredi yin'wana na yin'wana bya kombisiwa na ku endleriwa mimpimo leyi fikelelekaka eka tidyondzo hinkwato;

- Ndlandlamuko: Leswi dyondziwaka na mbangu wa leswi dyondziwaka swa giredi yin'wana na yin'wana swi komba ndlandlamuko ku suka eka timhaka to olova ku ya eka to tika;

- Timfanelo ta vanhu, nkatsahinkwavo, vululami eka ta mbangu na ta mahanyelo ya vanhu: ku katsa minsinya na milawu ya vululami bya ximbangu na ta mahanyelo ya vanhu na ya timfanelo ta vanhu hilaha swi hlamuseriweke hakona eka Vumbiwa ra Riphabuliki ya Afrika-Dzonga. Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta 10-12 xi tekela enhlokweni timhaka ta ku hambanahambana ka vanhu mayelana na ta vusweti, nkalandzingano, rixaka, rimbewu, ririmi, malembe,vutsoniwa na swin'wana swivangelo;

- Ku vona nkoka wa vutivi bya swa ndhavuko: ku amukela leswaku ndzhaka leyo fuwa ya tiko swi na nkoka ngopfu eka ku hlayisa minkoka leyi nga endzeni ka Vumbiwa; na

- Ku khorwisa, nkoka na vuswikoti: ku nyika dyondzo leyi yelanaka na ya matiko man'wana hi nkoka, vuanami na vuenti.

(d) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 xi kongomisa eku humeleriseni ka vadyondzi lava nga ta kota ku :

- lemuka na ku ololoxa swiphiqo va tlhela va teka na swiboho hi ku ehleketa na hi ndlela ya vuxoperi na vutumbuluxi;

- tirha hi mfanelo va ri voxe na loko va ri na van'wana tanihi swirho swa xipano;

- lulamisa na ku lawula vona vinyi xikan'we na migingiriko ya vona hi vutihlamuleri na hi ndlela leyi vuyerisaka;

- ku hlengeleta, xopaxopa, lulamisa, na ku hlela mahungu hi vuxoperi;

- ku vulavurisana na van'wana hi ndlela leyi vuyerisaka hi ku tirhisa swilo leswi ngo voniwa kunene, swo fanisa na / kumbe vutshila bya ririmi byo hambanahambana;

- ku tirhisa sayense na thekinoloji hi ndlela leyi vuyerisaka na hi vuxoperi a komba vutihlamuleri eka mbangu na rihanyu ra van'wana; na ku

- ku kombisa ku twisisa leswaku misava i sisiteme ya swilo leswi nga na vuxaka na ku lemuka leswaku emisaveni mhaka yihi na yihi loko yi ahluriwa a yi ahluriwi yi ri emoyeni.

(c) Nkatsahinkwavo wu fanele ku va masunguloxidzi ya malulamiselo, makunguhatelo na madyondziselo exikolweni xin'wana na xin'wana. Leswi swi nga humelela ntsena loko vadyondzisi va ri na ntwisiso wo enta wa leswaku va nga lemukisa ku yini naswona va nga lulamisisa ku yini swiphiqo swa ku dyondza, na ku kunguhatela vadyondzi vo hambanahambana.

Xilo xikulukumba eku lawuleni nkatsahinkwavo i ku vona leswaku swirhalanganyi swa paluxiwa na ku ololoxiwa hi swiyenge hinkwaswo leswi seketelaka leswi nga ka mbangu wa xikolo leswi katsaka vadyondzisi, mintlawa leyi seketelaka ya swifundza, mintlawa yo seketela eka xiyimo xa xivandla ,vatswari na swikolo swa lava nga na swilaveko swo hlawuleka. Ku herisa swirhalanganyi etitlilasini, vadyondzisi va fanele va tirhisa xiletelo lexi vuriwaka *Guidelines for Inclusive Teaching and Learning(2010*).

1.4 Maavelo ya Nkarhi

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo

(a) Nkarhi wo dyondzisa wa tidyondzo eka Xiyimo xa Masungulo wu tanihilaha swi kombisiweke eka tafula leri nga laha hansi:

DYONDZO	GIREDI YA V (TIAWARA)	TIGIREDI TA 1-2 (TIAWARA)	GIREDI YA 3 (TIAWARA)
Ririmi ra le Kaya	10	7 / 8	7 / 8
Ririmi ro Engetela ro Sungula		2 / 3	3 / 4
Matematiki	7	7	7
Ntivo swa Vutomi	**6**	**6**	**7**
• Vutivi bya Masungulo	(1)	(1)	(2)
• Vutshila byo Tumbuluxa	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Vutiolori	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Rihanyo	(1)	(1)	(1)
NTSENGO	**23**	**23**	**25**

(b) Nkarhi wo dyondzisa wa Tigiredi ta V, 1 na 2 i 23 wa tiawara kutani Giredi ya 3 yi averiwa 25 wa tiawara.

(c) Tiawara ta khume ti averiwe tindzimi eka Tigiredi ta 1-2 na tiawara ta 11 eka Giredi ya 3. Mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nkombo (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya, na mpimohansi wa tiawara timbirhi (2) na mpimohenhla wa tiawara tinharhu (3) wu averiwa Ririmi ro Engetela eka tigiredi ta 1-2 . Eka Giredi ya 3 mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nhungu (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya kutani mpimohansi wa tiawara tinharhu (3) na mpimohenhla tiawara ta mune (4) wu averiwa Ririmi ro Engetela ro Sungula.

(d) Eka dyondzo ya Ntivo swa Vutomi, Vutivi bya Masungulo byi averiwe awara yin'we eka Tigiredi ta V-2, na tiawara timbirhi (2) tanihilaha swi kombisiweke hakona eka swiangi swa Giredi ya 3.

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi

(a) Tafula leri nga laha hansi ri komba tidyondzo na nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Xikarhi

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	6
Ririmi ro Engetela ro Sungula	5
Matematiki	6
Sayense na Thekinoloji	3,5
Tisayense ta swa Vanhu	3
Ntivo swa Vutomi • Vutshila byo Tumbuluxa • Dyondzo ya swa Vutiolori • Dyondzo ya swa Rihanyo	**4** (1,5) (1) (1,5)
NTSENGO	**27,5**

Loko swikolo lava ku dyondzisa Ririmi ro Engeteka ra Vumbirhi tani hi ririmi ro tatisa tidyondzo swi fanele ku endla makungu yo engetela nkarhi eka lowu se swi nga overiwa wona wa 27,5 tiawara.

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla

(a) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Henhla wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	5
Ririmi ro Engetela ro Sungula	4
Matematiki.	4,5
Tisayense ta swa Ntumbuluko	3
Tisayense ta swa Vanhu	3
Thekinoloji	2
Tisayense ta mafambiselo ya swa ikhonomi	2
Ndzetelo wa swa Vutomi	2
Vutshila byo Tumbuluxa	2
NTSENGO	**27,5**

Loko swikolo lava ku dyondzisa Ririmi ro Engeteka ra Vumbirhi tani hi ririmi ro tatisa tidyondzo swi fanele ku endla makungu yo engetela nkarhi eka lowu se swi nga overiwa wona wa 27,5 tiawara.

1.4.4 Tigiredi ta 10-12

(a) Ndzetelo wa nkarhi wo dyondza eka Tigiredi ta 10-12 wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	NKARHI LOWU VEKIWEKE HI VHIKI (TIAWARA)
Ririmi ra le kaya	**4.5**
Ririmi ro Engetela ro Sungula	**4.5**
Matematiki	**4.5**
Ndzetelo wa swa vutomi	**2**
Mpimohansi wa tidyondzo tin'wana na tin'wana tinharhu leti hlawuriweke eka Ntlawa wa B eka Xitandzhaku xa B, Matafula ya B1-B8 ya le ka Xitsariwa xa pholisi xa, *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12, hi ku ya hi swiringanyeto leswi pimanyisiweke eka ndzimana ya 28 ya xitsariwa xa pholisi lexi boxiweke.*	**12 (3x4h)**
NTSENGO	**27.5**

Nkarhi lowu pimiweke hi vhiki wu nga tirhisiwa ntsena eka mpimohansi lowu lavekaka wa tidyondzo ta *Xitatimende xa kharikhulamu ya Rixaka Tigiredi ta V-12 (XKR)* tanihilaha swi kombisiweke hakona laha henhla, naswona wu nga ka wu nga tirhisiwi eka tidyondzo tin'wana to engetela., Loko mudyondzi a navela ku dyondza tidyondzo to engetela, ku fanele ku engeteriwa nkarhi wo ti dyondza.

XIYENGE XA 2: NTIVISO WA TINDZIMI

2.1 Tindzimi eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

Ririmi i xitirhisiwa lexi vanhu va humesaka ha xona miehleketo ya vona no kota ku vulavurisana. I xitirhisiwa nakambe xa mfuwo na nkhaviso lexi tirhisiwaka exikarhi ka vanhu ku antswisa misava leyi va hanyaka eka yona. Ku dyondza ku tirhisa ririmi hi mfanelo swi pfuna vadyondzi ku ehleketa na ku kuma vutivi, ku phofula ta xiviri, ta matitwelo na mavonelo ya vona, ku tihlanganisa na ku burisana na van'wana na ku hlenga vutomi bya vona. Ri tlhela nakambe ri nyika vadyondzi swifaniso na mianakanyo leyi fuweke, ya matimba na ku enta leyi va yi tirhisaka ku hlenga vutomi bya vona leswaku byi antswa ku tlula leswi byi nga xiswona na ku va byi vonakala ku tlula leswi byi nga xiswona. Hi ririmi leri, ku hambanahambana ka mifuwo na ka vuxaka exikarhi ka vanhu swa kombisiwa na ku vumbiwa, naswona hi ririmi leri swilo leswi, swi nga cinciwa, swi ndlandlamuxiwa na ku antswisiwa.

Swiyimo (tilevhele) swa Tindzimi

Ku dyondzisiwa ka tindzimi eka Tigiredi ta10-12 ku katsa tindzimi hinkwato ta ximfumo ta Afrika-Dzonga, ku nga, Afrikaans,, English IsiNdebele, IsiXhosa, Sepedi, (Sesotho sa Leboa) IsiZulu, Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda na Xitsonga - ku katsa na tindzimi to ka ti nga ri ta ximfumo ku nga, i-Arabic, i-French, i-German, i-Gujarati, i-Hebrew, i-Hindu, i-Italian, i-Latin, i-Modern Greek, i-Portuguese, i-Spanish, i-Tamil, i-Telugu kanye ne-Urdu. Tindzimi hinkwato ka ximfumo ti nga dyondzisiwa eka xiyimo xa Ririmi ra le kaya, Ririmi ro Engetela ro Sungula, kumbe Ririmi ro engetela ra vumbirhi. Tindzimi hinkwato to ka ti nga ri ta ximfumo ti nga dyondzisiwa eka vugimo-ntsongo bya Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Ku dyondza ririmi eka tigreyidi ta 4-9 swi katsa tindzimi hinwato ta ximfumo ta laha Afrikadzonga. Tindzimi hinkwato ta ximfumo ti nga dyondzisiwa eka xiyimo xa Ririmi ro Engetela ro Sungula, kumbe ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Tindzimi to ka ti nga ri ta ximfumo ti nga dyondzisiwa eka vugimo-ntsongo bya ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Loko tindzimi leti ti hiwukisiwile kumbe ti tsariwile.

Ririmi ra le Kaya i ririmi ro rhanga ku dyondziwa hi vadyondzi. Hambiswiritano, swikolo swo tala swa Afrika-Dzonga a swi dyondzisi tindzimi ta le kaya ta van'wana va vadyondzi kumbe vadyondzi hinkwavo lava tsariseke eswikolweni, kambe swi nga ha va na rin'we kumbe timbirhi tindzimi leti dyondzisiwaka ti ri eka xiyimo xa Ririmi ra le Kaya. Hikwalaho, mavito: Ririmi ra le Kaya, na Ririmi ro Engetela ro Sungula, ya vula swiyimo swa vuswikoti leswi ririmi ri dyondzisiwaka eka swona, ku nga ri ririmi ra manana (ra le Kaya) kumbe ririmi leri dyondziweke (tanihi le ka tindzimi to engetela). Hi ku landza xikongomelo xa pholisi leyi, swin'wana na swin'wana leswi khumbaka ririmi ra le kaya swi fanele ku twisisiwa tanihi xiyimo xa vuswikoti lexi ririmi ri dyondzisiwaka eka xona, ku nga ri ririmi hi roxe.

Xiyimo xa Ririmi ra le Kaya xi nyika vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana lebyi lavekaka etindhawini laha ku nga na vanhu na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka swa tidyondzo lebyi nga na nkoka eku dyondzeni ka tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu. Eka xiyimo lexi xa ririmi ntshikelelo wu le ka ku dyondzisa vuswikoti bya ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Xiyimo lexi xi nyika nakambe vadyondzi vuswikoti byo twisisa matsalwa, byo vona vuxongi na byo anakanya leswaku va ta kota ku tivumbela, ku anakanya, na ku ganyisa matwisiselo ya vona ya misava leyi va hanyaka eka yona. Hambiswiritano, ntshikelelo na ntikelo wa vutshila byo yingisela na byo vulavula kusuka eka Tigiredi ta 7 kuya emahlweni i wutsongo loko wu pimanisiwa na vutshila byo hlaya no tsala.

Eka **Xiyimo xa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi** ku tekiwa leswaku vadyondzi va hava vutivi bya ririmi leri loko va fika exikolweni. Eka malembe yo sungula ya xikolo, nkongomiso wu le ka ku vumba vuswikoti bya ku twisisa na ku vulavula ririmi- vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana. Eka Tigiredi ta 2 na 3 vadyondzi va sungula ku aka vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala ehenhla ka masungulo lama ya ku kota ku vulavula. Va tlhela va tirhisa vutshila byo hlaya na ku tsala lebyi se va nga byi dyondza eka Ririmi ra vona ra le Kaya.

Eka Xiyimo xa le Xikarhi na le ka Xiyimo xa le Henhla vadyondzi va ya emahlweni va tiyisisa vuswikoti bya vona byo yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Hikwalaho ka leswi ntshikelelo wukulu eka ririmi ro engetela ra Vumbirhi wu fanele wu va eka ku tirhisa ririmi leri eka ku ehleketa na ku anakanya. Eka xiyimo lexi vadyondzi va tlhela va hlaya ngopfu matsalwa naswona va sungula ku hluvukisa vuswikoti byo vona ku saseka na byo anakanya hi Ririmi ro Engetela ro Sungula.

Hi nkarhi lowu vadyondzi va sungulaka Giredi ya 10, va fanele va ri na vutivi byo antswa byo tirhisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi mayelana na vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na van'wana na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka ku twisisa tidyondzo. Hambiswiritano, ntiyiso hi leswaku vadyondzi va va va nga si kota ku vulavurisana kahle na van'wana hi Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi eka giredi leyi. Hikwalaho ka leswi ntlhontlho eka Tigiredi ta 10-12 i ku nyika vadyondzi nseketelo eka ta ririmi na ku va nyika kharikhulamu leyi nga ta endla leswaku va fikelela swilaveko leswi languteriweke eka Giredi ya 12. Swilaveko leswi swi fanele swi endla leswaku vadyondzi va tirhisa ririmi ro engetela hi vuswikoti bya le henhla lebyi nga ta va lulamisela dyondzo ya le henhla kumbe entirhweni.

2.2 Swikongomelo swo kongoma swo dyondza Tindzimi

Ku dyondza ririmi swi fanele ku endla leswaku vadyondzi va kota ku:

- kuma vuswikoti bya ririmi lebyi lavekaka eku dyondzeni ka tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu;
- yingisela, ku vulavula, ku hlaya/langutisa na ku tsala/andlala ririmi hi ku titshemba na hi ku tiphina. Vuswikoti na matitwelo ya muxaka lowu swi vumba masungulo yo munhu a kota ku dyondza vutomi bya yena hinkwabyo;
- tirhisa ririmi hindlela leyi faneleke, va ri karhi va tekela enhlokweni vaamukeri va mahungu, xikongomelo na mbangu;
- phofula no seketela miehleketo ya vona vini, mavonelo ya vona na matitwelo ya vona hi vutitshembi hindlela yo vulavula na ku tsala leswaku va ta va vanhu vo ehleketa hi vutihlamuleri na vuxoperi;
- tirhisa ririmi na mianakanyo ya vona ku kuma swinyingi leswi khumbaka vona vini na leswi humelelaka emisaveni leyi va hanyaka eka yona. Leswi swi ta endla leswaku va kota ku phofula mintokoto ya vona na leswi va swi kumaka emisaveni hi ku vulavula na ku tsala;
- tirhisa ririmi ku kuma na ku tirhisa mahungu hi mfanelo loko va dyondza tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu hi ku angarhela na le ka tinxaka tin'wana ta mimbangu yo hambanahambana. Vuswikoti byo kuma na ku hangalasa mahungu i bya nkoka eka "minkarhi leyi yo hanya hi mahungu" naswona swi vumba masungulo yo munhu a dyondza eka vutomi bya yena hinkwabyo; na
- ku tirhisa ririmi tanihi xitirhisiwa xo ehleketa na ku tumbuluxa hi vuxoperi; xo phofula mavonelo ya vona eka timhaka ta matikhomelo lamanene na minkoka; ku tihlanganisa na switshuriwa swo hambanahambana hi vuxoperi; ku tlhontlha mavonelo yo hambanahambana, minkoka na vuxaka byo byo komba ku hambana ka swiyimo/matimba leswi kumekaka eka switshuriwa; na ku hlaya switshuriwa hi swikongomelo swo hambanahambana, tanihi ku titsakisa, vulavisisi na vuxoperi.

2.3 Nkatsakanyo wa kharikhulamu ya ririmi

Kharikhulamu yi lulamisiwile hi ku landza vuswikoti na vundzeni lebyi landzelaka:

NKATSAKANYO WA VUSWIKOTI NA VUNDZENI BYA RIRIMI	
Ku Yingisela na ku Vulavula	**Ku hlaya na ku Langutisa**
Ku Yingisela **Ku Yingisela hi ku landzelela magoza** **Ku tilulamisela ku yingisela** **Hi nkarhi wo yingisela:** • Ku yingiselela ku kuma hungu ro karhi • Ku yingiselela ku kota ku xopaxopa no hlela • Ku yingiselela ku vulavurisana na van'wana • Ku yingiselela ku komba ku tsakela **Endzhaku ko yingisela**	**Ku hlaya hi ku landzelela magoza:** **Ku tilulamisela ku hlaya** **Ku hlaya** **Endzhaku ko hlaya** • **Ku hlaya ka switshuriwa swa matsalwa na swo ka swi nga ri swa matsalwa hi ku dzika** • **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi**
Ku Vulavula **Ku vulavula hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku lavisisa na ku lulamisa Ku titoloveta na ku andlala **Swihlawulekisi na milawu ya Switshuriwa swa vutihlanganisi bya swanomo** **Ku vulavula ka mafundza na ku andla** **Ku vulavula ka nkamafundza na ku tirha hi ntlawa** **Swivulwahava leswi tirhisiwaka eka mbulavurisano**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** • Ku kunguhata • Ku tilulamisela ku tsala • Ku pfapfarhuta ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo na ku andlala **Swiaki na milawe ya matirhisele ya ririmi hi nkarhi wo tsala hi ku landzela magoza** **Tinxaka ta switshuriwa - swivumbeko na swihlawulekiso swa ririmi**
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Swiaki na milawu ya ririmi swi dyondzisiwa eka mbangu wa vuswikoti lebyi nga laha henhla na nongonoko wa nhluvukiso wa ririmi. Leswi swi katsa nhlawulo wa marito, mapeletelo, mavumbelo ya xivulwa, mafunghelo, ku tsala ndzimana, ku pfuxeta swivumbeko swa ntivoririmi leswi dyondzisiweke eka tigiredi ta le hansi, na ku nyika manghenelo ya swivumbeko swintshwa swa ntivoririmi (languta nongonoko wo nyika vuxokoxoko.)	

2.4 Ku dyondzisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi

Ku kota ku dyondza ririmi ro engetela kahle, munhu u fanele ku paluxeriwa rona swinene. Mudyondzisi u fanele ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yingisela na ku hlaya Ririmi ro Engetela hi swikongomelo swo hambana. Va lava nkarhi wo yingisela Ririmi ro Engetela ku endlela ku kuma vuxokoxoko na ntwisiso (xik. mahungu) na ntsakelo (xik. xitori kumbe risimu). Xa nkoka ngopfu va lava nkarhi wa ku hlaya na ku languta Ririmi ro Engetela ku kuma mahungu (xik. ku hlamusela hi ku pfunetiwa hi dayagiramu), ntsakelo (xik. magazini) na ntsakelo wa matsalwa (xik. xitlhokovetselo). Ndzavisiso wu komba leswaku ndlela yo antswa yo hluvukisa ntivomarito i ku hlaya swinene. Hambiswiritano, i swa nkoka leswaku switshuriwa swa mbulavulo, ku tsala na swo voniwa swi va eka xiyimo lexi faneleke vadyondzi. Loko tsalwa ri tika, vadyondzi va ta hela matimba naswona a va nga dyondzi nchumu; kasi loko swi olova ngopfu a va nga vi na tlhontlho naswona ku dyondza a ku nga humeleri. Ntirho wa nkoka wa mudyondzisi wa ririmi i ku fambelanisa tsalwa na xiyimo xa vadyondzi. Eka Tigiredi ta 10-12, vadyondzi va fanele ku tshama va ri karhi va titoloveta ku yingisela na ku hlaya switshuriwa leswi nga na ntlhontlho.

Vadyondzi va fanele ku tirhisa ririmi ro engetela minkarhi yo tala hi swikongomelo swo hambana. Va lava nkarhi wo vulavula Ririmi ro Engetela hi swikongomelo swo tihlanganisa na van'wana (xik. mimbhurisano, papila) ku hluvukisa ku vutumbuluxi bya vona (xik. ku hlaya xitlhokovetselo, ku encenyeta, ku rungula kumbe ku tsala xitori na swi.) ku engetela vutivi bya ririmi (ku nghenelela eka mijekajekisano). Xa nkoka ngopfu eka Tigiredi ta 10-12, vadyondzi va lava nkarhi wo tsala hi swikongomelo swo tihlanganisa na van'wana (xik. papila), to hluvukisa vuswikoti byo ehleketa (xik. xitori), ku hluvukisa switshuriwa vuswikoti bya vutivi bya akhademiki (xik. xitsalwana xa mavonelo) na ku lulamisela eka ntirho (xik. ku tsala papila ra xikombelo no tsala papila ra tsalwavutitivisi leri faneleke). Vadyondzi va fanele ku twisisa xikongomelo xo tsala na ku hluvukisa matwisiselo ya vaamukeri va mahungu. Eka Tigiredi ta 10-12, vadyondzi va fanele va tsala ku ya emahlweni switshuriwa leswi tlhontlhaka. I swa nkoka leswaku vadyondzi va nyikiwa xivikontsundzuxo nkarhi hinkwawo eka leswi va swi tsaleke ku endlela leswaku va tiva laha na leswi va faneleke ku swi antswisa. Ntirho wa nkoka wa mudyondzisi wa ririmi i ku nyika xivikontsundzuxo xa nkoka lexi nga mhaka ya nkoka eka makambelelo.

Vadyondzisi va fanele ku hluvukisa maqhinga ya vadyondzi yo hlaya na yo tsala ku endlela leswaku va ta va vahlayi na vatsari va vutomi hinkwabyo. Xikombiso, va nga dyondzisa vadyondzi ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma mhakankulu na ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko byo karhi; ku vutisa swivutiso leswi hluvukisaka switshuriwa vuswikoti byo hlaya bya vadyondzi; ku nyika xivikontsundzuxo lexi nga ta endla leswaku vadyondzi va vona vuswikoti na vutsandzeki na ku twisisa leswaku va nga yisa ku yini emahlweni.

Vadyondzi va fanele va tiva tidyondzo ta masungulo ta ririmi: ntivoririmi, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo. Hi ku angarhela, vadyondzisi va ta dyondzisa swiyenge leswi swa ririmi eka mbangu wo karhi. Xikombiso, va nga lemukisa vadyondzi hi xivumbeko na swihlawulekisi swa xitshuriwa xo hlamusela (xi tsariwa hi nkarhi wa sweswi; xitwisiwa xi nga tirhisiwa; mahlanganisi yo fana na "hikuva" na "se" ya nga tirhisiwa). Hambiswiritano, ku na nkarhi wo dyondzisa tidyondzo ta ririmi ta masungulo, xik. loko vadyondzi va endla swihoxo eka xiyenge xo karhi xa ntivoririmi, swi nga va swa nkoka ku swi dyondzisa hi ku kongoma na ku nyika vadyondzi nkarhi wo titoloveta eka swona. I swa nkoka ku tsundzuka leswaku ntirho wo dyondzisa ntivoririmi i ku seketela vadyondzi ku tirhisa ririmi kahle, naswona i swa nkoka wa le hansi loko swi dyondzisiwa hi madyondziselo yo vaswi humesiwile eka mbangu wo karhi

Loko ku kunguhateriwa yuniti ya dyondzontsongo ya mavhiki mambirhi, vadyondzisi va fanele ku pfanganisa switshuriwavuswikoti bya ririmi na masungulo ya ririmi. Va fanele va hlawula muxaka wa xitshuriwa na nhlokomhaka leswi nga ta tsakisa vadyondzi; ku dyondza kuntsongo ku ta fikeleriwa loko vadyondzi va nga nghenelerisiwi na ku kondletsiwa. Xikombiso, nhlokomhaka ya xitsalwana xo hlamusela xi nga va 'Nyiko leyi ndza ha ku yi kumaka' Vadyondzisi va fanele va sungula nhlokomhaka hi ku yingisela na/kumbe ku hlaya, va vumba vutivi bya ririmi na ntivomarito leswi lavekaka eka ku vulavula. Xikombiso, vadyondzi va nga hlaya tiatikili leti andlalaka miehleketo yo hambanahambana mayelana ku nyika na ku kuma tinyiko va nga vulavula hi nhlokomnhaka. Loko vadyondzi va tiva ririmi leri faneleke nhlokomhaka leyi, va nga endla tsala xitsalwana. Leswi swi ta nyika nkarhi wo tala wo tirhisa ririmi. Vadyondzi va fanele ku nyika xivikontsundzuxo eka magoza yo tsa la hinkwawo Va tlhela va fambisa na nghingiriko wo kambela eku heteleleni.

Eka Tigiredi ta 10-12, i swa nkoka leswaku:

- ku va na nkongomiso eka ku hlaya na ku tsala
- ku va na ku ya emahlweni ka nseketelo wa nhluvukiso wa ntivomarito, mavumbelo ya xivulwa na ndzimana, na ntivoririmi.
- vadyondzi va tirha hi matsalwa yo hambanahambana laya tikaka ku ya emahlweni hi ku ya hi tigiredi

- vadyondzi va lulamisiwile kahle ku tirhisa Ririmi ro Engetela tanihi ririmi ro dyondza no dyondzisa
- vadyondzi va lulamisiwile kahle ku va va tsala xikambelo xa ku hela ka lembe xa Giredi ya 12.

Ku Yingisela na ku Vulavula

Vuswikoti byo yingisela na ku vulavula i bya nkoka eka vuxaka bya vanhu vo hambana na ku humelela eka ku dyondza ehandle ka kharikhulamu. Hi ku kongomisa eka migingiriko yo yingisela, vadyondzisi va fanele va pfuna vadyondzi ku hluvukisa magoza lama nga ta endla va kota ku:

- twisisa na ku tirhisa mahungu lawa andlariweke hi nomu, xikombiso, ku yingisela na ku tata dayagiramu
- rhekhoda mahungu, xikombiso, hi ku teka tinotsi
- rghenelela ku vumba vutivi hi ku vulavula, ku ahlula swiphiqo na ku humesela miehleketo na matitwelo
- twisisa mavonelo, miehleketo, matitwelo na vutumbuluxi swa van'wana
- laha swi faneleke, tlhontlha mavonelo ya van'wana u kombisa nkoka na matimba yo vulavula.

Eka Tigiredi ta 10-*12* vadyondzi va aka ehenhla ka vuswikoti byo vulavula lebyi va byi kumeke eka tigiredi ta le hansi na ku swi antswisa hi vutitshembi. Matwisiselo ya vona ya leswi nga kahle eka ririmi ya ta engeteleka. Laha vadyondzi va nga kotiki ku vulavurisana hi Ririmi ro Engetela ra swivulavuri, va fanele ku titoloveta ku tirhisa tindlela ta mafundza na ta nkamafundza etlilasini. Mudyondzisi u fanele ku hluvukisa ntivomarito na swivumbeko swa ririmi leswi faneleke eka vadyondzi ku va va endla leswi. Ku vulavula swi nga chavisa eka vavulavuri va Ririmi ro Engetela kutani moya wa tlilasi wu fanele ku va lowu seketelaka na ku tshamiseka. Tinhlokomhaka leti fambelanaka na ku tsakisa swi nga hlula nchavo lowu. Maendlelo yo dyondzisa lama hlohlotelaka ku nghenelela ka vadyondzi hi ku vutisa na ku hlamula swivutiso na nkanerisano swi nga pfuna eka migingiriko na mintirho ya vona ya mafundza yo vulavula.

Nongonoko wa ku vulavula/ku yingisela wu nga pfanganisiwa na switshuriwa vuswikoti byin'wana. Vadyondzi va fanele va fanele va paluxeriwa eka ntivomarito, swivumbeko na tinxaka ta matsalwa va nga si humesa swa vona. Va fanele va yingisela eka na ku hlaya matsalwa lawa ya nga na swivumbeko na ntivomarito lawa va nga ta languteriwa ku ya tirhisa eku vulavuleni na le ku tsaleni naswona va lava nkarhi wo titoloveta.

Eka Tigiredi ta 10-*12*, vadyondzisi va fanele ku dyondzisa ku yingisela tanihi nghingiriko wa swiyimo swinharhu:

- **Ku tilulamisela ku yingisela**
- **Hi nkarhi wo yingisela**
- **Endzhaku ko yingisela**

Ku vulavula ka nkamafundza ka humelela etlilasini, xikombiso, eka ntirho wa ntlawa. Vadyondzi va lava nkarhi wo titoloveta mavulavulelo yankamafundza lawa va nga ta ka va nga ya tirhisi etitlilasini. Vadyondzisi va fanele ku nyika swiletelo eka ku vulavula na ku andlala ka mafundza, xikombiso, mbulavulo wo tilulamisela kumbe wa xijumana, ku hlayela ehenhla, inthavhiyu, njhekajekisano, na sw. na sw. Leswi swi tala ku va maendlelo ya tindlela timbirhi:

- Ku kunguhata, ku endla ndzavisiso na ku lulamisa miehleketo na vuxokoxoko
- Ku andlala: ku kombisa ndzemukiso wa vaamukeri va mahungu na mbangu; ku tirhisa swivumbeko swa ririmi na milawu hi ndlela ya kahle na nkhaqato; ku tirhisa maendlelo lama fanelekeya tithekiniki ta swa mbulavulo na leswi nga riki swa mbulavulo, na sw. na sw.

Ku Hlaya na ku Langutisa

Eka giredi ya 10 vadyondzi va fanele va va na vutishembi eka ku hlaya hi Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi, ku hlawula switshuriwa leswi va swi tsakelaka. Hambiswiritano, leswi a swi vi tano eka vadyondzi hinkwavo. Eku sunguleni ka lembe i swa nkoka ku kambela ntwisiso wo hlaya wa vadyondzi na ku kunguhata madyondziselo kahle.

Eka Tigiredi ta 10-12 vadyondzisi va fanele ku dyondzisa ku tsala tanihi nghingiriko wa swiyimo swinharhu:

- **Ku tilulamisela ku hlaya**
- **Ku hlaya**
- **Endzhaku ko hlaya**

Switsariwa leswi tirhisiwaka eka ku hlaya swi nga tirhisiwa tanihi swikombiso eka ku tsala. Xikombiso, vadyondzi va nga hlaya xitshuriwa xa nkanerisano hi nhlokomhaka yo karhi, ‘xihoko xi nga endla munhu leswaku a nga nyawuli - xana xi nga yirisiwa?’ va nga hlaya xitshuriwa va tirhisa maendlelo manharhu lama boxiweke laha henhla. Eka xiteji xo hlaya, va nga xopaxopa xivumbeko na swihlawulekisi swa xitshuriwa xa muxaka wo karhi. Eka dyondzontsongo yo tsala, va nga tsala xitshuriwa xo kanerisana hi nhlokomhaka ya vona.

Eka kharikhulamu leyi ku na mikongomiso minharhu yo hambanahambana ya ku hlaya:

Xosungula, vadyondzi va ta titoloveta ku hlayela ku twisisa hi vuenti switsariwa swo koma, ku tsala tinotsi, nkomiso na ndzemukiso wa vuxoperi wa ririmi. Switshuriwa leswi swi huma eka swihlovo hambanahambana swa ku tsariwa na swo voniwa naswona swi nga katsa switshahiwa swa le ka tinovhele, swirungulwana na tiatikili, swinavetiso, tigirafu, tikhathuni, swinepe kumbe minkomiso ya tifilimi. Eka switsariwa vadyondzi va fanele ku titoloveta ku tirhisa switshuriwavuswikoti byo hlaya hi ku hatlisa na ku hlaya hi vuenti. Nkongomiso wa nkoka wu nga huma eka swihlawulekisi swa ririmi swa switshuriwa leswi ku pfanganisa na dyondza ya ririmi. Xikombiso, loko kholomu ya switsundzuxo yi hlawuriwile ku hlaya hi vuenti eka xiyenge xa ririmi xo pfanganisa xi nga tirhisiwa tanihi xikombiso maendli.

Xavumbirhi, vadyondzi va ta dyondza tibuku leti hlawuriweke va kongomisa eka swihlawulekisi swa vuxongi na swa ndhavuko swa switshuriwa swo fana na switlhokovetselo, mintlangu, tifilimi, tinovhele na swirungulwana. Dyondzo ya matsalwa yi pfumelela vadyondzi ku nghenelela hi ndlela ya vutumbuluxi eka ta ndhavuko na vuxongi na ku valanga mintokoto ya vona hi ndlela leyi.

Eka Giredi ya 12 vadyondzi va ta dyondza swihungwana / switlhokovetselo / novhele yo koma / ntlangu wo koma.

Xavunharhu, vadyondzi va fanele ku nghenelela eka ku hlaya loko tiengetelela ka switshuriwa swo hambanahambana swo tsariwa na swo voniwa. Va fanele va swi tiva leswaku va fikelela njhani eka layiburari ya tlilasi, ya xikolo na ya mani na mani na tifilimi na tiithanete lomu swi nga kona. Vadyondzisi va fanele va letela vadyondzi ku hlawula switshuriwa swa xiyimo xa vona leswi tsakisaka na ku fikeleleka. Ku vhakela layiburari, tilayiburari ta tlilasi, timagazini na maphephahungu yo nyikeriwa kumbe yo titsarisela swi seketela xiyenge xa nongonoko wo hlaya.

Ku Tsala na ku Andlala

I swa nkoka ku kambela matsalelo ya vadyondzi eku sunguleni ka lembe. Hi ku endla leswi, vadyondzisi va nga kuma leswaku va fanele ku pfuxeta swin'wana swa matsalelo, xikombiso, xivumbeko xa ndzimana, xivumbeko xa xivulwa na mahikahatelo. Swi nga laveka ku ya emahlweni ku nyikiwa swiletelo na ntoloveto lembe hinkwaro eka vadyondzi.

Mhaka yo sungula eka ku dyondzisa ku tsala i ku hlawula xitshuriwa lexi xi faneleke. Vadyondzisi va fanele ku hlawula tinxaka ta switshuriwa swa xiyimo lexi nga tlhontlhaka vadyondzi eka tigiredi leti va ti dyondzisaka. Tinxaka tin'wana ta switshuriwa ti kahle eka ku tsala switshuriwa swo koma, xikombiso, papila kumbe imeyili. Tinxaka tin'wana ta switshuriwa, swo fana na switsalwana swa ndzungulo na nhlamuselo ti fanerile ngopfu loko ku laveka switshuriwa swo leha. Vadyondzi va fanele va tsala switshuriwa swo hambanahambana hi swikongomelo swo hambana: swa vutshuri, swo tihlanganisa na van'wana na swo fambelana na ntirho. Vadyondzisi va fanele va tiyisisa leswaku va katsa switshuriwa swa tinxakaxaka leswi nga na nkoka eka tidyondzo tin'wana, xikombiso, swiviko swa mahungu, tinhlamuselo, switsalwana swamavonelo.

Vadyondzisi va fanele ku kunguhata hi madyondziselo ya rixaka ra xitshuriwa lexi hlawuriweke. Leswi swi ta katsa magoza yo fana na lama landzelaka:

- ku tivisa nhlokomhaka, xikombiso, 'Tiko ra mina!' eka xitsalwana xa nhlamuselo; leswi swi ta nghenisa na ku sungula ntivomarito wuntshwa lowu fambelanaka na nhlokomhaka na xiyimo.
- ku languta xikombiso xa xitsalwana xa nhlamuselo hi nhlokomhaka yin'wana na ku xopela xivumbeko na swihlawulekisi swa ririmi
- ku kanela xikongomelo, vayingiseri na vundzeni bya mhaka leswi kucetelaka xitayela na rhejisitara
- Ku kanela swilaveko leswi mudyondzisi na mudyondzi va swi ti tirhisaka ku kambela xitsalwana xa nhlamuselo
- ku endla mbhumbhutsabyongo na ku endla ndzavisiso hi nhlokomhaka; leswi i ndlela yin'wana yo aka ntivomarito
- Ku pfapfarhuta xitsalwana na ku kuma xivikontsundzuxo ku suka eka vadyondzikulobye na/kumbe mudyondzisi
- Ku pfuxeta na ku hlela xitsalwana; ku kambisisa na ku lulamisa ntivoririmi, mapeletelo na mahikahatelo

Ku endlela ku tsala kahle, vadyondzi va lava vutivi bya tinxaka to hambanahambana ta switshuriwa, ntivomarito wo anama, vulawuri bya kahle bya ririmi ra Xinghezi, mapeletelo na mahikahatelo; na matwisiselo ya vuxoperi ya vuswikoti bya matsalelo.

Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi

Vuswikoti byo yingisela, byo vulavula, byo hlaya na ku tsala a swi nga tirhiseki handle ka vutivi bya kahle bya xivumbeko xa ririmi na ku tolovela ku tirhisa ririmi. Vadyondzi va lava ntivomarito wo anama lowu nga wona ngopfu wa nkoka eka ku va munhu a kota ku vulavula kahle hi ririmi ro engetela. Ntivomarito wo anama i wa nkoka eka switshuriwavuswikoti hinkwabyo bya ririmi, kambe ngopfu eka ku hlaya na ku tsala. Ndlela yo hatlisisa vadyondzi ku antswisa ntivoririmi no engetela ntivomarito i ku hlaya swilo swo tala etlilasini na le handle ka tlilasi. Tanihilaha hi voneke hakona laha henhla, vadyondzisi va fanele ku kuma ndhawu yo hlaya hi vuenti eka nongonoko ya Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi.

Ntivoririmi na ntivomarito swi fanele ku dyondzisiwa, eka mbangu na le ka migingiriko hi ku kongomisa ngopfu eka swiyenge swa ririmi. Swi nga dyondzisiwa eka vundzeni bya mhaka yo karhi tanihi xiphemu xa tidyondzontsongo ta xikambelantwisiso, laha ku nga na ku kongomisa eka tindzimana to koma. Swin'wana swa swivutiso leswi mudyondzisi a nga ta swi vutisa swi ta kongomisa eka matirhiselo ya ririmi eka xitshuriwa. Leswi swi nyika nkarhi eka mudyondzisi na vadyondzi ku ndlandlamuxa tindlela ta matirhiselo ya ntivoririmi na ririmi. Ntivoririmi na ntivomarito swi nga dyondzisiwa eka vundzeni bya mhaka ya matsalelo. Xikombiso, loko tlilasi yi tilulamisela ku xopaxopa xitshuriwa xa rixaka ro karhi eka ku tilulamisela ku tsala, va ta languta eka xivumbeko na swihlawulekisi swa xona. Loko ku kaneriwa swihlawulekisi, va ta languta eka ku hlawula ntivomarito na ntivoririmi, hi marito man'wana, eka ririmi ro karhi leri tirhisiweke. Loko vadyondzi va lulamisa swihoxo na ku hlela leswi va swi tsaleke, va fanele tirhisa na vutivi bya vona bya ntivoririmi na ntivomarito. Mudyondzisi u fanele ku va nyika xivikontsundzuxo ku va pfuna eka maendlelo lawa.

Ku fanele ku va na migingiriko leyi kongomisaka eka ntivoririmi na ntivomarito tanihi xiphemu xa nongonoko na ku hlamula eka swihoxo swa ntolovelo leswi mudyondzisi a swi voneke. Ntivoririmi na ntivomarito swi fanele ku dyondzisiwa hi xikongomelo xo karhi; ku fanele ku kongomisiwa eka nhlamuselo na xivumbeko. Xikombiso, xitwisiwo xi tirhisiwa loko xiendliwa xi ri na nkoka ku tlula nhlokomhaka naswona uloko timhaka ti rhendzeleka eka xona exivulweni, kumbe loko mutlangi a nga tiveki, a nga ri na nkoka kumbe loyi swi nga bohiki ku n'wi boxa, xikombiso, 'Nsuku a wu ceriwa eWitwatersrand' kumbe 'Vhengele ri tshoviwile matolo'. Mafunghelo ya fanele ya dyondzisiwa ku ya hi xivumbeko xa xivulwa.

Vadyondzi va fanele va kondleteriwa ku tirhisa dikixinari ya ririmi rin'we na ya tindzimi timbirhi. Va fanele va kondleteriwa ku tsala marito mantshwa eka buku ya ntivomarito lama va hlanganaka na wona na ku mbiluhata mapeletelo na tinhlamuselo ta wona. Ku fanele ku tshama ku ri na mpfuxeto wa nkarhi na nkarhi wa ntivomarito na mapeletelo hi ndlela yo tirhisa swikambelwana na swivutiso swo kambela vutivi.

2.5 Maendlelo yo dyondzisa ririmi

Maendlelo eku dyondziseni ka ririmi eka xitsariwa lexi hi lama simekiweke eka switshuriwa**,** lama simekiweke eka ku dyondza ririmi hi ku ri tirhisa, lama tirhisaka mpfanganiso na madyondziselo yo landzelela magoza.

Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa na lama **simekiweke eka ku dyondza ririmi hi ku ri tirhisa** ya lawuriwa hi ku tumbuluxa na ku tirhisa switshuriwa nkarhi na nkarhi.

Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa ya dyondzisa vadyondzi ku va vahlayi, vatsari,valangutisi na vatumbuluxi va switshuriwa lava nga na vuswikoti vutitshembi na vuxoperi . Maendlelo lama ma katsa ku yingisela, ku hlaya na ku xopaxopa switshuriwa ku endlela ku twisisa ndlela leyi switshuriwa swi tshuriwaka hakona na nkucetelo wa swona.Ku tirhana na switshuriwa hi vuxoperi swi endla leswaku vadyondzi va hluvukisa vuswikoti byo swi hlela.

Switshuriwa swa ntiyiso i swihlovo swa vundzeni na mbangu eka ku dyondza na ku dyondzisa ririmi hi ku ri tirhisa na hi ndlela yo pfanganisa. Maendlelo lama simekiweke eka switshuriwa ya katsa ku tumbuluxa switshuriwa swo hambanahambana hi xikongomelo xo karhi na ku tsalela tinxakaxaka ta vaamukeri va mahungu. Maendlelo lama ya seketeriwa hi ku twisisa ndlela leyi switshuriwa swi tumbuluxiweke hi yona.

Maendlelo lama simekiweke eka ku dyondzisa ririmi hi ku ri tirhisa ya vula leswaku loko ku dyondziwa ririmi, mudyondzi u fanele ku va eka ndhawu leyi ririmi leri ri nga ku tirhisiweni naswona u fanele ku nyikiwa nkarhi wo tala

wo titoloveta kumbe ku tirhisa ririmi.Vadyondzi va dyondza ku hlaya hi ku hlaya switshuriwa swo tala na ku tsala hi ku titoloveta ku tsala minkarhi yo tala.

Maendlelo yo dyondzisa ririmi hi ku landzelela magoza ya tirhisiwa loko vadyondzi va hlaya, va tumbuluxa switshuriwa swanomo na swo tsariwa. Vadyondzi va nghenelela eka swiyimo swo hambanahambana swa magoza yo yingisela, yo vulavula yo hlaya, na yo tsala. Va fanele ku hleketa hi ta vaamukeri va mahungu na xikongomelo enkarhini wa magoza lawa. Leswi swi endla leswaku va vulavurisana na ku kombisa miehleketo hi ndlela ya ntumbuluko. Xikombiso, ku dyondzisa ku tsala a swi kongomisi eka xitshuriwa ntsena, kambe swi kongomisa eka xikongomelo na magoza yo tsala. Hi nkarhi wa ku tsala loku landzelelaka magoza vadyondzi va dyondzisiwa ku tumbuluxa timhaka, ku ehleketa hi ta xikongomelo na vaamukeri va mahungu, ku tsala mipfapfarhuto, ku hlela ntirho wa vona na ku andlala xitshuriwa xo tsariwa lexi paluxaka miehleketo ya vona.

Maendlelo yo dyondzisa matsalwa

Xikongomelonkulu xo hlaya matsalwa etlilasini i ku ndlandlamuxa eka vadyondzi vuswikoti byo tekela matirhiselo ya ririmi ro hluteka, leri nga na nhlamuselo ya masiku hinkwawo, nhlamuselo yo gega, vuyimeri na ku va na nhlamuselo yo enta ku tlula leri va ri hlayaka eka switshuriwa swin'wana. Hambileswi matsalwa yo tala ya nga yo hungasa, yo hlekisa kumbe ku paluxa swo karhi, vatsari lava tsalaka hi ku tinyiketa va tsala tinovhele, mintlangu na switlhokovetselo hikuva va lava ku avelana na ku paluxela vanhu mavonelo, miehleketo na timhaka kumbe swiphiqo milawuya mahanyelo, mavoneloxipolitiki na leswi va swi kholwaka. Matirhiselo ya vona ya ririmi hi ndlela ya vutshila ya engetela eka ku paluxa, ku tiyisisa na ku tshikelela mavonelo ya vona.

Ku dyondzisa matsalwa a swi olovi, kambe a swi endleki handle ka ku va vadyondzi va nyika matwisiselo ya vona hindlela leyi hlutekeke na ku va na ntiyiso. Loko vadyondzi vo ka va nga dyondzi ku twisisa matsalwa hi voxe, va ta va va nga dyondzangi swo tala. Vadyondzisi va fanela ku papalata mhaka yo nyika matwisiselo na mavonelo ya vona ya switshuriwa swa matsalwa, kambe va pfumelela vadyondzi ku va na xiave lexi amukelekaka xo nyika matwisiselo ya vona. Matwisiselo ya xitshuriwa a hi ku kota ku vula leswi nga swona kumbe leswi nga hoxeka, kambe i ku va muhlayi a kuma leswi nga swa nkoka.

Tindlela to antswa ta maendlelo yo dyondzisa matsalwa ti ta katsa swin'wana kumbe hinkwaswo swa leswi landzelelaka:

- Ringeta ku hlaya xiphemu lexikulu xa xitshuriwa hilaha swi kotekaka hakona etllasini u nga pfi u wisa u endla migingiriko yin'wana. Leswi a swi fanelangi ku teka mavhiki yo tlula mambirhi. I swa nkoka ku va vadyondzi va va na ntwisiso wa madyondza mayelana na leswi ku vulavuriwaka hi swona eka xitshuriwa. Ku heta nkarhi wo leha mi ri karhi mi hlaya xitshuriwa na vadyondzi swi onha ku twisisa xitori hi xoxe kun'we na kungu ra xona. Titlilasi tin'wana ti nga hlaya switshuriwa ku nga ri na nseketelo wo tano. Leswi swi fanele ku kuceteriwa. Ku fanele ku dyondzisiwa vutlhokovetseri, ku nga ri switlhokovetselo. Hlayani switlhokovetselo swo tala hilaha swi kotekaka hakona etlilasini, na ku tiyisisa leswaku vadyondzi va tsala switlhokovetselo na vona

- Ku xopaxopa matsalwa i swa nkoka eka nghingiriko wa xiyimo xa yunivhesiti, naswona vadyondzi eka xiyimo lexi a va fanelangi ku nghena eka xiyimo xa le henhla xo xopaxopa matsalwa. Hambiswiritano, xikongomelo xo dyondzisa switshuriwa i ku kombisa vadyondzi leswaku Ririmi ra le Kaya ri nga tirhisiwa hindlela ya vutshila, ya vutlhari hi ku anakanya na hi vuanami. Leswi swi vula leswaku hi fanele ku langutisa hi vuxiyaxiya leswaku xitshuriwa xi tumbuluxiwa njhani, xi tirhisiwa na ku andlariwa njhani leswaku leswi vuriwaka swi ta humela erivaleni no tshikeleriwa. Ntirho wo hlaya wu nga katsa ku vona vukona kumbe ku pfumaleka ka vufananisi; ku languta muxaka wa vufananisi lowu hlawuriweke hi mutsari na leswaku hikokwalaho ka yini wu hlawurile; ku languta swivumbeko swa swivulwa na mavumbelo ya tindzimana kumbe, maandlalelo ya switlhokovetselo; nhlawulo wa marito, minkongomelo leyi tshikeleriwaka eka xitshuriwa hinkwaxo, matirhiselo ya swiyimelo,

mpfumawulo na muhlovo laha swi faneleke. Vunyingi bya ntirho lowu wu fanele wu endliwa ku ri karhi ku tirhisiwa switshuriwa, kambe ku xopaxopa xitshuriwa ntila hi ntila swi dlaya vuswikoti bya vadyondzi byo tikumela tinhlamuselo leti tumbeleke ta xitshuriwa.

- Vutsari byo tumbuluxa byi fanele ku katsiwa eka tidyondzo ta matsalwa. Migingiriko yo tsala leyi lavaka ku twisisa xitshuriwa lexi hlayiwaka hi vukheta yi nga pfuna vadyondzi ku fikelela xiyimo xa le henhla xo kota ku vona vuxongi bya matsalwa. Minkanerisano ya tlilasi yi nga vuyerisa loko un'wana na un'wana a va na xiave. Kambe minkanerisano ya le tlilasini leyi yisaka eka migingiriko yo tsala yi na xikongomelo lexi nga rivaleni naswona yi vuyerisa eka ku vulavula na ku tsala.

- Xo hetelela, i swa nkoka ku kombisa leswaku matsalwa a hi mhaka yo nyika tinhlamulo leti nga tona. Xitshuriwa lexi heleleke xi vula swin'wana ku nga ri hi swiphemuphemu swa xona. Ku hlaya xitshuriwa hindlela leyinene swi katsa ku migingiriko yo twisisa leswi xi vulaka swona, ku tumbuluxa, ku tinghenisa hi xiviri na ku valanga xitshuriwa hinkwaxo.

2.6 Maavelo ya nkarhi eka kharikhulamu

Kharikhulamu ya Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi yi simekiwe ehenhla ka tiawara ta 4.5 hi vhiki eka 40 wa mavhiki ya lembe ro dyondza. Hinkwabyo vundzeni bya ririmi eka tsalwa leri byi andlariwile eka xirhendzewutana xa mavhiki mambirhi leswi endlaka 9 wa tiawara. Maendlelo ya tafula ra nkarhi wo dyondza ya fanele ku va na tiphiriyodo timbirhi to landzelelana kan'we hi vhiki ku endlela ku hetisa migingiriko yo fana no tsala.

Eka xirhendzewutana xa mavhiki mambirhi ku ringanyetiwe nkarhi lowu landzelaka eka vuswikoti byo hambanahambana bya ririmi:

Vuswikoti	Maavelo ya nkarhi ku ya hi xirhendzewutana xa mavhiki mambirhi (tiawara)	%
Ku yingisela na ku vulavula	2	25
Ku hlaya na ku langutisa: Xikambelantwisiso na Matsalwa	3	40
Ku tsala na ku andlala	2	25
Xivumbeko xa ririmi (lexi xi katsiwile eka vuswikoti lebyi bya 4)	1	10

Nkarhi wo dyondzisa/dyondza eka Tigiredi ta 10 na 11 i mavhiki ya 36. Mavhiki ya mune i ya swikambelo. Nkarhi wo dyondza/dyondzisa eka Giredi ya 12 i 30 wa mavhiki na khume wa mavhiki ya swikambelo.

2.7 Swilaveko swo dyondzisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi tanihi dyondzo

- Mudyondzi un'wana na un'wana u fanele ku va na:

  (a) Buku ya mudyondzi ya ririmi leyi pfumeleriweke

  (b) Tinxaka timbirhi leti landzelaka ta matsalwa lawa ya pfumeleriweke/ ndzawulelo

  (c) Dikixinari leyi nyikaka vuxokoxoko na ndzetelo wo tirhisa ririmi; loko swi koteka, vadyondzi va fanele va va na dikixinari ya tindzimi timbirhi (xik. Xitsonga/Xinghezi)

  (d) Switirhisiwa swa swihangalasamahungu: Nhlengelo wa maphephahungu na timagazini.

  (e) Ku fikelela switirhisiwa swo hlaya etlilasini, layiburari ya le xikolweni kumbe ya mani na mani ku endlela ku hlaya hi ntalo.

- Mudyondzisi u fanele ku va na:

  (a) Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

  (b) Pholisi ya Tindzimi eka Dyondzo (PTD)

  (c) Tibuku to dyondza leti tirhisiwaka hi vadyondzi na tin'wana tibuku to dyondza hi xikongomelo xa ku va switirhisiwa ku engetela eka switshuriwa leswi pfumeleriweke.

  (d) Tinxaka timbirhi leti landzelaka ta matsalwa lawa ya pfumeleriweke

  (e) Tidikixinari leti katsaka ya ririmi rin'we na ya tindzimi timbirhi na thisorasi

  (f) Buku yo dyondza ya vuxokoxoko ya swa ntivoririmi

  (g) Switirhisiwa swa swihangalasamahungu: Nhlengelo wa maphephahungu, timagazini, tiburochara na tifulayara.

  (h) Ku fikelela switirhisiwa swo hlaya etlilasini, eka layiburari ya le xikolweni na ya mani na mani ku endlela ku letela vadyondzi eka ku hlaya hi ntalo.

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YO DYONDZISA VUSWIKOTI BYA RIRIMI

Xiyenge lexi xi avanyisiwile hi swiphemu SWIMBIRHI, nkatsakanyo wa vuswikoti, Vundzeni na Minkunguhato yo Dyondzisa

3.1 KU YINGISELA NA KU VULAVULA

Ku yingisela na ku vulavula i vuswikoti lebyi hambaneke kambe swa tirhisana. Haswimbirhi swi tirhisiwa siku na siku etlilasini loko vadyondzi va ri karhi va amukela no kanerisana hi mahungu yo karhi. Ku yingisela no vulavula ka mafundza ka xiyimo xo karhi, xik. Njhekajekisano, ku lava xiletelo xo karhi. Ku yingisela na ku vulavula ka masiku hinkwawo na ka mafundza swi tirhisiwa xikan'we na ku hlaya, ku tsala na ku tolovela ku tirhisa ririmi, naswona ku vulavula swi nga endla leswaku xitshuriwa lexi tsariweke xi va eka xivumbeko xa mbulavulo (xik. ku hlayela ehenhla).

KU YINGISELA

Ku yingisela hi ku landzelela magoza

Hakanyingi ku dyondzisa ku yingisela xi ta va xi katsa ku tirhisiwa ka swiyenge swa maendlelo yo yingisela. Lowu i nghingiriko lowu avanyisiweke hi swiyenge swinharhu leswi kombisaka maqhinga yo yingisela leswaku ku ta twisisiwa marito, ririmi na swin'wana swiyimo swo yingisela. A hi minkarhi hinkwayo laha ku nga ta tirhisiwa swiyenge hinkwaswo swo yingisela. Xikombiso, loko vadyondzi va ri ku yingiseleni ka nhlamuselo leyi kandziyisiweke va ta fanela ku endla nghingiriko wo **tilulamisela ku yingisela** lowu nga ta va tsundzuxa eka ku yingisela ko kongomisa leswaku va ta kota ku yelanisa leswi va swi yingiselaka na leswi ku nga khale va swi tiva. Migingiriko ya **nkarhi wo yingisela** yi ta pfuna vadyondzi ku va va tsundzuka vuxokoxoko no hlela hungu leri yingiseriweke. Migingiriko ya le ndzhaku ka ku tinisela yi nga ya nkarhi woendla leswaku vadyondzi va kota ku hlamula eka leswi va nga swi twa loko ku karhi ku kanerisaniwa.

Switoloveto swa xikambelantwisiso xo yingiseriwa swi nyika vadyondzi nkarhi wo dyondza ku yingisela.

Ku tilulamisela ku yingisela swi lulamisela vadyondzi eka ku va va kota ku hlaya . Swi endla leswaku va kota ku tlhontlha vutivi lebyi va vaka va ri na byona bya nhlokomhaka leswaku va tilulamisela ku yingisela:

- Tlhontlha vutivi bya khale ku nga si yingiseriwa.
- Vadyondzi va bvumba leswi xitshuriwa lexi xi vulavulaka hi swona hi ku languta nhlokomhaka .
- Tirhisa ntivomarito ya nkoka lama vadyondzi va nga ma tolovelangiki.
- Mudyondzisi a nga lulamisa swivutiso swo lulamisela vadyondzi ku hlaya leswaku a ta kota ku vona loko vadyondzi va twisisa.
- Vadyondzi va fanele va va na switirhisiwa swo fana na pensele na phepha ro tsalela eka rona leswaku va ta tsala tinotsi.

Hi nkarhi wo yingisela vadyondzi va yingisela hi swikongomelo swo hambanahambana:

(Lemukani ivani leswaku i ntolovelo lowunene ku va vadyondzi va yingisela xitshuriwa xo karhi minkarhi yo tala, nkarhi wun'wana na wun'wana va ri karhi va kongomisa eka timhaka to hambana.)

Ku yingiselela ku kuma mahungu yo karhi:

- Lavisisa tinhlamuselo; tiva mianakanyo ya nkoka na yo seketela
- Minkarhi hinkwayo kamba loko vadyondzi va twisisa hungu hi ku hlanganisela, ku endla no tiyisisa minkumbetelo, ku endla mixakahato, ku hlela no anakanya
- Endla tinotsi leti twalaka; nhlokohata, endla mepe veketela timhaka ku ya hi nxaxamelo wa kona, katsakanya, nyika tinhlamuselo hi ku komisa, rungula nakambe, hlamusela leswi vuriweke.
- Tekela enhlokweni matirhiselo ya xivulavuri ya swirho na swin'wana na swin'wana leswi nga voniwaka.

Ku yingiselela ku kota ku xopaxopa no hlela

- Hambanisa exikarhi ka timhaka ta ntiyiso na mavonelo ya munhu.
- Kuma nhlamuselo na ku hlela wa thoni ya hungu.
- Tiva no twisisa ririmi leri tirhisiweke ro komba matitwelo no onga.
- Angula ehenhla ka xitshuriwa hi vuxoperi.

Ku yingisela hi xikongomelo xo burisana na van'wana

- Tirhisa milawu yo va vadyondzi va siyerisana eka mimbhurisano kumbe eka ku tirha hi ntlawa.
- Vutisa swivutiso leswaku ku vulavurisana ku ta ya emahlweni
- Angula ehenhla ka ririmi, ku tirhisiwa ninginiso wa swirho,ku kongomana hi mahlo na ku tirhisa swikoweto
- Kombisa ku tsakela hi ku tirhisa swikombiso swo cincacinca exikandzeni, mayimelo na swin'wana hi mfanelo
- Tirhisa milawu leyi faneleke yo titsongahata na ku xixima van'wana

Ku yingiselela ku bumabumela

- Angula ehenhla ka nkoka wo tsakela switshuriwa swanomo xik. ncino, rivilo ra mavulavulelo, ku pfuna ka mimpfumawulo, swifaniso swa le miehleketweni,ninginiso wa swirho lowu fambelanaka na switshuriwa.

Endzhaku ko yingisela Swi landzelerisa endzhaku ka ntokoto wo yingisela. Vadyondzi va:

- hlamula swivutiso
- hluta tinotsi; va katsakanya
- hundzuluxa vuxokoxoko byi suka eka xivumbeko xa mbulavulo byi va hindlela yo tsala, xik. va tirhisa vuxokoxoko ku fungha xifaniso
- katsakanya vuxokoxoko byintshwa na vutivi bya khale
- endla mahetelelo, va pima nkoka , nyika mavonelo ya wena, angula hi vuxoperi

KU VULAVULA

Xiletelo xo vulavula xi lava leswaku ku tekeriwa enhlokweni ku anama ka swiyimo swa mavulavulelo ya mafundza na ya nkamafundza, ku suka eka mbulavurisano wa ntolovelo ku fika eka njhekajekisano lowu eka wona ku endliweke ndzavisiso na ku andlala ka mafundza. Ku vulavula hindlela leyinene, ya nkhuluko, ya nandzelelano lowunene wa timhaka, hi vutitshembi na hindlela leyi faneleke swi fanele swi va xikongomelo xo dyondzisa ku vulavula.

Ku vulavula hi ku landzelela magoza

Ku vulavula hi ku landzelela magoza ku vumbiwa hi swiyimo leswi landzelaka:

- Ku kunguhata, ku endla ndzavisiso na ku lulamisa
- Ku titoloveta
- Ku andlala

Ku vulavula ka nkamafundza na ku tirha hi ntlawa

(vona “Swihlawulekisi na milawu ya switshuriwa swa vuhlatihlanganisi bya swanomo” laha hansi**)**

Ku vulavula na ku andlala ka mafundza

Maendlelo ya mavulavulelo ya mafundza hakanyingi ya katsa swiyimo swinharhu leswi boxiweke laha henhla. Swivumbeko swa maandlalelo ya mafundza swi nga katsa tlhelo ro tsariwa kumbe ro andlala hi nomo. Leri vadyondzisi va nga ri kambelaka.

Ku kunguhata, ku endla ndzavisiso na ku lulamisa

Vadyondzi va kombisa vuswikoti byo endla nkunguhato, ndzavisiso na ku lulamisa leswaku va ta andlala mbulavulo. Va:

- tirhisa swipfuno na switirhisiwa swo nyika vuxokoxoko leswaku va kuma no hlawula vuxokoxoko;
- endla tinotsi na minkatsakanyo leyi humaka eka swihlovo swo hambanahambana swa vutivi leswi faneleke;
- katsa timhaka to hambanahambana na swikombiso ku ya hi swilaveko swa ntirho lowu nyikiweke;
- tirhisa manghenelo na mahetelelo lama kokaka rinoko, xik. hi ku tirhisa mitshaho ya matsalwa, vuxokoxoko bya swihlovo swa vatsari, switori swo koma swo nyanyula;
- ndlandlamuxa miehleketo na mavonelo: va veketela timhaka ta ntiyiso, swikombiso na swin’wana hindlela leyi faneleke;
- tirhisa switirhisiwa, swipfuno swo yingiseriwa na / kumbe swo voniwa ku tiyisisa leswaku ku va na ku andlala ko navetisa na nkhaqato.

Ku titoloveta na ku andlala

Vadyondzi va kombisa vuswikoti byo titoloveta na ku andlala hi nomo. Va:

- tirhisa tindlela leti faneleke to vulavula na vanhu
- kombisa ndzemuko wa vukona bya vaamukeri va mahungu: swivutiso swo ka swi nga lavi tinhlamulo, mbuyelelo, ku wisa loko u vulavula
- kombisa ndzemuko wa ndhawu leyi va vulavulaka eka yona: mavulavulelo ya mafundza, ya nkamafundza na ririmi ra le xitarateni ro ka ri nga amukeleki
- kombisa no seketela mavonelo ya munhu eka nkanerisano na mbulavurisano
- tirhisa swiaki swa ririmi na milawu ya matirhiselo ya ririmi leyinene
- tirhisa tithekiniki leti faneleke ta mavulavulelo na to ka ti nga ri ta mavulavulelo ku tiyisisa nhlamuselo, xik: thoni, ku cincacinca ka rito, vholumu, rivilo ra mavulavulelo, ku nyika tinhlamuselo hindlela yo koma, ku kongomana hi mahlo, ku cincacinca exikandzeni, ninginiso wa swirho swa miri na swikoweto swa miri
- vulavula hi mfanelo, hi thoni na matwariselo lamanene, ku yelanisa na nhlamusel

Swihlawulekisi na milawu ya switshuriwa swa vutihlanganisi bya swanomo

Ku vulavula ka nkamafundza na ku tirha hi ntlawa

Ku vulavula / xitshuriwa xa xivumbeko xa swanomo	Xikongomelo	Swihlawulekisi
Nkanerisano wa nkamafundza / mbulavurisano / n'wangulano / ku tirha hi ntlawa / ku encenyeta / inthavhiyu Vona: Swikombiso leswi tirhisiweke eka mbulavurisano wa Xitsonga – Nongonoko wa vuxokoxoko laha hansi	Ku nyiketana hi miehleketo na mavonelo hi mintlawa yo hambanahambana	• Sungula no vona leswaku mbulavurisano wu ya emahlweni • Tirhisa milawu yo siyerisana • Siva mavangwa no kondletela xivulavuri • Nyika nhlamuselo hi ku hetiseka laha swi faneleke • Nyika u tlhela u seketela mavonelo; vulavurisanani ehenhla ka mavonelo yo karhi • Cincanani hi miehleketo na mintokoto • Vutisa u tlhela u hlamula ehenhla ka swivutiso ku endlela leswaku mbulavurisano wu ya emahlweni • Yisa emahlweni xikongomelo xa tirho hi ntlawa hi ku teka vurhangeri na swiave swin'wana • Angula ehenhla ka ririmi,ninginiso wa swirho, na ku kongomana hi mahlo na swikoweto • Kombisa ku tsakela hi ku tirhisa swikombiso swo cincacinca exikandzeni, mayimelo na ninginiso wa swirho
Ku hlayela ehenhla ka xijumana	Ku hlaya swin'we xitshuriwa lexi tsariweke	• Hlaya hi nkhuluko no twala • Twarisa marito handle ko onha nhlamuselo ya wona

Ku vulavula na ku andlala ka mafundza

Ku vulavula / xitshuriwa xa xivumbeko xa swanomo	Xikongomelo	Swihlawulekisi
Mbulavulo lowu lulamisiweke hi tinhlokomhaka leti tolovelekeke Xivumbeko lexi xi ta kombisa vumbhoni bya malulamiselo	Ku tivisa / ku kombisa/ ku vulavurisana no tiyisisa maehleketelelo kumbe mavonelo Xiviko xa swanomo ; nhluto	• Lulamisa switshuriwa hindlela yo khulukelana. Hlawula u tlhela u vumba maehleketelelo ya nkoka kutani u seketela hi swikombiso • Tirhisa xivumbeko lexi faneleke, ntivomarito, ririmi na milawu • Tirhisa swivutiso swo pfumala tinhlamulo, mahefemulelo na mbuyelelo • Tirhisa thoni, ku tlakuka ka rito, rivilo ra mavulavulelo, ku kongomana hi mahlo, mayimelo na ku tirhisa ka swirho swa miri • Tirhisa manghenelo na mahetelelo lama kokaka rinoko • Tirhisa mavulavulelo na rhejisitara (mavitanelo ya vanhu) leswi faneleke • Katsakanya swipfuneto swo vona, swo yingisela na / kumbe swa mbonoyingiselo leswi faneleke, xik. tichati, tiphositara, swifaniso
Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	Ku hlaya swin'we xitshuriwa lexi u titsaleleke kumbe lexi tsaleke hi un'wana, ku titsakisa	• Hlaya hi nkhuluko na ku tiyimisela ku ya hi xikongomelo na ntirho lowu nyikiweke • Twarisa marito handle ko onha nhlamuselo ya wona • Antswisa nhlamuselo ya leswi hlayiwaka hi ku tirhisa thoni, ku tlakuka ka rito, rivilora mavulavulelo, ku kongomana hi mahlo, mayimelo na ku tirhisiwa ka swirho swa miri

Ku vulavula mayelana na xikongomelo kumbe mbangu wo karhi

Ku vulavula / xitshuriwa xa xivumbeko xa mbulavulo	Xikongomelo	Swihlawulekisi
Ku nyika swiletelo	• Ku byela munhu mafambelo yo ya fika ko karhi	• Tirhisa mavulavulelo yo lerisa kunene • Tirhisa swivulwa swo koma leswi twalaka • Landzelerisa swiletelo hindlela leyi faneleke • Letela hi ku kongomisa eka tlhelo ro karhi • Boxa mpimanyeto wa mpfhuka • Nyika vuxokoxoko bya mimfungho na swiako leyi muleteriwa a nga ta yi kuma endleleni
Swileriso	Ku hlamusela hilaha nchumu wu nga tirhisiwaka hakona, malulamiselo ya swakudya, ku lulamisa laha ku onhakeke, na swin'wana	• Hlamusela hilaha xitirhisiwa xi faneleke ku tirhisiwa hakona, kumbe ndlela leyi nchumu wu faneleke ku endliwa hayona • Hlamusela / boxa switirhisiwa leswi lavekaka • Nyika swileriso hindlela leyi twalaka, yo lulama na malongolokelo lamanene • Tirhisa ntivoririmi, mavulavulelo na ririmi ra xithekiniki hi mfanelo

Swivulwahava leswi tirhisi waku - Nongonoko wa vuxokoxoko

KU KOMBELA MPFUMELELO / SWIKOMBELO • Xana ndzi nga…..? • Ndzi kombela….? • Swi nga koteka leswaku ndzi…..? • Xana swi lulamile loko….? • Swi nga va kahle loko…? • U nga vilela loko ndzi…? • Ndzi kombela / ndzi pfumelele … • U nga pfumela ku …?	**KU KAVANYETA** • Ndzi khomele, ndzi nga ...? • Ndzi rivalele, u ehleketa leswaku ...? • Ndzi khomele, u tiva ...? • Ndzi khomeleni, mi nga ndzi pfuna? (mafundza)
KU PFUNA • Xana ndzi nga ku pfuna? • Ndzi nga ku pfuna? • U nga va u lava swin'wana? • U nga va u lava ku pfuniwa? • U lava ku pfuniwa? • Ndzi nga ku endlela yini namuntlha?	**KU LAVA KU PFUNIWA** • Ndzi nga kuma ku pfuniwa hi…..? • U nga ndzi pfuna ku…..? • Ndzi kombela ku pfuniwa hi … • Ndzi kombela mi ndzi pfuna hi … (mafundza) • Ndzi kombela mi hoxa xandla eka …
KU KOMBELA KU RIVALERIWA • Ndzi khomele. • Ndzi rivalele ku va…. • Ndza tisola…… • Ndzi kombela ku rivaleriwa ku va… • Ndza tisola ku va … • Ndzi khomele. • A ndzi ku twangi kahle.	**KU VILELA** • Ndzi khomele ku va ndzi vula leswi, kambe... • Ndzi rivalele ku va ndzi ku karhata, kambe... • Kumbe xana u rivale ku... • Ndzi vona ange u rivele ku..... • Ndzi khomele loko ndzi hume endleleni, kambe... • Swa nga endleka ku vile na ku nga twisisani hi... • U nga ndzi teki hindlela yin'wana, kambe...
KU NYIKA SWITSUNDZUXO • A ndzi voni swi fanerile leswaku u …….. • U fanele u….. • A wu fanelangi u……... • Loko a ku ri mina wena, a ndzi ta……. • Loko a ndzi ri eka xiyimo xa wena, a ndzi ta … • Loko a ndzi ri endzeni ka tintangu ta wena, a ndzi ta …. • Swa antswa u …. • A wu fanelangi……. • Hambi wo endla yini, u nga tshuki…….	**KU VULA LESWI TSAKERIWAKA** • U ga tsakela ku …. • Swi nga antswa ndzi…… • Hikwalaho ka yini hi nga...? • Hi swona, ndzi ta tsakela…….. u swi vonisa ku yini? • U ehleketa leswaku hi nga endla yini? • Loko a swi ri emavokweni ya mina, a ndzi ta … • Ndzi vona onge hi fanele ku .... ….

KU BVUMBHA, KU KUMBETELA • Ndzi nga vula leswaku a nga va a lulamerile ku... • Swi nga pfumala swo… • A nga va ... • Swi vonaka onge ... • Kumbexana u pfumala ku… • Kumbexana va lava ku ... • Swa tika ku vula, kambe ndzi ehleketa leswaku … • A ndzi na ntiyiso kahle, kambe ndzi ehleketa …	**KU NYIKA VUXOKOXOKO BYO KA BYI NGA HELELANGI** • Ku na kwalomu ka…. • Ku na ku lava ku ringana… • Ku na nhlayo leyikulu ya… • ……. kumbetela ku fika ka ….. • Onge… • Swi yelana na… • Swi fana na ….. • Swa tika ku vula, kambe ndzi vona… • A ndzi na ntiyiso kahle, kambe ndzi ehleketa…
KU LELA **Tendzo to leha, masiku yo wisa, tendzo to koma** • Vana na rendzo lerinene • Vana na masiku yo wisa lamanene. • Vana na rendzo lerinene. • Tiphine hi masiku ya wena yo wisa. • Tiphine! • Vana na nkarhi lowunene **laha** (u ya ka kona ko fana na le xitolo xo dyela eka xona) • Vana na nkarhi lowunene **e** (dorobeni lerikulu)	**KU TIKAMBELA** • Leswi swi tirhekile / swi pfunile hikuva…. • Ndzi swi endle kahle hikuva…. • A swi ta va swi antswile loko… • Leswi swi nga antswisiwa hi… • Vuyomahlweni byi / a swi le rivaleni / twali hikuva …
KU PFUXELA ENDZHAKU KA RENDZO • A ma ri njhani masiku ya wena yo wisa e…? • U tiphinile hi nkarhi wa wena e- (laha a wu ye kona)? • A ri ri njhani rendzo ra wena / ra xihahampfhuka?	

Vulehi lebyi ringanyetiweke lebyi nga ta tirhisiwa eka xikambelantwisiso xo yingiseriwa

Switshuriwa	Tigiredi	Ntsengo wa marito
• Swanomo, swo voniwa, swa mbonoyingiselo na switshuriwa swa swihangalasamahungu hi tindlela tinyingi • Switshuriwa swo yingisela (Tigiredi ta 10 na 11, xitsemiwa xa xitshuriwa xa Xikambelantwisiso xo yingisela xo leha ku ringana timinete ti2. Eka Giredi ya 12 xitsemiwa xa leha ku ringana timinete ti3.) • Switshuriwa swa vutumbuluxi • Switshuriwa swa swihlovo swa vutivi na switshuriwa swo nyika vuxokoxoko • Switshuriwa swo engetela vutivi • Switshuriwa swa mbonoyingiselo (Tifilimi, minongonoko ya thelevhixini na tidokhumentari, mikombiso ya swilayidi, mikandziyiso, minongonoko ya xiyanamoya, swinepe / swifaniso / tifotho, vuyimbeleri bya vhidiyo)	Giredi ya 10	Marito ya 100 / ku lava ku ringana minete yin'we
	Giredi ya 11	Marito ya 150 / ku lava ku ringana minete yin'we na hafu
	Giredi ya 12	Marito ya 200 / ku lava ku ringana timinete ti2

Nkarhi lowu ringanyetiweke eka vutihlanganisi bya swanomu

Switshuriwa	Nkarhi lowu pimiweke Tigiredi ta 10-12
Mimburisano, mijekajekisano, minkanerisano ya foramu / ntlawa / phanele	Timinete ta 10 - 30 eka ntlawa / tlilasi
Min'wangulano	Timinete ti3 - ta3 eka xiphemu xitsongo xa ntlawa / timinete ta 4 - 5 eka ntlawa
Swiletelo na swileriso	Minete yin'we - ti2
Tiinthavhiyu	Timinete ta 3– 5
Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	Minete yin'we - ti2
Mbulavulo lowu lulamisiweke, xiviko, nhluto	Minete yin'we - ti2
Ku rungula xitori, ku hlamusela leswi nga humelela	Ku fika eka timinete ti3
Mbulavurisano wa siku na siku, xik. Ku lava ku pfuniwa, ku kombela ku rivaleriwa, etc.	Minete yin'we - ti2

3.2 KU HLAYA NA KU LANGUTISA

Ku hlaya / ku langutisa swi katsa swiphemu swimbirhi: 1) ku dyondza na ku tirhisa maqhinga leswaku xitshuriwa xi twisiseka 2) ku dyondza na ku tirhisa vutivi bya swihlawulekisi swa switshuriwa. Swiphemu haswimbirhi swi fanele swi va kona eka ku hlaya na le ku languteni ka swileriso swa switshuriwa swa matsalwa na swa leswi swi nga riki swa matsalwa.

Vundzeni bya ku hlaya na ku langutisa byi lulamisiwe hi ku ya hi: 1) ku hlaya hi xikongomelo xo twisisa 2) ku hlaya hi xikongomelo xa madyondzelo ya mafundza (matsalwa) na 3) ku va munhu a tihlayela ku va a engetela vutivi.

Ku hlaya hi ku landzelela magoza

Ku dyondzisa ku hlaya hlaya hakanyingi swi katsa ku tirhisa swiyenge swa magoza yo hlaya. Lowu i nghingiriko lowu avanyisiweke hi swiyenge swinharhu leswi kombisaka maqhinga yo hlaya leswaku ku ta twisisiwa switshuriwa swo hlaya. A hi minkarhi hinkwayo laha ku nga ta tirhisiwa swiyenge hinkwaswo swa magoza yo hlaya. Xikombiso, loko vadyondzi va ri ku hlayeni ka xitshuriwa kumbe tsalwa leri va nga ri tiviki, va ta fanela ku endla migingiriko yo **tilulamisela ku hlaya** leyi nga ta va lemukisa hi swihlawulekisi swa switshuriwa swa muxaka lowu, na ku va pfuna leswaku va kota ku swi yelanisa na ntokoto kumbe vutivi lebyi va nga na byona. Migingiriko yo **hlaya** yi ta va pfuna leswaku va kota ku tlhantlha no xopela xivumbeko na swihlawulekisi swa switshuriwa leswi hi vuenti. Migingiriko ya **le ndzhaku ko hlaya** yi nga lava leswaku vadyondzi va tlhela va boxa leswi va swi hlayeke hindlela ya vona ya mavekelo ya timhaka.

Ku tilulamisela ku hlaya i goza leri vadyondzi va tivanaka na xitshuriwa. Laha ku pfindlusiwa vuxaka na vutivi lebyi va nga na byona.

- Ku valangiwa swihlawulekisi swa xitshuriwa hi ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma xifaniso xa mhaka hi ku angarhela na ku fambisa mahlo hi xikongomelo xo kuma swo karhi: Mavito ya matsalwa, tinhlokomhaka, tinhlokomhakantsongo, swihlamuselaswifaniso kumbe swihlamuselatikhathuni, swiphemu swo voniwa na swo tsariwa, xik. tifonto na manomborelo, tigirafu, tichati, tidayagiramu, mimepe, timenyu ta khompyutha ku lava marito ya nkoka, na swin'wana.

- Ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma xifaniso xa mhaka hi ku angarhela na ku fambisa mahlo ku valanga swiphemu swa buku, xik. pheji ra vito ra tsalwa, nongonoko, dlilozari, xikombo, xitandzhaku, kavanyisa ka tsalwa, tinotsi leti tsariweke emakumu ka pheji, na swin'wana.

- Ku bvumba vundzeni bya xitshuriwa hi ku tirhisa vutivi lebyi kumiweke loko ku hlayiwa hi ku hatlisa na ku fambisa mahlo.

- Ku dyondzisa ntivomarito ya nkoka lama vadyondzi va nga ma tiviki.

Ku hlaya hi laha ku kumiwaka nhlamuselo ya xitshuriwa na ku xiyisisa swihlawulekisi swa matirhiselo ya ririmi ra xona.

- Ku kumiwa mongo wa xitshuriwa.

- Ku kumiwa tinhlamuselo ta marito yo ka ya nga tolovelekangi na swifaniso hi ntwisiso wa tinhlamuselo ta marito hi ku tirhisa vuswikoti bya maavanyiselo ya swiphemu swa rito loko ku vulavuriwana vuthala bya mbangu lowu swi kumekaka eka wona.

- Ku tirhisa tithekiniki to twisisa switshuriwa : ku vona vuxaka exikarhi ka timhaka, ku kambela ku twisisa, ku endla leswaku rivilo ra mahlayelo ri fambelana na ku tika ka xitshuriwa, ku hlaya nakambe laha swi nga fanela, ku langutela ku kuma mahungu nga pfunetaka ntwisiso, ku vutisa no hlamula swivutiso, (sukela eka swivutiso swa xiyimo xa le hansi ku ya eka xa le henhla) ku vona hi miehleketo, ku kumbetetela , ku hlayela ku kuma timhaka ta nkoka, ku languta nhlawulo wa marito na swiaki swa ririmi, ku lemuka muxaka wa xitshuriwa hi ku languta xivumbeko na swihlawulekisi swa matirhiselo ya ririmi.

- Ku endla tinotsi kumbe ku katsakanya timhaka ta nkoka na leto seketela

Endzhaku ko hlaya mudyondzi u kota ku vona no angula ehenhla ka xitshuriwa hinkwaxo

- Ku hlamula swivutiso swa xitshuriwa

- Ku fananisa na ku hambanisa; ku katsakanya

- Ku hlela, ku endla minkatsakanyo no nyika mavonelo ya wena.

- Ku humesela leswi nga eka tsalwa hindlela yo tsala (laha swi nga fanela)

Ku hlaya switshuriwa swa matsalwa na leswi swi nga riki swa matsalwa hi ku dzika

Ku hlaya switshuriwa swo tsariwa swo koma hi ku dzika hi xikongomelo xo TWISISA eka xiyimo xa rito.

Vadyondzi va tirhisa maqhinga yo hambanahambana ku va va twisisa xitshuriwa. Va tumbuluxa ntivomarito hi ku tirhisa vuswikoti na mpaluxo wa marito lama ngo sungula ku voniwa.

- Tirhisa tidikixinari, tithesorasi na swihlovo swin'wana swa mintirho ku va kuma tinhlamuselo, mapeletelo, mavitanelo ya marito na swiphemu swa mbulavulo swa marito yo ka ya nga tolovelekangi.

- Ku tiva tinhlamuselo ta swirhangi leswi tolovelekeke (xik. *xi-*, *e-,* eka-) na swilandzi leswi tolovelekeke (xik. *-ana, -nyana, -etana*).

- Kuma nhlamuselo ya marito na vuxaka bya wona na marito manwana lama ya nga ka ndyangu wun'we mindyangu ya marito u ri karhi u tirhisa timitsu, swilandzi na swirhangi leswi tolovelekeke

- Tirhisa mbangu lowu xitshuriwa xi nga eka wona (xik. tinhlamuselo leti nga ndzeni ka xivulwa), swikombavuthala/ swinyikavuthala, (xik. hiko, mimfungho yo tshaha) na swikombavuthala / swinyikavuthala swa mimfungho (nkombiso wa ntikiso) ku kombisa nhlamuselo ya marito yo ka ya nga tolovelekangi

- Kombisa ku twisisa ka vufananisi (byo tirhisa timhaka leti nga humelela khale, swivuriso, na swivulavulelo leswi tolovelekeke (xik: Tomasi makholwa hi ku vona).

- Hambanisa eka marito lama nga na tinhlamuseloxidzi na marito lama nga na tin'wana tinhlamuselo handle ka tinhlamuseloxidzi ta wona

- Hlela hilaha marito yo huma eka mifuwo yo hambanahambana ya vaka na ntikelo eka xitshuriwa (xik. marito yo huma eka tindzimi tin'wana, mavulavulelo ya le xitarateni, marin'wana, matheme ya rixaka ro karhi)

- Kombisa ku hambana exikarhi ka marito lama kanganyisaka: tihomonimi, tihomogirafu, vamavizweni (*lamula / lamula*; *sangu / xitheve*)

- Tiva minkomiso na mavitonkomiso yo hambanahambana.

- Tirhisa vutivi bya ntivoririmi ku kuma nhlamuselo ya. Languta swiaki swa ririmi eka nongonoko wa vuxokoxoko laha hansi.

Ku hlaya switshuriwa swo tsariwa leswo koma hi ku dzika hi xikongomelo xo TWISISA eka xiyimo xa xivulwa na ndzimana

Vadyondzi va tirhisa vutivi bya ntivoririmi ku va va twisisa mavumbelo ya swivulwa na maandlalelo ya switshuriwa. Dyondzo ya switshuriwa eka xiyimo lexi yi nyika nkarhi wa madyondziselo ya swiaki swa ririmi hindlela yo yo pfanganisa.

- Tiva, hlamusela u tlhela u xopaxopa nhlamuselo na ntirho wa swivumbeko swa ririmi na milawu eka switshuriwa. Languta swiaki swa ririmi eka nongonoko wa vuxokoxoko laha hansi.

Ku hlaya switshuriwa swo tsariwa swo koma hi ku dzika hi xikongomelo xo TWISISA eka xiyimo xa xitshuriwa hinkwaxo

Vadyondzi va tirhisa vutivi bya tinxaka ta matsalwa na dyondzo ya switshuriwa swa mafundza hi xikongomelo xo twisisa nhlamuselo, xikongomelo, na nkucetelo swa xitshuriwa hinkwaxo.

- Ku yelanisa xitshuriwa na vutivi lebyi va nga na byona
- Tiva muxaka wa tsalwa na xikongomelo xa rona, xik. Mavonelo lama lavaka ku onga
- Tiva u tlhela u hlamusela swikongomelo na mavonelo swa mutsari
- Katsakanya swiphemu swa xitshuriwa kumbe xitshuriwa hinkwaxo leswaku ku fikeleriwa eka mahetelelo
- Vumba nkatsakanyo; xivumbeko na ku tiyisisa mavonelo

Ku hlaya switshuriwa swo tsariwa leswo koma hi ku dzika ka hi xikongomelo xo endla NKATSAKANYO NA KU TSALA TINOTSI

Vadyondzi va tirhisa matwisiselo ya vona ya swihlawulekisi swa switshuriwa hi xikongomelo xo xi katsakanya. Languta maqhinga yo hlaya laha henhla.

- Hlaya switshuriwa hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma mhakankulu na nkongomelo
- Hambanisa exikarhi ka timhakankulu na vuxokoxoko byo seketela
- Tsala nkatsakanyo u tlhela u tsala timhakankulu

Ku hlaya xitshuriwa xo koma hi ku dzika hi xikongomelo xo LEMUKA MATIRHISELO YA RIRIMI HI VUXOPERI

Vadyondzi va tirhisa matwisiselo ya vona ya ndlela leyi ririmi ri nga tumbuluxaka no va na vuxaka byo tiya exikarhi ka mutsari wa xitshuriwa na muhlayi. Va endla nxopoxopo wa xikongomelo xa laha xitshuriwa xi nga tsariwa xi sukela kona.

- Lemuka na ku hlamusela tinhlamuselo to kongoma na to gega
- Lemuka na ku hlamusela mavonelo ya timhaka ya mutsari / muhumelerisi / murunguri / ximunhuhatwa ya vumbhoni byo seketela byo huma eka xitshuriwa

- Lemuka, na ku hlamusela ririmi ro tlhontlha matitwelo na ro onga
- Lemuka, na ku hlamusela mboyamelatlhelo, ku venga ntlawa na mavonelo ya mhaka hi tihlo rin'we
- Lemuka, na ku hlamusela minkumbetelo na ntikelo wa yona
- Lemuka na ku hlamusela tinhlamuselo to kongoma na ta nkumbetelo
- Nyika miehleketo mayelana na ku katsiwa kumbe ku siyiwa ka mahungu yo karhi eka xitshuriwa.

Ku hlaya hi ku dzika ka SWITSHURIWA SWO TIRHISA TINDLELANYINGI TA VUHLANGANISI NA SWO VONIWA *(Switshuriwa swo katsa ku voniwa no tsariwa i swo fana na swinavetiso na tikhatuni leswi nga katsaka ririmi leri tirhisiwaka eka ku vulavula no tirhisiwa ka swirho swa miri.)*

Vadyondzi va tirhisa vutivi bya vona byo tiva swifaniso na swiphemu swo voniwa hi xikongomelo xo twisisa ndlela leyi swi seketelaka hakona matsalelo eka switshuriwa swo katsa ku voniwa no tsariwa. Vadyondzi va tirhisa ririmi ro xopaxopa no hlamusela dyondzo ya tifilimi hi xikongomelo xo twisisa no komba ku tsakela swiphemu swa switshuriwa swo voniwa na nkucetelo lowu swi nga na wona

- Lemuka, xopaxopa na ku hlela xikongomelo na hungu eka switshuriwa swo voniwa hi xikongomelo xo kuma vuxokoxoko, xik. tigirafu, matafula, tidokhumentari, tichati na mimepe
- Lemuka, xopaxopa na ku hlela xikongomelo na hungu ra switshuriwa swo voniwa leswi tumbuluxiweke hi xikongomelo xo nyanyula, xik. filimi, tikhatuni, vuyimbeleri bya vhidiyo, swichupuchupu swa khomiki
- Lemuka, xopaxopa na ku hlela hungu na nkucetelo wa switshuriwavswo voniwa leswi seketelaka ku vulavula, xik. tiphositara, swifaniso
- Eka dyondzo yo engetela vutivi ya swa tifilimi) Twisisa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka mpfumawulo, mbulavulo, xiendlo na swiphemu swo voniwa eka tifilimi na swivumbeko swin'wana swa mbonoyingiselo.

Ku hlaya hi ku dzika ku kongomisiwe eka ku dyondza matsalwa hi ndlela ya mafundza

Vadyondzi va hlaya, va hlela no angula ehenhla ka swihlawulekisi swo sasekisa swa switshuriwa swa matsalwa. Va tirhisa ririmi ro dyondza matsalwa hi xikongomelo xo twisisa no komba ku tsakela swiyenge swo hambanahambana swa matsalwa swa switshuriwa swa matsalwa. Ku ta hlawuriwa tinxaka TIMBIRHI ta matsalwa loko ku dyondziwa switshuriwa eka makambelelo ya lembe . Tinxakaxaka letin'wana ta matsalwa leti ti vaka ti hlawuriwile eka Khataloko ya Rixaka ya Matsalwa ti dyondziwa eka Xiyimo xa FET: vutlhokovetseri / swirungulwana / novhele yo koma/ ntlangu wo koma / kumbe swin'wana switshuriwa swo engetela vutivi.

Languta "Switshuriwa swa dyondzo ya mpfanganiso ya vuswikoti bya ririmi" emakumu ka xiyenge lexi.

LEMUKA: Ntshikelelo eka dyondzo ya mafundza ya switshuriwa wu ta cinca ku ya hi tsalwa / xitshuriwa lexi hlawuriweke.

- Kombisa na ku hlamusela kungu, nkongomelo, swimunhuhatwa na mbanguTwisisa
- Lemuka u tlhela u hlamusela ririmi ro gega na maqhinga yo nandzihisa mbulavulo eka switshuriwa swo hambanahambana, xik. vufananisi, xigego, vumunhuhati, ncino, riencisi, xithathelo, vuhambanisi, xikhovolelo, ximonyo, nkalamakholo, xiyimelo, vusasekisi, ntlangiso wa marito, mavulelo ya mhaka hindlela yo olova
- Kombisa xikongomelo xa mutsari/ mutlhokovetseri/ muhumelerisi
- Hlamusela nhlawulo na nkucetelo wa marito eka **vutlhokovetseri** hindlela leyi swiyenge swa swona swi seketelaka hungu kumbe nkongomelo hakona. Swiyenge leswi swi nga katsa swigaririmi, swifaniso swo ehleketiwa, xivumbeko xa swiphemu na switirhisiwa swa mpfumawulo xik. yelano wa mimpfumawulo, mbuyelelo, ncino, mbuyelelo wa

Ku hlaya / langutisa u ri wexe na ku tiengetelela vutivi

Vadyondzi va titoloveta ku tirhisa maqhinga lama tirhisiweke eka ku hlaya hi ku dzika no dyondza switshuriwa swa mafundza hi xikongomelo xo tihlayela ku ri ndlela yo titsakisa no endla ndzavisiso. Vuleteri bya mudyondzisi eka ku fikelela no tiva xiyimo xa matsalwa i swa nkoka eka xiyenge lexi xa nongonoko wo hlaya.

- Ku fikelela tindhawu ta vuhlayiselo bya tibuku / tilayiburari na milawu ya mapakelo ya tibuku
- Nyika vumbhoni bya ku hlaya ko engetela / ku langutisa hi xivumbeko xa mbulavulo, minkanerisano na nhluto wa buku / filimi / nongonoko
- Hlaya / langutisa switshuriwa swo hambanahambana swo helela, xik. tibuku, timagazini, mapapila hungu, tiwebusayiti, tifilimi, tidokhumentari, minongonoko ya le ka thelevixini leyi vaka kona hi nkarhi wa xikolo na loko xikolo xi humile.

Swikombiso swa tinxaka ta swivutiso

Swivutiso swo lava ku tiva swo karhi	*Ku humelele yini endzhaku ka …? Nyika vito ra … Hlamusela leswi nga humelela e …* *I mani a nga vulavula na …? Nyika nhlamuselo ya ….?*
Swivutiso swo lava ku twisisa swo karhi	*A ku ri mani ximunhuhatwankulu …? U nga nyika xikombiso xa …? U nga hlamusela hi marito ya wena….?*
Swivutiso swo tirhisa vutivi lebyi nga kona ku kuma mhaka yo karhi	*U nga ehleketa hi xiyimo xin'wana laha ….? Ma tsundzuka leswaku a hi lavana na swigego - Mi nga xi hlamuserisa ku yini xigego eka ntila lowu?*
Swivutiso swo xopela	*Leswi a swi fanisa ku yini na …? Leswi a swi hambanisa ku yini na …? A wu ri wihi nkongomelo wa…? Hikwalaho ka yini u ehleketa …..?*
Swivutiso swo hlanganisela miehleketo	*Hi dyondze swo hambanahambana hi Xisomisana - Mi nga swi hlanganisela kutani mi hlamusela vumunhu bya yena? I munhu wa njhani?*
Swivutiso swo hlela	*U nga ehleketa ndlela yo antswa yo ….? Hi xihi xitlhokovetselo lexi u xi tsakelaka eka leswimbirhi? Hikwalaho ka yini?*

SWITSHURIWA LESWI TIRHISIWAKA EKA MADYONDZISELO YA VUSWIKOTI HINDLELA YO PFANGANISA, TIGIREDI TA 10-12

Ku engetela eka switshuriwa swa matsalwa swa madyondzelo ya mafundza, switshuriwa leswi faneleke ku dyondzisiwa eka Tigiredi ta 10-12 ti katsa switshuriwa swo tsariwa, swo voniwa na swa swihangalasamahungunyingi hi swikongomelo swo hambanahambana. Swin'wana switshuriwa va ta swi dyondza hikwalaho ka swihlawulekisi swa swona swo tsakisa; kasi swin'wana va ta swi dyondza tanihi hi swikombiso swa tinxaka ta matsalwa kumbe swa switsariwa. Vadyondzisi va fanele va tiyisisa leswaku vadyondzi va hlaya tinxaka to hambanahambana ta switshuriwa na swa matsalwa exikarhi ka lembe. Ku fanele ku va na ku ringanana exikarhi ka switshuriwa swo koma, leswo leha na le ka ku hlaya hi swikongomelo swo hambanahambana, xik: swikongomelo swo titsakisa (ku dyondza switshuriwa swa mafundza eka matsalwa), switshuriwa swa swihangalasamahungu leswi nyikiwaka vanhu, switshuriwa swo tiphina hi swona leswo voniwa

Switshuriwa swa matsalwa leswi nga ta dyondziwa hindlela ya mafundza. Tinxakaxaka letin'wana ta matsalwa ti dyondziwa eka Tigiredi ta 10-12

Switshuriwa swa ndzawulelo

Tinxaka **TIMBIRHI** eka leti landzelaka ku ya hi Khataloko ya Rixaka ya Matsalwa ti bumabumeriwile:

Tsalwa ra swirungulwana

(Giredi ya 10 - swirungulwana swi2

(Giredi ya 11 - swirungulwana swi3

(Giredi ya 12 - swirungulwana swa 5

Vutlhokovetseri

(Giredi ya 10 - switlhokovetselo swi3)

(Giredi ya 11 - switlhokovetselo swa 4)

(Giredi ya 12 - switlhokovetselo swa 6)

Novhele yo koma

Ntlangu wo koma

Ku engetela vutivi

Tifilimi

Tidyondzo to karhi ta le ka thelevixini / tidokhumentari

Mintlangu ya le ka xiyanamoya

Switsalwana

Tibayogirafi

Tiothobayogirafi

Mitsheketo

Swikholwakholwana na mitsheketo ya swa khale

Switshuriwa swo tsariwa leswi nga swihlovo swa vutivi

Tidikixinari

Tiinsayitlilophediya

Tixedulu

Matsalwa ya ndzetelo wa tiqingho

Tibuku to dyondza

Tithesorasi

Matafula yo komba minkarhi

Swiletelo swa Thelevhixini

Switshuriwa leswi kumekaka eka swihangalasamahungu

Tiatikili ta timagazini

Tiatikili ta maphephahungu

Tedithoriyali

Switiviso

Matimu ya vafi

Mihluto

Tiburochara

Swinavetiso

Switshuriwa swo yingisela leswi nga tsaleriwa ku ya yingiseriwa kunene

Min'wangulano

Mimbulavulo

Tinsimu

Misavu

Switshuriwa swo tihlanganisa na van'wana na swa switsalwambiko

Mapapila

Tidayari

Swirhambo

Tiimeyili

Marungula ya selulafoni

Tinotsi

Swiviko

Switshuriwa swo tihlanganisa na van'wana eka ta mabindzu

Mapapila ya mafundza

Makanelwa na tiajenda

Switshuriwa swa swihangalasamahungunyingi / Switshuriwa swo voniwa leswi nga swihlovo swa vutivi

Tichati, mimepe

tigirafu, matafula, phayi chati

Mimepe ya miehleketo, swifaniso

Tiphositara

Tifulayara, tiphamfulete, tiburochara

Mimfungho na swikoweto

Tidokhumentari ta thelevixini

Mapapila ya tiwebusayiti, tiinthanete, Tibulogo na swin'wana swa vutihlanganisi

Tithiransiparensi

Switshuriwa swa swihangalasamahungunyingi / swo voniwa swa vukhavisi

Tifilimi

Swinepe / tifotho

Mimpfapfarhuto

Switshuriwa swa swihangalasamahungunyingi / swo voniwa swo titsakisa no hungasa

Tifilimi

Minongonoko ya Thelevixini

Tivhidiyo ta vuyimbeleri

Tikhatuni, mimpfapfarhutonthathelo (yo thathela xivumbeko xa munhu)

Swichupuchupu swa tikhomiki

Misavu (yo pfapfarhutiwa)

Ku tsala ekhumbini

Switshuriwa swo yingiseriwa

Minongonoko ya xiyanamoya

Swihlayiwa swa mintlangu

Swihlayiwa swa tinovhele kumbe swa swirungulwana

Mimbulavulo leyi kandziyisiweke

Swinavetiso swa xiyanamoya, Thelevhixini, maphephahungu na timagazini

Vulehi bya switshuriwa swo tsariwa leswi nga ta tirhisiwa eka ku hlaya hi ku dzika / xikambelantwisiso na nkomiso

RIXAKA RA XITSHURIWA	TIGIREDI	NHLAYO YA MARITO	
*Xikambelantwisiso	Giredi ya 10	Marito ya 200-300	
	Giredi ya 11	Marito ya 300-400	
	Giredi ya 12	Marito ya 400-500	
RIXAKA RA XITSHURIWA	**TIGIREDI**	**NHLAYO YA MARITO**	**VULEHI BYA NKOMISO**
Nkatsakanyo / Nkomiso	Giredi ya 10	Marito ya 150	50 - 60
	Giredi ya 11	Marito ya 180	
	Giredi ya 12	Marito ya 200	

*Xikambelantwisiso: switshuriwa leswi tirhisiwaka swi nga hundzi swinharhu. Nhlayo ya marito yi kombisa nhlayo ya switshuriwa leswi faneleke ku tirhisiwa

3.3 KU TSALA NA KU ANDLALA

Ku tsala hi ku landzelela magoza

Ku dyondzisa ku tsala hakanyingi swi katsa ku tirhisiwa ka maendlelo yo tsala. A hi minkarhi hinkwayo laha ku nga ta tirhisiwa swiyenge hinkwaswo swo tsala. Xikombiso, loko vadyondzi va tsala muxaka wa xitshuriwa kumbe wa tsalwa leri tolovelekeke, a swi nge pfumaleki leswaku va xopaxopa xivumbeko na swihlawulekisi swa swona swa ririmi hi vuenti. Ku nga va na minkarhi yin'wana laha vadyondzisi va nga ta dyondzisa hi xivumbeko xa swivulwa kumbe ku tsala tindzimana, kumbe vadyondzi va nga tsala switshuriwa leswi nga riki na minkunguhato va ri karhi va tilulamisela xikambelo.

Vadyondzisi va fanele va tiyisisa leswaku vadyondzi va tsala switshuriwa swo hambanahambana exikarhi ka lembe. Ku fanele ku va na ku ringanana exikarhi ka switshuriwa swo koma, swo leha na le ka ku tsala hi swikongomelo swo hambanhambana: vutivi bya xiakhademiki, vutumbuluxi, swa munhu hiyexe / swa hanyelo ra munhu na van'wana na swa le ntirhweni. Vadyondzisi va fanele va hlawula muxaka wa xitshuriwa / tsalwa na nhlokomhaka leyi faneleke leyi vadyondzi va nga ta tsala hi yona, xikombiso, xiysalwana xa mavonelo hi nhlokomhaka leyi nge 'Munhu a nge swi koti ku hanya ehandle ka selulafoni.'

Magoza ya maendlelo yo tsala

Ku kunguhata / Ku tilulamisela ku tsala

- Xopaxopa xivumbeko, swihlawulekisi swa ririmi na maveketelelo ya timhaka swa muxaka wa xitshuriwa lexi hlawuriweke
- Teka xiboho mayelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu wa xitshuriwa / tsalwa leri hlawuriweke
- Endla mbhumbutsabyongo ehenhla ka nhlokomhaka hi ku tirhisa swo fana na mimepe ya miehleketo
- Kanerisanani hi maendlelo lama faneleke ku tirhisiwa eka ku hlela leswi tsariweke
- Endla ndzavisiso ehenhla ka nhlokomhaka, xik: evuhlayiselweni bya tibuku / layiburari kutani u hlawula vuxokoxoko lebyi faneleke
- Tiva miehleketo ya nkoka na vuxokoxoko byo seketela

Ku pfapfarhuta

- Tsala mpfapfarhuto wo sungula lowu nga ta tekela enhlokweni xikongomelo, vaamukeri va mahungu, nhlokomhaka na muxaka wa xitshuriwa / tsalwa
- Hlawula marito lama faneleke, xikombiso, eka ndzungulo kumbe xitlhokovetselo. Tirhisa marito yo tlhontlha na swivulwahava ku endlela leswaku xitsariwa xi va xa ntikelo
- Veketela miehleketo hi ku landzelelana leswaku mavonelo ya mhaka ya ta khuluka hi mfanelo eka xitsalwana
- Hlengeleta miehleketo na / kumbe swifaniso leswaku xitori kumbe xitlhokovetselo xi ta twala
- Tiva rito na mavulavulelo ya mutsari
- Hlaya minkunguhato hi vuxoperi u tlhela u kuma xivikoxitsundzuxo eka mudyondzisi na vadyondzikuloni

Ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo na ku andlala

- Vadyondzi va hlela leswi va nga swi tsala na swa vadyondzikulobye hi ku tirhisa maendlelo lawa ku twananiweke hi wona leswaku va ta antswisa matsalelo ya vona
- Hlerisisa mahlawulelo ya marito, na xivumbeko xa swivulwa na tindzimana
- Tirhana na malongolokelo na mayelaniselo ya tindzimana
- Susa marito kumbe swivulwa leswi nga na tinhlamuselo to tlula yin'we, marito yo tala lama swi nga boheki leswaku ma tirhisiwa na ririmi leri nga pfumeleriwiki / ro khunguvanyisa van'wana
- Tirhisa ntivoririmi, mapeletelo na swihikahato hindlela leyinene na hi mfanelo
- Lulamisa mpfapfarhuto wo hetelela lowu katsaka byandlalohandle, xikombiso, tinhlokomhaka na tifonto
- Andlala xitshuriwa

Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi hi nkarhi wo tsala

Rhejisitara, xitayili, rito

- Tirhisa rhejisitara leyi faneleke, xik. ku tirhisa ririmi ra mafundza eka papila ra swa mafundza, na xitayili (xa mafundza kumbe xa nkamafundza)
- Tiva rito ra mutsari, xikombiso,tsala hi mavonelo ya munhu ya timhaka

Mahlawulelo ya marito

- Tiva no tirhisa ntivomarito yo hambanahambana
- Tiva tinhlamuseloxidzi na tinhlamuselo to kumbetela ta marito
- Tiva leswaku rito ro karhi i xihluvi muni xa mbulavulo na matirhiselo ya rona exivulweni
- Tiva loko rito ri ri ra mafundza, ra nkamafundza, ra le xitarateni, ro ka ri nga pfumeleriwi / ro khunguvanyisa va n'wana na leswaku ri nga tirhisiwa ku yini kumbe ri vheta ri nga ha tirhisiwi
- Peleta marito hindlela leyinene
- Tirhisa tidikixinari ta ririmi rin'we na ta tindzimi timbirhi xikan'we na tithesorasi leswaku u ta engetela ntivomarito
- Tshama u ri na dikixinari ya wena n'wini kumbe buku ya ntivomarito leswaku u ta engetela vutivi bya marito

Mavumbelo ya swivulwa

- Tsala swivulwan'we, swivulwankatsano na swivulwampfilungano
- Tirhisa i mahlanganisi ku vumba swivulwankatsano, xik. naswona, kambe, kumbe, se, kutani
- Tirhisa mahlanganisinandza: ku vumba swivulwampfilungano
- Swivulwana swa nkarhi: *rini, ku nga se, endzhaku ka, ku sukela, loko ku ri karhi, ku fikela*

- Swivulwana *swa xipimelo: ioko, handle ka swona*
- *Swivulwa*na swa xikongomelo: *leswaku ku ta, leswaku*
- *Swivulwana* swa xivangelo: *hikuva, tanihileswi*
- Swivulwana swa hakelo: *leswaku swi ta*
- Swivulwana swa mpfumelelano: *hambiloko, hambileswi, loko ka ha*
- Swivulwana swa ndhawu: *kwihi, kun'wana na kun'wana*
- Swivulwana swa maendlelo: *tanihi, ku fana na, hindlela leyi*
- Tirhisa swivulwana swa engetelo swo nyika nhlamuselo na swo ka swi nga nyiki nhlamuselo
- Tirhisa swivulwahava swa riviti, swivulwahava swa rihlawuri na swivulwahava swa riengeteri ku ndlandlamuxa swivulwa.

Matsalelo ya ndzimana

- Tsala tindzimana leti nga na xivulwa xa nhlokomhaka na swivulwa swo seketela eka switshuriwa leswi vulavulaka hi timhaka ta ntiyiso
- Veketela swivulwa hi ku landzelelana ka swona leswaku swi ta vumba ndzimana leyi twalaka leyi yelanaka na muxaka wa xitshuriwa / tsalwa
- Tirhisa nandzelelano lowu faneleke lowu nga ta hlanganisa swivulwa endzimaneni:
    - *ku landzelelanisa swilo: xosungula, xavumbirhi, xohetelela, na swin'wana.*
    - xiengetelo: *ehenhla ka sweswo, ku yisa emahlweni, ku engetela, na swin'wana.*
    - vufananisi: *leswi fanaka na, leswi yelanaka na, hindlela leyi fanaka na, na swin'wana.*
    - vuhambanisi: *hambiswiritano, hambiloko, hambileswi, hi tlhelo rin'wana, na swin'wana.*
    - xivangelo / mbuyelo: *hikuva, hikwalaho, hikwalaho ka leswi, na swin'wana.*
    - xipimelo: *loko, loko kuri ku, handle ka swona, na swin'wana.*
    - ku landzelelana ka mikarhi: *landzelaka, ku ngari khale, endzhaku ka, kutani, endzhaku, hixihatla, endzhaku ka swona, na swin'wana.*
- Ku tirhisa marito yo hlanganisa timhaka, masivi, mbuyelelo wa marito, vamavizweni na maritofularha hi mfanelo leswaku ku tumbuluxiwa ndzimana leyi nga na nkhulukelano (ndzimana leyi nga na swihlanganisi leswi endlaka leswaku yi va na vun'we lebyi nyikaka nhlamuselo leyi twalaka)

Milawu ya matirhiselo ya ririmi (Mapeletelo na ku hikahata)

- Tiva u tlhela u kota ku tirhisa swihikahato leswi landzelaka hi mfanelo na hi nkhaqato: hiko, hefemulo, hikombirhi, xiboho, xitlhenguso, xirhatana, mfungho wa xivutiso, mfungho wa rihlamari, swisirhelelo, mimfungho yo tshaha

Tinxaka ta switshuriwa - xivumbeko na swihlawulekisi swa ririmi

Vadyondzisi va fanele va tiyisisa leswaku vadyondzi va tsala switshuriwa swo hambanahambana exikarhi ka lembe. Ku fanele ku va na ku ringanana exikarhi ka switshuriwa swo koma, swo leha na le ka ku tsala hi swikongomelo swo hambanahambana: vutivi bya xiakhademiki, vutumbuluxi, swa munhu hiyexe / swa hanyelo ra munhu na van'wana na swa le ntirhweni. Vadyondzisi va fanele va hlawula muxaka wa xitshuriwa / tsalwa na nhlokomhaka leyi faneleke leyi vadyondzi va nga ta tsala hi yona, xikombiso, xitsalwana xa mavonelo hi nhlokomhaka leyi nge 'Munhu a nge swi koti ku hanya ehandle ka selulafoni.'

Matafula lama nga laha hansi ma hlamusela tinxakaxaka ta switshuriwa leti vadyondzi va faneleke ku dyondzisiwa ku ti tsala eka

Tigiredi ta 10-12; tinxaka tin'wana ta switshuriwa ti nga katsiwa laha swi nga fanela.

Switsalwana kumbe switshuriwa swavutumbuluxi

Muxaka wa xitshuriwa / tsalwa	Xikongomelo	Xivumbeko xa xitshuriwa	Swihlawulekisi swa ririmi
Ndzungulo (Xitsalwana)	Ku hungasa	Manghenelo Swiendleko Mahetelelo	• Switsariwa hi swi va ka munhu wo sungula kumbe wa vunharhu • Swi tsariwa swi va eka nkarhi lowu nga hundza • Timhaka leti nga humelela ti hlamuseriwa hi ku landzelelana ka tona • Vuhlanganisi byo kombisa nkarhi, xik. *Nkarhi luwa nampundzu, mbhayimbhayi, xikan'we* • Ku tirhisiwa n'wangulano • Ku tirhisiwa ririmi ro endla leswaku muhlayi a vona ntikelo wa timhaka, xik. *maengeteri, mahlawuri, swifaniso*
Nhlamuselo (Xitsalwana)	Ku hlamusela mhaka hindlela ya matimba leyi twalaka	Vutiveko: Byi nyika nhlamuselo yo karhi yo angarhela eka dyondzo Nhlamuselo: hlamusela swihlawulekisi swa nchumu wo karhi.	• Swi tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza kumbe wa sweswi • Swi tumbuluxa xifaniso hi marito • Ku tirhisiwa mahlawuri na maengeteri • Ku tirhisiwa ririmi ro gega, xik. vufananisi, xigego, vumunhuhati, mimpfumawulo leyi fanaka eka xivulwa

Switsalwambiko swo leha na swo koma

Ku vulavula / xitshuriwa xa xivumbeko xa mbulavulo	Xikongomelo	Xivumbeko xa xitshuriwa	Swihlawulekisi swa ririmi
Swiletelo/ Swileriso (Xitsalwambiko xo koma)	Ku hlamusela hilaha nchumu wu nga tirhisiwaka hakona, malulamiselo ya swakudya, ku lulamisa laha ku onhakeke, na swin'wana	• Nkongomelo: xitatimende xa leswi swi faneleke ku fikeleriwa • Matheriyali / switirho leswi lavekaka swi longoloxiwa hi ku landzelelana, magoza yo landzelelana kya ku humelerisa xikongomelo xik, ya nga landzeleriwa hu switshuriwa swo voniwa xik.nhlamuselo ya xitori na tidayagiramu, na sw, na sw.	• Tirhisa mavulavulelo yo lerisa kunene • Landzelerisa swiletelo hindlela leyi faneleke • Ku tirhisa tinomboro na tibulete ku kombisa nongonoko • Minkombiso ya xivangelo na mbuyelo

Nhluto (xirungulwana kumbe nhluto wa filimi) (Xitsalwambiko xo leha)	Katsakanya, na ku hlela mahungu hi vuxoperi ku angula eka xitshuriwa xa matsalwa na matirhelo	• Mbangu : mahungu ya vundzhaku yo fana na mutsari, mumpfapfarhuti, muxaka wa ntirho • Nhlamuselo ya xitshuriwa: yi hlamusela swilo swa xitshuriwa kumbe ku humelerisa ko fana na swimunhuhatwa, swiendleko swa nkoka. Ku hlela ntirho hi ku kombisa mavonelo na ku ahlula	• Wu tsariwe eka nkarhi wa sweswi/hundzeke • Tirhisa ntsakelo na ntivomarito wo komba ntsakela ku hlela xitshuriwa
Xiviko xo koma (Xitsalwambiko xo leha)	Ku hlamusela swiendleko	Nhlamuselo ya swiendleko. xiviko xi nga seketeriwa hi xitshuriwa xo voniwa xik. tidayagiramu, swinepe	• Xi tsariwe eka nkarhi lowu faneleke, • Xi suka eka vuangarhelo ku ya eka ku kongoma • Xi nga tirhisa ntivomarito wa xithekiniki.
Dayari (Xitsalwambiko xo koma)	Munhu u tsala timhaka leti ti n'wi humeleleke evuton'wini	• Hakanyingi timhaka ti tsariwa eka buku yo hlawuleka (dayari kumbe jenali) • Timhaka ti nghenisiwa hindlela ya ntolovelo (xik. siku na siku kumbe hi vhiki) • Timhaka ta sikuhatiwa	• Hakanyngi yi tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza • Hindlela ya nkamafundza • Mutsari u tsala timhaka ta yena n'wini
Papila ra xinghana (Xitsalwambiko xo leha)	Ku tivisa na ku hlayisa vuxaka	• Adirese, siku na manghenelo • Xivumbeko xa hungu xi ta hambana ku ya hi xikongomelo (xik. ku tivisa munhu timhaka leti a nga salela endzhaka eka tona, ku tlangela, ntwelavusiwana) • Mahetelelo	• Hakanyingi ri tsariwa hindlela ya nkamafundza kambe ma nga hambana, xik. papila ro chavelela ri nga va hi xivumbeko xa mafundza • Swihlawulekisi swa ririmi swi ta hambana ku ya hi xikongomelo xa hungu
Xirhambo (na nhlamulo) (Xitsalwambiko xo koma)	Ku rhamba un'wana endhawini yo karhi kumbe ku n'wi rhamba leswaku a ta endla swo karhi (munhu u fanele a pfumela kumbe a ala)	• Xi nga teka xivumbeko xa papila ra xinghana kumbe ku nga tirhisiwa khadi ra xirhambo. Xi katsa: • Muxaka wa timhaka / ntirho • Ndhawu laha swi nga ta humelela kona • Siku na nkarhi • Xi nga katsa maambalelo • Vito ra murhambi • Xi nga rhamba xitsundzuxo xo va varhambiwa va fanela ku hlamula hi nkarhi • Xi nga va xi khavisile, • Nhlamulo yi nga va yi ri hi xivumbeko xo tsariwa	• Xi nga va hi xivumbeko xa mafundza kumbe xa nkamafundza • Xi va xi komisiwile xi kogomisiwa eka timhakankulu • Ku tirhisiwa swivulwana swa muxaka wa swirhambo xik. ndzi tsakela ku mi rhamba eka… • Nhlamulo yi fanele yi va hindlela yo titsongahata xik. ndza khensa swinene ku rhambiwa, kambe ndzi ta tsandzeka ku va kona hikwalaho ka…

Papila ra mafundza (Xitsalwambiko xo leha)	Yo hambanahambana xik. ku apulayela ntirho kumbe basari; ku vilela,xikombelo, na swin'wana	• Adirese ya mutsari, siku, adirese ya muamukeri, manghenelo • Ri na nhlokomhaka • Xivumbeko xa hungu xi ta hambana ku ya hi xikongomelo xik. papilla ro ya eka muhleri • Mahetelelo, Nsayino	• Ri tsariwa hi xivumbeko xa mafundza • Ri tirhisa milawu ya ririmi xik. *Nkulukumba / Manana, Loyi a tshembekeke* • Ri tsariwa hindlela yo koma naswona ri hatla ri nghena eka timhaka leti ku vulavuriwaka hi tona
Ku tata tifomo (Xitsalwambiko xo koma)	Yo hambanahambana xik. Ku apulayela ntirho kumbe ndhawu eyunivhesithi, na swin'wana	Swi ta hambana ku ya hi xikongomelo	Fomo yi tatiwa hindlela yo koma, hi nkhaqato, mafundza, yi basa, hi xtsalo xa ntima (matsalelo ma fanele ma va lama hlayekaka)
Fulayara, Phositara (Xitsalwambiko xo koma)	Ku onga un'wana leswaku a xava swo karhi kumbe leswaku a tirhisa leswi u swi kombisaka	• Yi va yi ri eka phepha leritsongo xik. ra A5 • Nhlokomhaka yi fanele yi koka mahlo, Ku va ku tsariwe xilogene kumbe logo • Nhlamuselo yo koma ya leswi kombisiweke • Nongonoko wa leswi vanhu va nga ta vuyeriwa hi swona • Vuxokoxoko bya vutihlanganisi xik. webusayiti • Yi nga va yi khavisiwile	• Yi va yi kongomisiwe eka muhlayi • Ku va ku tirhisiwe ririmi hindlela yo koma • Ku tirhisiwa ririmi leri nga ta endla leswaku muhlayi a kokeka rinoko xik. maengeteri, mahlawuri, ririmi ro gega ro fana na mimpfumawulo leyi fanaka eka xivulwa, swigego
Xinavetiso (Xitsalwambiko xo koma)	Ku onga un'wana leswaku a xava swo karhi kumbe leswaku a tirhisa leswi u swi navetisaka	• Xi nga tsariwa hi swivumbeko swo hambanahambana • Tirhisa swilogene na tilogo • Tirhisa tithekiniki ta swinavetiso • Tirhisa swikhavisi leswaku xinavetiso xi ta va lexi kokaka mahlo no tshama xi ri karhi xi tsundzukiwa	• Ku tirhisiwa ririmi ro gega na leri tirhisiwaka eka vutlhokovetseri ku endlela leswaku leswi navetisiwaka swi va na ntikelo na leswaku swi tshama swi ri karhi swi tsundzukiwa xik. xigego, xifananiso, mimpfumawulo leyi fanaka eka xivulwa, mbuyelelo, yelano wa mimpfumawulo, ncino

Imeyili (Xitsalwambiko xo koma)	Ku tivisa na ku hlayisa vuxaka	• Adirese ya muamukeri wa mahungu - leyi hi xitalo ku vaka ku ri vito ra muamukeri wa mahungu na vukorhokeri bya imeyili na tiko laha vukorhokeri lebyi byi kumekaka kona. Xikombiso. Basani (vito)@ gmail. (vukorhokeri) za (tiko). • CC: lava ku nga va vaamukeri va mahungu lava na vona imeyili yi kongomisiweke eka vona • Nhlokomhaka: ku vuriwa nkomiso wa vundzeni bya imeyili • Mahungu • Vito ra murhumeri • SWA NKOKA: adirese ya murhumeri yi vonaka xikan'wekan'we loko imeyili yi amumukeriwa. Murhumeri a nga rhumela vuxokoxoko byin'wana bya vutihlanganisi emakumu loko a swi lava. Leswi swi vuriwa nsayino	Vutihlanganisi byo yelana na mbulavulo
N'wangulano (Xitsalwambiko xo leha)	I rhekhodo yo cincana ka swivulavuri loko swi ri karhi swi vulavula hi mavonelo ya swona ya timhaka	Loko ku tsariwa n'wangulano: • Tsala mavito ya swimunhuhatwa etlhelweni ra ximatsi ra pheji; • Tsala hikombirhi endzhaku ka vito ra xivulavuri lexi vulavulaka; • Tirhisa ntila wuntshwa ku kombisa xivulavuri xin'wana na xin'wana lexintshwa; • Kombisa swiendlo na mavulavulelo ya swivulavuri hi ku swi nghenisa eka swiangi loko swivulavuri swi nga si vulavula • Tsala mbangu wa n'wangulano u nga si sungula ku wu tsala	• Loko n'wangulano wu katsa swirho swa ndyangu kumbe vanghana ku tirhisiwa ririmi ra ntolovelo. Swivumbeko swa ntolovelo swa swikombelo, swivutiso na swiringanyeto swa tirhisiwa • Loko n'wangulano wu katsa vanhu lava nga tolovelanangiki ku tirhisiwa ririmi ra mafundza, swivulavuri swa titsongahata loko swi vulavula hi tlhelo ra swikombelo, swivutiso na swiringanyeto

Mbulavulo (Xitsalwambiko xo leha)	Ku tivisa, ku dyondzisa na ku hungasa vaakatiko	• Sungula na ku kunguhata xitayili lexi faneleke ku tirhisiwa, rini, kwihi, hikokwalaho ka yini (xikongomelo) mani (vahlaleri) • Xivulwa xa maghenelo xi fanele ku koka rinoko • Ndlandlamuxa timhaka kahle u papalata matirhiselo ya marito kumbe swivulwa leswi tirhisiwaka ku tlula mpimo • Endla leswaku swisolo leswi u swi nyikaka na tindlela to swi olola swi ringanana • Mahetelelo ya na nkoka, naswona ya nga tsariwi onge i nkatsakanyo wa leswi nga tsariwa.	• Tirhisa swivulwa swo koma leswi twisisekaka hi ku olova, u tirhisa swikombiso swo toloveleka
Ku ndlandlamuxa vutivi: Tsalwavutitivisi na papila ro seketela, sms, switiviso swo koma, xikombiso, Swa muchini wo hlamula foni, tinotsi ta le tifirijini			

Vulehi bya switshuriwa swo tsariwa leswi faneleke ku tumbuluxiwa

Switshuriwa	Tigiredi	Ntsengo wa marito
Switsalwana: ndzungulo, nhlamuselo	10	Marito ya 150 - 180
	11	Marito ya 180 - 200
	12	Marito ya 200 - 250
Switshuriwa swa switsalwambiko swo leha: Papila ra xinghana / ra mafundza (xikombelo / xivilelo / apulaya/ bindzu / ro khensa / ro tlangela / ro chavelela) / xiviko xo koma / nhluto wa xirungulana kumbe filimi / mbulavulo / n'wangulano	10-12	Marito ya 80 - 100 (vundzeni ntsena)
Switshuriwa swa switsalwambiko swo koma: Swinavetiso / Ku tsala eka dayari / Posikarata / Makhadi ya xirhambo / Ku tata tifomo / Swileriso / Swiletelo / Tifulayara / Tiphositara/ tiimeyili	10-12	Marito ya 50 - 70

3.4 SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI - NXAXAMELO WA SWIHLOVO

Ntivomarito lowu hluvukisiweke na matirhiselo ya ririmi

Swiaki swa ririmi leswi landzelaka swi ta dyondzisiwa swi ri eka mbangu wo hlaya no tsala, na hindlela yo va swi ri swiphemu swa nongonoko wa dyondzo ya ririmi. Swin'wana swa swiaki leswi swi ta va swi endliwile eka tigiredi leti nga hundza kambe swi nga ha tlhela swi lava ku pfuxetiwa. Swiaki swin'wana swa dyondzo ya ririmi swi dyondziwa eka Tigiredi ta 10-12 .

Lemuka: swihlawulekisis swo hlawuleka swa ririmi swi fanele ku tekeriwa enhlokweni. Leswi vulaka leswaku, ku tekeriwa ntsena swihlawulekisi leswi tirhisiwaka eka ririmi ro karhi enhlokweni

SWIAKI NA MILAWU YA RIRIMI
Ndlandlamuxo wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi
Swigaririmi • Nkalamakholo eka xitshuriwa • Ntlangiso wa marito **Swo engetela vutivi:** • Nkanetano wa timhaka • Vevukisa ntikelo wa mhaka • Swivulavulelo (xik: *Ku va na nenge; ku lwa timbilu*) • Swivuriso (xik: *Ku tlula ka mhala ku letela n'wana wa le ndzeni*) na swin'wana • Xikhomelavito (xik: Ndzi vuyile hi Risava) • Xikatsatinhlamuselo: (xik: *Munhu wa kona a nga lehangi a nga komangi*) • Vamavizweni xik: Kokwana u luka sangu: xitheve • Maritofularha xik: Tihomu letikulu ti xaviwile: letitsongo • Tipharonimi xik: Munene u dyondzisa eka giredi ya khume. Khensani i mudyondzisi wa kahle. Hi yena xidyondzisi exikolweni lexiya. Ndzi dyondza na yena.) • Tipholisemi xik: Loko u nga ambali tintangu u ta tlhava hi mitwa. Kokwana u tlhava sangu. Dyambu ri ta tlhava ku nga ri khale. Hi ta tlhava homu ki Khisimusi. Ndzi ta ku tlhava hi mpama) • Tihomonimi: xik: Nghala i xiharhi xa matimba swinene. Kokwana u byarile matimba emasin'wini. • Nsivo wa swivulwa hi rito rin'we (xik: N'hweti yo sungula elembeni: Sunguti; N'wana wo sungula emutini: Mativula) Marito yo lombiwa, ya ndzhaka, ku tshula marito mantshwa (niyolojizimi) na etimoloji(masungulo ya marito) **Swigaririmi** • Xigego (xik: *Tatana i nghala*) • Vumunhuhati (*Xikandza xa misava xi khwayekile hikwalaho ka timpfula*) • Xithathelo (xik: *Nyama a ho hlamba hi yona enkhubyeni*) • Xipimaniso / xifananiso / xihlambanyiso (xik: *U tlharihe tanihi mpfundla*) • Xikhovolelo (xik: *A hi ku rhumeka ka wena, hi rini u fambile?)* • Ximonyo (xik: *I wanuna sweswi a ambalaka buruku, u biwa hi nsati wa yena*) • Xisasi (xik: *Khensani u na marhaku lamakulu: swisuti*)

Swiaki swa swivulwa na milawu ya matirhiselo ya ririmi	
Swiaki swa marito	Xirhangi (swik*: mufana; vafana*) Rimitsu (swik: *mufana; vafana*) Xilandzi (swik: *- tirhisa; - fambetela*) Xiheteleri (swik: *- tirhisa ; mufana*)
Swihikahato	Hiko (.) (xik: *Ndza famba*) Hefemulo (,) (xik: *Va xavile mugayo, xinkwa, xixevo na xisibi*) Xivutiso (?) (xik: *Hi ya kwihi?*) Hikombirhi (:) (xik: *Ndzi ta dya na lava landzelaka: Khensani, Tomasi na Khegu*) Mfungho wa rihlamari (!) (xik: *Hatlisa u famba!*) na swin'wana
Riviti	Rivitaswianakanyiwa (swik: *moya, rirhandzu, ntwanano*) Rivitaswilo (swik: *xitulu, munhu, xikolo*) Rivitankatsano (swik: *mimpfihomu, mahlambandlopfu, mafambaborile*) Rivitantlawa (swik: *nhulu ya misava, ntlawa wa vanhu, nyandza ya tihunyi*) Mavitavito (swik: *eGiyani, Khensani, Sunguti*) Rimbewu (swik: *manana - tatana; nhwanyana - mufana; nhanga - lawu*) Vun'we na Vunyingi (swik: *xikolo - swikolo; munhu - vanhu; homu - tihomu*) Ntsongahato (swik: *munhu - ximunhwana; xikolo - xikolonyana; mati - swimatana*) Vundhawu (swik: *exikolweni; eGiyani; Ekurhuleni; ekaKhosa*) Swikurisi / xikurisi (swik: *dyimurhi; madyimurhi*) Maviti lama pfelelaka eka swihluvi swin'wana swa mbulavulo
Masivi	Risivikomba (swikombiso: *loyi, leswi, lava, leyi, letiya, lavayani*) Risivinene (swikombiso: *yena, vona, tona, wena, kona, byona, xona*) Risivintalo (swikombiso: *hinkwavo, hinkwaswo, ndzexe, voxe, swanga,swakwe*)
Tinxaka ta swivulwa	swivulwankatsano swivulwankatsano na swivulwana swo pfilungana mbulavulo wo tshaha muvulavuri na mbulavulo wo rungula swivulwahava swa riviti swivulwankatsano swivulwampfilungano ku longoloxa marito hindlela leyinene switwananisi riendli ra nghingiriko na riendli ra xitwisiwa
Ribumabumeri	**Ra rihlawuri:** Ra nkoka (xik: *u xavile tintangu* ***letintshwa*****)** Ra xiyimo (*vukulu/vutsongo*)(xik: *vana* ***lavakulu*** *va tsakisa*) Ra ntsengo(xik: *ku xaviwile tihomu* ***timbirhi*****)** **Riengetelo**(xik: *vana* ***lava va rilaka*** *va biwile*) **Ra rifuwi** (xik: *leyi i yindlu* ***ya tatana*****)**
Rihlamuseri	**Maengeteri: Ra nkarhi** (xik: *Hi ta famba mundzuku ; Va vuyile nanhlikanhi* na man'wana*)* **Ra ndhawu**: (xik *Ndzi ya ekaya ; Va tshama eGiyani* na man'wana*)* **Ra mukhuva / maendlelo** *(*xik: *Ku hisa swinene* ; *u fambile hi milenge na man'wana)* **Riencisi:** Ya peletwanan'we (xik: U wile a ku gaa! ; Hala handle ku lo byii! na man'wana) Ya peletwanambirhi (*xik: Ribye ri te dlomu, ematini* ; Loko va vona maphorisa va lo bamfee! na man'wana) Ya peletwananyingi / mapeletwana yo tlula mambirhi (xik: *Laha ndlwini ko ngungungu, hi ku nuha ; Ndzi te bulumuku, ndzi vhela ndzi famba ;* na man'wana)

Rihlamari	Ya peletwanan'we (xik: *Yhi, u ri u endla yaluya? Yoo, ndzi file minoo*!) Ya peletwanambirhi (xik: *Ndzi file minoo! Eboo, a ndzi fambi na n'wina mina!)* Ya peletwananyingi / mapeletwana yo tlula mambirhi (xik: *Hi yalawa maphorisa, ndzi file mananoo! Hay'khona, a ndzi fambi na n'wina!)*
Riendli na Ripfunetariendli	**Minkarhi ya riendli:** Nkarhi wa sweswi (xik: *ndza dya*) Nkarhi wa sweswi wo ya emahlweni (xik: *ndza ha dya*) Nkarhi lowu taka (xik: ndzi ta dya) *Nkarhi lowu taka wo ya emahlweni (xik: ndza ha ta dya*) Nkarhi lowu nga hundza (xik: *ndzi dyile*) Nkarhi lowu nga hundza wo ya emahlweni (xik: *a ndza ha dya*) **Marhavi ya riendli:** Rhavi ra xitwisiwo (xik: *Ka tirhiwa*) Rhavi ra xivuyevuye (xik: *Va tirhetela ; Va dyetetela swakudya*) Rhavi ra xikongomelo (xik: *Va tirhela mali*) Rhavi ra xivangelo (xik: *Ndzi tirhisa hi vusiwana*) Rhavi ra xihlamulano (xik: *Hi ta tirhana namuntlha* ; *va dyananana swirhendze*) Rhavi ra xiendleko / xikotelo (xik: *Namuntlha ka tirheka*) Rhavi ra xitlhandlulo: (xik: *Va simula murhi; Va tirhulula ntirho luwani*) Rhavi ra xidzimelo / xihetiselo (xik: *Ndzi lava ku tirhisisa; Ndzi fanele ndzi dyisisisa swakudya hikuva laha ndzi ya ka kona ku na ndlala*) Rhavi ra xitlhelelo (xik: *Tatana Khosa wa titirha hikuva u na mavhengele yo tala*) Rhavi ra ntsongahato (xik: *Tirhanyana u ta vuya u famba*) **Mahlayelo ya riendli:** Hlayelo ra tshamelo (xik: *Ku tirha swa vava*) Hlayelo ra ndzeriso (xik: *Dyana!)* Hlayelo ra angulo (xik: *Va dya va famba*) Hlayelo ra fumiwo (*xik: Va n'wi bile hikuva wa yiva)* *Hlayelo ra kotelo (xik: Ndzi nga famba*) Hlayelo ra kombiso (xik: Va ya exikolweni) Hlayelo ra engetelo (xik: N'wina lava tirhaka mi karhele) **Matlhelo ya riendli:** Tlhelo ra mpfumelo (xik: *Hi dya vuswa*) Tlhelo ra nandzulo (xik: *A hi dyi vuswa*) **Mapfunamaendli** (swik: *Ndzi ta pfa ndzi rima; Ndza ha dya; Ndzi ta tlhela ndzi vuya; na ma'wana)* Mayimelamaendli (*swik: Khensani i muongori; Hi yena a nga ta*)
Xitwananisi	**Xa nhlokomhaka** (swik: *Hlayiseka u fambile ; Vana va fambile*) **Xa xiendliwa** (swik: *Hlayiseka wa n'wi rhandza nsati wa yena ; Vana lavayani va biwile*) **Xa rihlawuri (**swik**:** *Hlayiseka na Ntsako i vanghana lavakulu; Rodgers u xavile movha lowuntshwa*) **Xa engetelo (**swik: *Vana lava tirhaka va rhandziwa ; Wansati loyi a rilaka u hlongoriwile*) **Xa mfuwo (**swik: *Nuna wa yena u n'wi hlongorile; Lava i vana va yena*) **Xa rihlayi (**swik: *Baloyi u na vasati vambirhi; Vana lavanharhu va tirhile*)

Ndzemuko wa matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi
• Tinhlamuselo to kongoma na to gega
• Mavonelo ya timhaka ya mutsari / muhumelerisi / murunguri / ximunhuhatwa ya vumbhoni byo seketela byo huma eka xitshuriwa
• Ririmi ro tlhontlha matitwelo na ro onga
• Mboyamelatlhelo, ku venga ntlawa na mavonelo ya mhaka hi tihlo rin'we
• Minkumbetelo na ntikelo wa yona
• Tinhlamuselo to kongoma na ta nkumbetelo

3.5. MINKUNGUHATO YO DYONDZISA

Tsalwa leri ri vula leswaku ndzhendzheleko wun'wana na wun'wana wa katsa yuniti yin'we kumbe ku tlula leyi nga ta langutana na vuswikoti byin'wana na byin'wana bya lebyi: ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya, ku langutisa, ku tsala, ku andlala na ririmi. Ndzhendzheleko wu'wana na wu'wana wa ta nyika vadyondzi migingiriko ya ku dyondza, ku hlaya kumbe ku languta nandzelelano wa switshuriwa swa nomo, swo tsariwa na swo voniwa. Eka Ndzhendzheleko wun'wana na wun'wana migingiriko leyi yi ta komba vadyondzi matirhiselo lamanene ya ntivoririmi na tinxaka ta matsalwa. Hi nkarhi wo ringana lembe, kwalomu ka 18 wa mindzhendzheleko yinga katsa swiyenge hinkwaswo swa kharikhulamu hi mavhiki ya 36. Tlhandlakambirhi, ku tika ka swiyenge hinkwaswo ku ta tlakuka hi kotara hi kotara na hi lembe hi lembe ku ringana malembe manharhu, kufikela loko endzhaku ka malembe manharhu, vadyondzi va va va lulamele ku tsala xikambelo xo hetelela xa Giredi ya 12. Hikwalaho ndlandlamuko wu vumba xiphemu xa makunguhatelo ya minongonoko yo dyondza. Minkunguhato leyi yi nyika vadyondzi na vadyondzisi nkarhi wo aka mbangu, ku tiyisisa ntivomarito, na ku tolovela swiaki swa ririmi hi mavhiki mambirhi ku nga si hundzeriwa eka vuswikoti byin'wana. Xikan'we, swi nyika swilo swo dyondzisa swo hambana naswona swi nga tekiwa hi swiphemuphemu leswi tsakisaka ntlawa. Xikombiso, "Rihanyu" nkomgomelo lowu nga toloveriwa eku dyondziseni lowu nga tirhisiwaka kutani wu nga landzela hi wa Vunghana eka ndzhendzheleko lowa landzelaka..

Ku dyondzisiwa ka ririmi loku pfanganisiweke: xirhendzewutana xo dyondzisa

Hi ku endla Kunene, mpfanganiso wu vula ku hambanahambana ka swilo: ku hambanahambana ka swivumbeko, ka migingiriko, ka switshuriwa na mikongomelo(langutisa Minkongomelo leyi ringanisiweke - nongonokowa vuxokoxoko lowu nga laha hansi-. Loko a kunguhata kotara ya mavhiki mambirhi yo pfanganisiwa, mudyondzisi a nga vumbetela migingiriko ehenhla ka nhlokomhaka yo karhi, xik, Misava leyi Tirhaka, mhaka, xik, ku cinca ka tshamelomaxelo (tlilayimete), buku leyi lawuleriweke ku hlayiwa exikolweni, vuswikoti byo huma eka kharikhulamu, xik,njhekajekisano, matsalelo yo nyika mavonelo yo karhi, swivumbeko swo seketela ha swona mavonelo, kumbe xitshuriwa kumbe ntlawa wa switshuriwa swo huma eka "Switshuriwa leswi tirhisiwaka ku dyondzisa vuswikoti bya ririmi."

Nxaxamelo wa tidyondzo eka ndzhendzheleko wa mavhiki mambirhi wu nga longoloxiwa hindlela yin'wana na yin'wana, xik, ndzhendzheleko wu nga sungula hi ku hlaya, kutani wu ya eka nkanelo (ku vulavula) wu landziwa hi ku tsala. Ku nga ha tirhisiwa xitshuriwa lexi lawuleriweke ku hlayiwa exikolweni (laha swi faneleke) kumbe xin'wana xitshuriwa xi nga tirhisiwa eka migingiriko leyi anekiweke laha hansi.

Mudyondzisi u fanele ku hlawula buku leyi lawuleriweke ku dyondziwa ku dyondzisa hi yona swa matsalwa. Ku nga va switlhokovetselo kumbe, novhele yo koma kumbe ntlangu wo koma, nhlengelo wa swihungwana, ntlangu kumbe filimi (Vona "Switshuriwa leswi tirhisiwaka ku dyondzisa vuswikoti bya ririmi." Swi humelela tanihi Ku hlaya / Ku langutisa eka Kungu ro Dyondzisatanihi **switshuriwa swa matsalwa**.

Kharikhulamu leyi yi nyika mpakaniso wa ntivoririmi lowu nga erivaleni. Eku dyondziseni ririmi ri ta teka kwalomu ka awara eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, laha hafu yi nga ta dyondzisiwa eka mbangu wo karhi na ku tsala na ku hlaya, loko hafu leyin'wana yona yi dyondzisiwa yi ri erivaleni. Ehenhla ka ku dyondzisiwa ka ririmi loku kunguhatiweke, ku ta va na ku dyondzisa ko ololoxa swihoxo kumbe mpfuxeto wa ririmi leri tekiwaka eka swihoxo swa vadyondzi swa ku tsala.

Swikongomelo leswi ringanyetiweke -	
• Vutihlanganis**i** • Ndhavuko • Milorho • Dyondzo • Minkhuvo • Rihanyu • Vutitivisi • Mintirho/mali • Nawu • Vutitsakisi/ Ntsakelo • Rirhandzu/ Ntsako/ Vunghana	• Vuyimbeleri • Vaakatiko va mina • Tiko ra mina • Ntumbuluko/ mbangu • Tipolitiki • Vukhongeri • Lava va endlaka leswinene leswi nga na nkucetelo wo karhi eka van'wana • Mintlangu • Thekinoloji • Vupfhumba • Vutomi bya le madorobeni/ bya le matiko xikaya

Kuhundzuluza Kungu ro Dyondzisa ri va migingiriko yo dyondzisa na ku dyondza

Xikombiso lexi simekiweke eka KUNGU RO DYONDZISA Giredi ya 10, Kotara ya 1, Mavhiki ya 23 na 24 (tidyondzo ta 11 x 50 wa timinete) = tiawara ta 9 to dyondzisa

Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
23 na 24	**Ku yingiselela ku burisana na van'wana:** Yingisela na ku andlala, xik. mahungu yo koma / swileriso / switiviso **Ku vulavula ka nkamafundza** Ku encenyeta	**Ku hlayela ku twisisa** Ndlandlamuxo wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma: hungu ro koma** xik. imeyili / noti leyi damarhetiweke exigwitsirisini / hungu eka muchini wo teka mahungu eka riqingho Tsala hungu ro koma hi tinhlokomhaka to hambanahambana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Tiyisisa hlayelo ra ndzeriso Swiaki swa ririmi : xivulwa lexi nga khoma mongo wa ndzimana na vuxokoxoko byo seketela Minkarhi ya riendli Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

Nkongomelo wa Kotara: Ku nyika na ku angula eka mavonelo. Nkongomelotsongo: fexeni na miri

Dyondzo ya 1: (ngopfungopfu swanomo)

- Manghenelo: yingisela xitshuriwa lexi nga na ntivomarito lawa ya fambelanaka na nkongomelo.
- Hlamusela ntivomarito wuntshwa.
- Ntirhokaya: Switoloveto hi ntivomarito wuntshwa.

Dyondzo ya 2: (ngopfungopfu swanomo)

- Ku le yingisela (loku ku nga riki ehansi ka kanharhu) xitshuriwa laha xik. hungu ri nga siyiwa eka muchini wo teka mahungu eka riqingho
- Vadyondzi va fanele va yingisela na ku ehleketa hi voxe swikombiso swa vona swa hungu ro koma, leri va burisaka na tlilasi hi rona
- Ntirhokaya: Tsala xik. 2 wa swikombiso swa vona swa mahungu yo koma.

Dyondzo ya 3: (ngopfungopfu swa nomo)

- Swik: Encenyeta ku rhamba munghana ku ya kun'wana
- Mudyondzisi u endla nongonoko wa swihoxo swo toloveleka na ku nyika xiviko **leswi pfanganisiweke)**xa mbuyelo eka vadyondzi.

Dyondzo ya 4: (ngopfungopfu ku hlaya)

- Hllaya xik. xitlhokovetselo xa vunghana
- Ntivomarito lowuntshwa wu hlamuseriwa
- Mimburisano ku tiyisisa ntwisiso wa xitshuriwa

Dyondzo ya 5: (ngopfungopfu ku hlaya)

- Swivutiso swa ntwisiso (swo tsariwa) eka xitshuriwa swa dyondzo ya 4
- Hlaya swikombiso swi nga ri swingani swa mahungu yo koma.
- Ntivoririmi byo ololoxa swihoxo swa ntolovelo swa ku tsala leswi tsariweke ku suka eka dyondzo ya 2

Dyondzo ya 6: (ngopfungopfu ku hlaya na ntivoririmi)

- Swihlawulekisi swa ntivoririmi swa xitshuriwa swi dyondziwa hi ndlela yo pfanganisiweke
- Hlela xivumbeko xa mahungu yo koma yo hambanahambana
- Ntirhokaya: Xitoloveto xa ntivoririmi

Dyondzo ya 7: (ngopfungopfu ku hlaya na mpfanganiso wa ntivoririmi**)**

- Ku maka ntirhokaya
- Tiyisisa swihlawulekisi swa ntivoririmi eka dyondzo ya 6

Dyondzo ya 8: (ku tsala)

- Nghingiriko wo rhangela ku tsala: Hlaya xik, imeyili ya munghana loyi a rhambaka vadyondzikulobye ku ta eholideyini
- Tsala swihlawulekisi swa ku tsala hungu ro koma xik.imeyili/noti ya le xigwitsirisini /hungu eka muchini wo hlamula riqingo
- Ntirhokaya: Ntivomarito - marito yo ka ya nga tolovelekangi eka xitshuriwa (ku tirhisa xihlamuselamarito)

Dyondzo ya 9: (Ngopfungopfu ku tsala)

- Vadyondzi va mbubutsamiehleketo eka ku tsala xik. Ku hlamula papila ra xinghana eka dyondzo ya 8
- Ku tsala mpfapfarhuto wo sungula

Dyondzo ya 10: (leswi pfanganisiweke)

- Vadyondzi va yingisela na ku hlaya xikombiso xa xirhambo lexi nga na xivumbeko xin'wana xik. n’wangulano
- Vadyondzi va rhambana eka tindhawu to hambanahambana va tirhisa ntivomarito wuntshwa wa dyondzo ya 8- va ri karhi va tekele enhlokweni leswi nga eka xiviko xa mbuyelo xa dyondzo ya 3 (swa nomo)

Dyondzo ya 11: (Leswi pfanganisiweke)

- Mudyondzisi u nyika xiviko xa mbuyelo xa swihoxo swa ntolovelo eku tsaleni mpfapfarhuto wo sungula.
- Ntivoririmi lowu pfanganisiweke.
- Migingiriko yo lulamisa swihoxo eka swa ntivoririmi.

Dyondzo ya 12: (Ngopfungopfu ku tsala)

- Ku tsala mpfapfarhuto wo hetelela
- Vadyondzi va hlayelana swiphemu swa vona tanihi nghingiriko wa le ndzhaku ko tsala.

Eka tipheji leti landzelaka ku nyikiwa Makungu yo Dyondzisa ya Tigiredi ta 10, 11 na 12. Xiya leswaku leswi swo va SWIKOMBISO ntsena swa malulamiselo ya ku dyondzisa Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi ku ringana lembe.

3.5.1 GIREDI YA 10: MINKUNGUHATO YO DYONDZISA

GIREDI YA 10 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
1 na 2	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Hivambirhi na hi tlilasi hinkwayo: Tivisa mudyondzikuloni hi ku tirhisa mahungu lama nyikiweke	**Ku hlayela ku twisisa:** • Ku hlaya switshuriwa swo koma hi ku dzika hi xikongomelo xo endla nkomiso na ku teka tinotsi • Hlaya xitshuriwa xo nyika mahungu (xik. ndzimana ya nhlamuselo) • **Lemuka na ku** endla manghenelo yo dyondza hi ta timhaka ta ntiyiso na mavonelo leswo olova **Ku hlaya / langutisa ko tiengetelela vutivi** Endla manghenelo eka purojeke ya ku hglaya ko tiengetelela vutivi	**Ndzimana yo hlamusela** Tsala ndzimana yo hlamusela. Kongomisa eka ntivomarito na mavumbelo ya swivulwa na ku pfuna vadyondzi ku swi twisisa **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala • **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Switatimende, xivumbeko xa xivulwa (Nhlokomhaka - riendli - xiendliwa), Mahlawuri Ku tirhisiwa ka nkarhi wa sweswi Ntivomarito wo huma eka switshuriwa leswi dyondzisiweke
3 na 4	**Ku yingiselela ku nyika mavonelo:** Nyika mavonelo eka nhlokomhaka leyi ku kaneriwaka hi yona etlilasini	**Xitshuriwa xa matsalwa**: Manghenelo eka dyondzo ya matsalwa Manghenelo eka dyondzo ya swihlawulekisi swa matsalwa **Ku hlaya switshuriwa swo koma swo tsariwa hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa na ndzimana.** Kongomisani eka xihlawulekisi xin'we mi kanela hi ntirho wa xona Hlayani kutani mi kanela xitshuriwa	**Ndzimana ya ndzungulo:** Tsala **tindzimana** timbirhi **ta ndzungulo** mayelana na timhaka leti valangiweke eka xitshuriwa xa matsalwa KUMBE Tsala tindzimana timbirhi laha u kombisaka vonelo ra wena hi nhlokomhaka leyi kaneriweke etlilasini. **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Ku kombisa matitwelo: maengeteri na mahlawuri (mpfuxeto) Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi **Ntivomarito:** Ku vumba maengeteri *(xik. Nwana **ngopfu**)* na mahlawuri (*xik. leyikulu - Aka yindlu **leyikulu**)* Swiyimo swo yelanisa

GIREDI YA 10 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
5 na 6	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ntwisiso:** Dyondzisa swihlawulekisi swa ku yingisela hi xikongomelo xo kuma mahungu na ku twisisa Hlaya xitshuriwa, xik. mbulavurisano, n'wangulano kumbe xirungulwana, leswi nga na nkongomiso eka ximunhuhatwa hi xikongomelo xo dyondzisa ku yingiselela ku twisisa	**Ku hlaya switshuriwa swo koma swo tsariwa hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa na ndzimana.** Nhluvukiso wa ntivomarito wo kombisa vonelo Xitshuriwa lexi kombisaka vonelo / matitwelo Kombisa na ku hlamusela vonelo / matitwelo ya mutsari. Hlamusela matitwelo / vonelo ra wena n'winiXitshuriwa lexi xi nga yelanisiwa na nkongomelo lowu tirhisiweke eka ku yingisela	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** n'wangulano **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swivumbeko swa swivulwahava na swivulwa na milawu ya ririmi Mahikahatelo Milawu ya mbulavulo wo rungula / wo tshaha marito ya xivulavuri na n'wangulano Swivutiso **Ntivomarito:** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa
7 na 8	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano hi ku angarhela	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Landzelela ku ndlandlamuka ka ximunhuhatwa eka xirungulwana / mbhurisano hi swihlawulekisi swa xitlhokovetselo **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabamela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Ku tata **fomo, xik.** ya mphikizano **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mahikahatelo ya mbulavulo wo tshaha marito ya xivulavuri na mbulavulo wo rungula (mpfuxeto) Mavutisi xik. Xana Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ntivoririmi **Ntivomarito:** kuma nhlamuselo ya marito eka ku hlaya - dikixinari / xihlamuselamarito
9 na 10	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa:** Yingiselani switshuriwa swo hambanahambana, xik. risimu / marito ya risimu. Kanelani. KUMBE Ku rungula xitori: phurojeke ya ku hlaya ko engetela	**Ku hlaya switshuriwa swa tindlelanyingi ta vutihlanganisi na swo voniwa hi ku dzika** Manghenelo eka swihlawulekisi swa xitshuriwa xo voniwa Langutisani na ku kanela switshuriwa swo hambanahambana swo voniwa, xik. girafu, dayagiramu, xinepe	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** fulagara /positara ya nhinginko wa vuyimbeleri **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa maendli, mahlawuri na maviti - lowu pfanganisiweke na ku hlaya na ku tsala Nyika nhlamuselo ya maendli, mahlawuri na maviti eswivulweni Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 1			
Ntirho wa 1	**Ntirho wa 2**	**Ntirho wa 3**	**Ntirho wa 4**
Swanomo: Xikambelantwisiso xo yingiseriwa	**Swanomo:** Mbulavurisano	**Ku tsala:** Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha / koma, xik. n'wangulano KUMBE Phositara / fulayara	**Xikambelwana 1:** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi

GIREDI YA 10 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
11 na 12	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nyika swileriso na swiletelo (xik. ku endla khapu ya tiya) hi mintlawa / u ri wexe	**Ku hlaya hi ku dzika switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa:** Hlaga swikombiso swa, swiletelo na swileriso	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala swileriso na swiletelo hi xik. ku endla khapu ya tiya	Hlayelo ra ndzeriso Mahlanganisi Yo komba xivangelo (xik. hikuva, hikokwalaho, hikokwalaho) na nkarhi (xik. manuku, hiloko, ndzhaku ka swona) Maengeteri ya ndhawu (mpfuxeto) **Ntivomarito** lowu yelanaka na xitshuriwa lexi nga hlayiwa
13 na 14	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** Kanela swihlawulekisi swa mbulavulo lowu lulamisiweke mbulavulo lowu lulamisiweke	**Xitshuriwa xo tsariwa:** Hlayela ku tsavula na ku kanela matirhiselo ya xik. minkarhi leyi dyondzisiweke	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Mbulavulo lowu lulamisiweke **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto na ku endla manghenelo minkarhi ya riendli Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** mbangwini
15 na 16	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Xikambelantwisiso xo yingisela xa 2 - ku yingiselela ku kuma mahungu yo karhi Xik. xinavetiso xo twiwa kumbe n'wangulano	**Xitshuriwa xo voniwa:** Hlaya na ku hlamusela swihlawulekisi swa, xik. tikhathuni / swichupuchupu swa khomiki / tivhidiyo ta khomiki **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala xinavetiso / posikarata / khadi ya xirhambo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swivumbeko swa swivulwahava na swivulwa na milawu ya matirhiselo ya ririmi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 10 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
17 na 18	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** Ku encenyeta eka hungu tanihilaha ri kombisiweke hakona eka xitshuriwa xa tsalwa	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo kuma mahungu na ku twisisa	**Tindzimana ta nhlamuselo/ ndzungulo:** Tsala ndzima ya tindzimana timbirhi hi xitshuriwa xa tsalwa lexi hlawuriweke tanihilaha xi kaneriweke hakona **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Kombisa na ku tiyisisa swiaki na milawu ya matirhiselo yo hambana ya ririmi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
19 na 20	**Swikambelo swa le xikarhi ka lembe**			

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 2		
Ntirho wa 5	**Ntirho wa 6**	**Ntirho wa 7**
Swanomo: Mbulavulo lowu lulamisiweke	**Matsalwa**: Swivutiso swa ximbangu	**Swikambelo swa le xikarhi ka lembe**: Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala

GIREDI YA 10 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
21 na 22	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi**: Hlaya u kongomise eka nkhuluko, matwariselo na thoni Xik. papila ra xinghana leri tsariweke hi wena n'wini / tintangha kumbe van'wana	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xitshuriwa hinkwaxo** Ku hlayela ku komba ntsakelo: Hlaya swikombiso swa mapapila ya xinghana	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** papila ra xinghana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Ku yelana ka nhlokomhaka na xiendliwa eka maendli na mahlawuri eka swiaki swa swivulwa Malongolokelo ya marito Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
23 na 24	**Ku yingiselela ku burisana na van'wana:** Yingisela na ku andlala, xik. mahungu yo koma / swileriso / switiviso **Ku vulavula ka nkamafundza** Ku encenyeta	**Ku hlayela ku twisisa** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma: hungu ro koma tsala** xik. imeyili / noti leyi damarhetiweke exigwitsirisini / hungu eka muchini wo teka mahungu eka riqingho Tsala hungu ro koma hi tinhlokomhaka to hambanahambana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Tiyisisa hlayelo ra ndzeriso Swiaki swa ririmi : xivulwa lexi nga khoma mongo wa ndzimana na vuxokoxoko byo seketela Minkarhi ya riendli Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 10 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
25 na 26	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi** Xik. xitshuriwa lexi hlawuriweke	**Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitsalwana xa ndzungulo** Xik. rungula mhaka yo tsakisa **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
27 na 28	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa:** Yingisela ntlangu wa xiyanamoya / mbulavulo lowu kandziyisiweke / ku encenyeta / ku hlaya ntlangu	**Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Tindzimana ta nhlamuselo / ndzungulo:** Tsala tindzimana timbirhi laha u kombisaka mavonelo ya wena u tlhela u ma seketela **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Thoni, rito, nkucetelo Mahlayelo ya maendli Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
29 na 30	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano lowu yelanaka na switshuriwa swa matsalwa	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Xitshuriwa xo engetela vutivi, xik. timhaka leti nga riki ta ntiyiso, norho	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** ku tsala eka dayari **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Maviti Vun'we na vunyingi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi **Ntivomarito** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 3		
Ntirho wa 8:	**Ntirho wa 9:**	**Ntirho wa 10:**
Swanomo: Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke / mbulavurisano	**Ku tsala:** Xitsalwana	**Xikambelwana xa 2:** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi KUMBE Matsalwa: Swivutiso swa ximbangu

GIREDI YA 10 KOTARA YA 4				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
31 na 32	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Mbhurisano / nkanerisano	**Ku hlaya hi xikongomelo xo Lemuka matirhiselo ya ririmi hindlela ya vuxoperi:** Xik. Ku kombisa matitwelo, mahungu yo hambana ku yimela muhlayi Ku engetela vutivi: Ku hlaya timhaka hindlela ya vuxoperi Lemuka nhlamuselo yo	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala papila ro hoyozela munghana / khensa mudyondzisi **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Xivulwa xa riendli ra xitwisiwa na ra nghingiriko Marito ya tinhlamuseloxidzi na lama nga na tinhlamuselo to tumbela Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
33 na 34	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Ku titoloveta ku tsala / teka tinotsi. Ku yingiselela ku kuma timhaka ta nkoka, swikombiso, na sw. na sw.	**Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma** Tsala tinotsi ti va swivulwa swo hetiseka **Ku tsala nkomiso:** • Dyondzisa swihlawulekisi swa matsalelo ya nkomiso • Komisa xitshuriwa lexi nyikiweke xi va hi xivumbeko xa tipoyinti **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa xivulwa xa riendli ra nghingiriko na ra xitwisiwa Mahlanganisi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 10 KOTARA YA 4				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
35 na 36	**Ku yingiselela ku bumabumela:** Xik. vuyimbeleri, swihlayiwa swo kandziyisiwa, tinsimu, ku phatiwa ka vutlhokovetseri	**Ku hlaya / langutisa ko tiengetela vutivi:** Ku komba ku tsakela no tiphina	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Papila ro tlangela / ku kombisa ku tiphina **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Marito yo xixima na swivulwahava swa ntolovelo swo khensa. Tindlela leti faneleke to vitana vanhu ku ya hi mfuwo wa vona Rhejisitara Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
37 na 38	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mpfuxeto: Nkanerisano wa nkamafundza wa tlilasi na ntlawa hi nkarhi wo lulamisela xikambelo	**Xitshuriwa xa matsalwa** Xo endla mpfuxeto	**Ku lulamisela xikambelo** Tsalani hi ku hlawula exitsalwana – kutani ku hlawuriwa nhlokomhaka, mi endla mbhubutsabyongo / mimepe ya miehleketo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Nghingiriko wo tirhisa dikixinari / ku titoloveta Swivulavulelo / swivuriso/ swivuriwa leswi yelanaka na xitshuriwa lexi dyondziweke Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
39 na 40	**Xikambelo xa le makumu ka lembe**			

Mintirho ya makambela ya mafundza eka kotara ya 4
Ntirho wa 11
Xikambelo xa le makumu ka lembe: Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala Papila ra 3 – *Swanomo ***Swanomo:** Timaraka ta lembe ta Swanomo to vumbiwa hi nhlengelo wa ku vulavula, ku yingisela na ku hlaya. Timaraka ta le makumu ka lembe ti fanele ti katsa ntirho wun'we mpimo-ntsongo wa mbulavulo lowu lulamisiweke, ntirho wun'we wo yingisela na wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke, na mbulavurisano wun'we.

3.5.2. GIREDI YA 11: MINKUNGUHATO YO DYONDZISA

GIREDI YA 11 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
1 na 2	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Hivambirhi na tlilasi hinkwayo: Ku tivisa mudyondzikuloni hi vuenti hi ku tirhisa vuxokoxoko lebyi nyikiweke	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo tsala nkomiso / nkatsakanyo na ku teka tinotsi:** • Xitshuriwa xo nyika mahungu (xik. ndzimana ya nhlamuselo) • Nkomiso wo olova wa timhaka ta nkoka **Manghenelo eka dyondzo ya timhaka ta ntiyiso na mavonelo** **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Ku sunguriwa phurojeke ya ku hlaya ko engetela vutivi	**Xitsalwana xo hlamusela** **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Switatimende, swiaki swa swivulwa (Nhlokomhaka - riendli -xiendliwa), Mahlawuri Ku tirhisiwa ka nkarhi wa sweswi Ntivomarito wo huma eka switshuriwa leswi dyondzisiweke
3 na 4	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa:** Dyondzisa swihlawulekisi swa ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa Ntirho wa xikambelantwisiso xo yingiseriwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** • Manghenelo eka ta matsalwa • Kongomisa eka swihlawulekisi swa matsalwa na ku kanela hi ntirho wa swona. • Hlayani na ku kanela hi xitshuriwa	**Xitsalwana xa nhlamuselo** Tsala xitsalwana xa nhlamuselo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Ku kombisa matitwelo: maengeteri na mahlawuri (Mpfuxeto) **Ntivomarito:** Ku vumba maengeteri *(xik. Nwana **ngopfu**)* na mahlawuri (*xik. leyikulu – Aka yindlu **leyikulu**)* Swiyimo swo yelanisa

GIREDI YA 11 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
5 na 6	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Yingiselela ku kuma mavonelo Kombisa mavonelo hi nhlokomhaka leyi kaneriweke etlilasini **Ku vulavula na ku andlala ka mafundza** Ku encenyeta	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa:** • Dyondzisa ntivomarito wo kombisa mavonelo • Xitshuriwa lexi kombisaka vonelo / matitwelo • Kombisa na ku hlamusela vonelo / matitwelo ya mutsari • Hlamusela matitwelo / mavonelo ya wena n'wini • Xitshuriwa lexi xi nga yelanisiwa na nkongomelo lowu tirhisiweke eka ku yingisela	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala **n'wangulano** **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Milawu ya mahikahatelo ya mbulavulo wo tshaha marito ya xivulavuri na n'wangulano Mahlanganisi Mavutisi **Ntivomarito:** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi
7 na 8	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano, swihlawulekisi swa xitshuriwa xa matsalwa lexi dyondziweke	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** • Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa • Landzelela ku ndlandlamuka ka ximunhuhatwa eka xirungulwana / mbhurisano hi swihlawulekisi swa xitlhokovetselo	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Ku tata **fomo, xik.** fomo ya xikombelo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mahikahatelo Mbulavulo wo tshaha na mbulavulo wo rungula Maviti Masivi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 11 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
9 na 10	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa:** Yingiselani switshuriwa swo hambanahambana, xik.risimu / marito ya risimu. Kanelani. KUMBE Ku rungula xitori: phurojeke ya ku hlaya ko engetela	**Ku hlaya switshuriwa swa tindlelanyingi ta vutihlanganisi na swo voniwa hi ku dzika** • Manghenelo eka ta swihlawulekisi swa xitshuriwa xo voniwa • Langutisani na ku kanela switshuriwa swo hambanahambana swo voniwa, xik. girafu, dayagiramu, xinepe	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Phositara / fulayara ya, xik. ntlangu wo tlakusa nkwama **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa maendli, mahlawuri na maviti - lowu pfanganisiweke na ku hlaya na ku tsala Minkarhi ya riendli Nyika nhlamuselo ya maendli, mahlawuri na maviti eswivulweni Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 1			
Ntirho wa 1:	**Ntirho wa 2:**	**Ntirho wa 3:**	**Ntirho wa 4:**
Swanomo: Xikambelantwisiso xo yingiseriwa	**Swanomo:** Mbulavurisano	**Ku tsala:** Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma / leha	**Xikambelwana xa 1:** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi

GIREDI YA 11 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
11 na 12	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nyika swileriso kumbe swiletelo (xik. xiletelo xa mafambelo ya bazi) hi mintlawa / u ri wexe	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa:** Hlaya swikombiso swa swileriso kumbe swiletelo	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala swiletelo kumbe swileriso swa, xik. Mafambelo yo ya eka ndhawu yo karhi u tirhisa xiletelo xa mafambelo ya bazi **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Hlayelo ra ndzeriso Masivi Mahlanganisi yo komba xivangelo (xik. hikuva, hikokwalaho, hikokwalaho) na nkarhi (xik. manuku, hiloko, ndzhaku ka swona) Maengeteri (Mpfuxeto) Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
13 na 14	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** Kanela swihlawulekisi swa mbulavulo lowu lulamisiweke Ku vulavula loku lulamisiweke	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi, xik. ku kombisa na ku kanela matirhiselo ya swiphemu swa ntivoririmi, xik. minkarhi ya riendli, mahlawuri	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala mbulavulo lowu lulamisiweke **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa minkarhi ya maendli Switwananisi Ku tirhisa dikixinari / xihlamuselamarito Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
15 na 16	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Xikambelantwisiso xo yingiseriwa - ku yingiselela ku kuma mahungu yo karhi Xik. xinavetiso xo twiwa kumbe n'wangulano	**Ku hlayela ku twisisa:** Hlaya na ku hlamusela swihlawulekisi swa, xik. Switshuriwa swo voniwa: tikhathuni, swichupuchupu swa khomiki / tivhidiyo ta khomiki **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala xinavetiso / posikarata / khadi ya xirhambo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swivumbeko swa swivulwahava na swivulwa na milawu ya matirhiselo ya ririmi Xivulwa xa riendli ra nghingiriko na ra xitwisiwa Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 11 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
17 na 18	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** **Ku encenyeta** eka hungu tanihilaha ri kombisiweke hakona eka xitshuriwa xa tsalwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tirhisa xitshuriwa xa matsalwa tanihi masungulo ya ku tsala leswi tsariwaka / nghenisiwaka eka dayari kumbe papila ra xinghana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Kombisa na ku tiyisisa swiaki swo hambana swa ririmi na milawu ya matirhiselo ya ririmi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
19 na 20	**Swikambelo swa le Xikarhi ka lembe**			

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 2		
Ntirho wa 5:	**Ntirho wa 6:**	**Ntirho wa 7:**
Swanomo: Mbulavulo lowu lulamisiweke	**Matsalwa:** Swivutiso swa ximbangu	**Swikambelo swa le xikarhi ka lembe:** Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala

GIREDI YA 11 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
21 na 22	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi**: Ku hlayela ehenhla u kongomise eka nkhuluko, matwariselo na thoni ya marito Xik. papila ra mafundza leri tsariweke hi wena n'wini / tintangha kumbe van'wana	**Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Ku hlayela ku buma bumela: Hlaya swikombiso swa mapapila ya mafundza	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Papila ra mafundza **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Ku yelana ka nhlokomhaka na xiendliwa na riendli na mahlawuri eka swivumbeko swa swivulwa Xitwananisi Malongolokelo ya marito ni mfanelo Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
23 na 24	**Ku yingiselela ku tirhisana na van'wana:** Yingisela na ku andlala, xik. mahungu yo koma / swileriso / switiviso	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** imeyili / noti leyi damarhetiweke exigwitsirisini / hungu eka muchini wo teka mahungu eka riqingho **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Tiyisisa hlayelo ra ndzeriso Swiaki swa ririmi: xivulwa lexi nga khoma mongo wa ndzimana na vuxokoxoko byo seketela Minkarhi ya riendli Xitwananisi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
25 na 26	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi:** Xik. xitshuriwa lexi hlawuriweke	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitsalwana xa ndzungulo:** Xikombiso. rungula mhaka / xiendleko lexi cinceke vutomi bya wena **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swiaki swa ririmi na milawu ya rona Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 11 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
27 na 28	**Ku yingisela hi xikongomelo xo komba ku tsakela / tlangela:** Yingisela ntlangu wa xiyanamoya / mbulavulo lowu kandziyisiweke / ku encenyeta / ku hlaya ntlangu	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Ndzimana:** Tsala ndzimana laha u kombisaka na ku seketela mavonele ya wena eka mhaka yo karhi **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Thoni, rito, nkucetelo Marhavi ya maendli Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
29 na 30	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano lowu yelanaka na switshuriwa swa matsalwa	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi** Xitshuriwa xo engetela vutivi, xik. timhaka leti nga riki ta ntiyiso, norho	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala leswi faneleke ku tsariwa / nghenisiwa eka dayari / nhluto wa xirungulwana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Maviti Vun'we na vunyingi Swivumbeko swa swivutiso Nandzulo Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi **Ntivomarito** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 3		
Ntirho wa 8:	**Ntirho wa 9:**	**Ntirho wa 10:**
Swanomo: Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	**Ku tsala**: Xitsalwana xa ndzungulo / nhlamuselo	**Xikambelwana xa 2:** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi KUMBE Matsalwa: Swivutiso swa ximbangu

GIREDI YA 11 KOTARA YA 4				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
31 na 32	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** **Ku vulavula ka nkamafundza:** Nkanerisano, swikombiso swa mapapila ya swikombelo / swivilelo	**Ku hlayela ku lemuka matirhiselo ya ririmi hindlela ya vuxoperi:** Ku engetela vutivi: Ku hlaya timhaka hindlela ya vuxoperi: Kombisa leswi nhlamuselo yi nga va ka yi vula swona **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala papila ra xikombelo / xivilelo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Xivulwa xa riendli ra xitwisiwa na ra nghingiriko Marito ya tinhlamuseloxidzi na lama nga na tinhlamuselo to tumbela Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
33 na 34	**Ku yingiselela ku kuma mahungu yo karhi:** Ku yingisela: Ku titoloveta ku tsala tinotsi Ku yingiselela ku twa timhakankulu, swikombiso, na sw.	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala tinotsi ti va swivulwa swo hetiseka **Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma** Ku tsala nkomiso / nkatsakanyo Komisa / katsakanya xitshuriwa lexi nyikiweke xi va hi xivumbeko xa tipoyinti **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala	• Mpfuxeto wa xivulwa xa riendli ra nghingiriko na ra xitwisiwa • Mahlanganisi • Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
35 na 36	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nkanerisano, xik. marito ya risimu	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Xi/switshuriwa swa matsalwa swo komba ku tsakela na ku tiphina	**Ndzimana:** Tsala ndzima ya mianakanyo ya tindzimana timbirhi hi matirhiselo ya ririmi eka vuyimbeleri **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mahlawuri Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Mavulavulelo na mavitanelo ya vanhu lawa ya pfumelelekaka eka ndhavuko wo karhi Rhejisitara Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 11 KOTARA YA 4				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
37 na 38	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mpfuxeto: Nkanerisanowa nkamafundza wa tlilasi na ntlawa hi nkarhi wo lulamisela xikambelo	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku lulamisela xikambelo	**Ku lulamisela xikambelo:** Tsala u hlawula eka swivumbeko swa switsalwana - u hlawula nhlokomhaka na ku endla mbhubutsabyongo / mimepe ya miehleketo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ntirho wo tirhisa dikixinari / ku titoloveta Swivulavulelo / swivuriso na swivuriwa leswi yelanaka na xitshuriwa lexi dyondziweke Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
39 na 40	**Swikambelo swa le makumu ka lembe**			

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 4
Ntirho wa 11:
Swikambelo swa le makumu ka lembe: Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala Papila ra 3 – *Swanomo *Swanomo: Timaraka ta lembe ta Swanomo to vumbiwa hi nhlengelo wa ku vulavula na ku yingisela. Timaraka ta le makumu ka lembe ti fanele ti katsa ntirho wun'we kumbe ku tlula wa ku vulavula loku lulamisiweke, ntirho wun'we wo yingisela na wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke, na mbulavurisano wun'we.

3.5.3 GIREDI YA 12: MINKUNGUHATO YO DYONDZISA

Nkunguhato lowu wa lembe wu kombisa mpimohansi wa ntirho lowu faneleke ku dyondzisiwa no kamberiwa.

Eka Giredi ya 12 switshuriwa swa dyondzo ya mafundza (matsalwa) swi hlayeriwe ku suka eka 1 - 12, hileswaku kwalomu ka tiawara timbirhi hi xirhendzewutana to dyondzisa xitlhokovetselo xin'we kumbe xirungulwana xin'we,

kumbe xiyenge/kavanyisa kun'we ka novhele kumbe ntlangu. Loko ku hlawuriwe ntlangu kumbe novhele, mudyondzisi u ta fanela ku avanyisa ntirho hi xiyenge/kavanyisa loku faneleke ku dyondzisiwa hi nkarhi wolowo.

Nkarhi wo tala eka Giredi ya12 wu ta tirhisiwa eka ku pfuxeta na ku lulamisela vadyondzi eka xikambelo xo hetelela xo huma ehandle.

GIREDI YA 12 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
1 na 2	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Hivambirhi na tlilasi hinkwayo: Ku tivisa mudyondzikuloni hi vuenti hi ku tirhisa vuxokoxoko lebyi nyikiweke	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo tsala nkomiso / nkatsakanyo na ku teka tinotsi:** • Xitshuriwa xo nyika mahungu (xik. ndzimana ya nhlamuselo) • Nkomiso wo olova wa timhaka timhaka ta nkoka **Dyondzisa ro sungula timhaka ta ntiyiso na mavonelo** **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Ku sunguriwa phurojeke ya ku hlaya ko engetela vutivi	**Xitsalwana xo hlamusela:** **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Switatimende, swiaki swa swivulwa (Nhlokomhaka - riendli -xiendliwa), Mahlawuri Ku tirhisiwa ka nkarhi wa sweswi Ntivomarito wo huma eka switshuriwa leswi dyondzisiweke
3 na 4	**Ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa:** Dyondzisa swihlawulekisi swa ku yingiselela ku kuma mahungu na ku twisisa Ntirho wa xikambelantwisiso xo yingiseriwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** • Ku dyondzisa ro sungula matsalwa • Kongomisa eka swihlawulekisi swa matsalwa na ku kanela hi ntirho wa swona. • Hlayani na ku kanela hi xitshuriwa	**Xitsalwana xa ndzungulo / nhlamuselo:** **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Ku kombisa matitwelo: maengeteri na mahlawuri (Mpfuxeto) **Ntivomarito:** Ku vumba maengeteri *(xik. Nwana **ngopfu**)* na mahlawuri (*xik. leyikulu - Aka yindlu **leyikulu**)* Swiyimo swo yelanisa

GIREDI YA 12 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
5 na 6	**Ku vulavula ka mafundza na ku andlala:** • Ku andlala xiviko xo koma hi nomo • Kombisa mavonelo ehenhla ka nhlokomhaka leyi kaneriweke etlilasini	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa rito:** • Dyondzisa ntivomarito yo kombisa mavonelo • Xitshuriwa lexi kombisaka vonelo / matitwelo • Kombisa na ku hlamusela vonelo / matitwelo ya mutsari • Hlamusela matitwelo / mavonelo ya wena n'wini • Xitshuriwa lexi xi nga yelanisiwa na nkongomelo lowu tirhisiweke eka ku yingisela	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala xiviko xo koma **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Milawu ya mahikahatelo ya mbulavulo wo tshaha marito ya xivulavuri marito yo rungula Pfuxeta xivulwa xa riendli ra nghingiriko na ra xitwisiwa Mahlanganisi Swivutiso **Ntivomarito:** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi
7 na 8	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano, swihlawulekisi swa xitshuriwa xa matsalwa lexi dyondziweke	**Ku hlayela ku ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** • Landzelela ku ndlandlamuka ka ximunhuhatwa eka xirungulwana / mbhurisano hi swihlawulekisi swa xitlhokovetselo • Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tata fomo / xinavetiso / posikarata / khadi ya xirhambo Tsala tinotsi ti va hi swivulwa leswi hetisekeke **Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha** **Ku tsala nkomiso** Komisa xitshuriwa lexi nyikiweke xi va hi xivumbeko xa tipoyinti **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mahikahatelo Mbulavulo wo tshaha na mbulavulo wo rungula Maviti Masivi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini .

GIREDI YA 12 KOTARA YA 1				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
9 na 10	**Ku yingiselela ku bumabumela:** Yingiselani switshuriwa swo hambanahambana, xik. risimu / marito ya risimu. Kanelani. KUMBE Ku rungula xitori: phurojeke ya ku hlaya ko engetela vutivi	**Ku hlaya switshuriwa swa tindlelanyingi ta vutihlanganisi na swo voniwa hi ku dzika:** • Manghenelo eka ta swihlawulekisi swa xitshuriwa xo voniwa • Langutisani na ku kanela switshuriwa swo hambanahambana swo voniwa, xik. girafu, dayagiramu, xinepe	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Phositara / fulayara ya, xik. ntlangu wo tlakusa nkwama **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa maendli, mahlawuri na maviti - lowu pfanganisiweke na ku hlaya na ku tsala Minkarhi ya riendli Nyika nhlamuselo ya maendli, mahlawuri na maviti eswivulweni Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 1			
Ntirho wa 1:	**Ntirho wa 2:**	**Ntirho wa 3:**	**Ntirho wa 4:**
Swanomo: Xikambelantwisiso xo yingiseriwa	**Swanomo**: Mbulavurisano	**Ku tsala:** Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma / leha	**Xikambelwana xa 1:** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi

GIREDI YA 12 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
11 na 12	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nyika swileriso kumbe swiletelo (xik. xiletelo xa mafambelo ya bazi) hi mintlawa / u ri wexe	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa na pharagifafu:** Hlaya swikombiso swa swileriso kumbe swiletelo	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala swiletelo kumbe swileriso swa, xik. Mafambelo yo ya eka ndhawu yo karhi u tirhisa xiletelo xa mafambelo ya bazi **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Hlayelo ra ndzeriso Masivi Mahlanganisi yo komba xivangelo (xik. hikuva, hikokwalaho, hikokwalaho) na nkarhi (xik. manuku, hiloko, ndzhaku ka swona) Switwananisi (Mpfuxeto) Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
13 na 14	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** **Nkanerisano wa mafundza** Kanela nhlokomhaka na ku teka xiave eka nkanerisano wa mafundza	**Ku hlayela ku twisisa:** • Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi, xik. ku kombisa na ku kanela matirhiselo ya swiphemu swa ntivoririmi, xik. minkarhi ya riendli, mahlawuri **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala mbulavulo lowu lulamisiweke **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Switwananisi Ku tirha hi dikixinari / xihlamuselamarito Dyondzo ya ntivoririmi yo olololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 12 KOTARA YA 2				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
15 na 16	**Ku yingiselela ku kuma mahungu:** Xikambelantwisiso xo yingiseriwa xa 2 - ku yingiselela ku kuma mahungu yo karhi Xik. xinavetiso xo twiwa kumbe n'wangulano **Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano hi swihlawulekisi swa switshuriwa swo voniwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Hlaya na ku hlamusela swihlawulekisi swa switshuriwa swo voniwa, xik. tikhathuni / swichupuchupu swa khomiki / tivhidiyo ta khomiki **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo kuma mahungu na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala xinavetiso / posikarata / khadi ya xirhambo **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Swivumbeko swa swivulwahava na swivulwa na milawu ya matirhiselo ya ririmi Xivulwa xa riendli ra nghingiriko na ra xitwisiwa Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
17 na 18	**Ku vulavula na ku andlala ka mafundza:** **Ku encenyeta** eka hungu tanihilaha ri kombisiweke hakona eka xitshuriwa xa tsalwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tirhisa xitshuriwa xa matsalwa tanihi masungulo ya ku tsala leswi tsariwaka / nghenisiwaka eka dayari kumbe papila ra mafundza **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Kombisa na ku tiyisisa swiaki swo hambana na milawu ya ririmi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
19 na 20	**Xikambelo xa le xikarhi ka lembe**			

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 2		
Ntirho wa 5:	**Ntirho wa 6**	**Ntirho wa 7 :**
Swanomo: Mbulavulo lowu lulamisiweke	**Matsalwa**: Swivutiso swa ximbangu	***Swikambelo swa le xikarhi ka lembe:** Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala **KUMBE** Xikambelwana xo tsariwa

***Swikambelo swa le xikarhi ka lembe:** Eka Giredi ya 12 ntirho wun'we eka kotara ya 2 na / kumbe eka kotara ya 3 wu fanele wu va xikambelo xo setiwa exikolweni. Laha swi endlekaka leswaku ku va ku tsariwe xikambelo xin'we ntsena xo setiwa exikolweni eka leswimbirhi eka Giredi ya 12, xikambelo lexin'wana xi fanele xi siviwa hi xikambelwana emakumu ya kotara (Mintirho ya 7na 10).

GIREDI YA 12 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
21 na 22	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi:** Hlaya u kongomise eka nkhuluko, matwariselo na thoni, xik. papila ra mafundza leri tsariweke hi wena n'wini / tintangha kumbe van'wana	**Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela:** Ku hlayela ku komba ku tsakela • Hlaya swikombiso swa mapapila ya mafundza **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala papila ra mafundza ra xikombelo / xivilelo / chavelela / xirhambo / khensa / hoyozela **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Ku yelana ka nhlokomhaka na xiendliwa eka riendli na rihlawuri eka swivumbeko swa swivulwa Xitwananisi Malongolokelo ya marito Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
23 na 24	**Ku yingiselela ku tirhisana na van'wana:** Yingisela na andlala, xik. mahungu yo koma / swileriso / switiviso **Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano, xik. tindlela ta khale na letintshwa ta ku vulavurisana	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Pfuxeta swihlawulekisi swa ku tsala hungu ro koma, xik. imeyili / noti leyi damarhetiweke exigwitsirisini / hungu eka muchini wo teka mahungu eka riqingho KUMBE Swileriso hi tinhlokomhaka leti hlawuriweke **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Tiyisisa hlayelo ra ndzeriso Swiaki swa ririmi: xivulwa xa nhlokomhaka / lexi nga khoma mongo wa ndzimana na vuxokoxoko byo seketela Minkarhi ya riendli Xitwananisi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini

GIREDI YA 12 KOTARA YA 3				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
25 na 26	**Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke hi xikongomelo xo karhi**: Xik. xitshuriwa lexi hlawuriweke Mbulavurisano	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitsalwana xa nhlamuselo / ndzungulo:** Xik. rungula mhaka / ntokoto wun'we lowu cinceke vutomi bya mina **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Swiaki swa ririmi na milawu ya matirhiselo ya ririmi Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
27 na 28	**Ku yingiselela ku bumabumela:** Yingisela ntlangu wa xiyanamoya / mbulavulo lowu kandziyisiweke / ku encenyeta / ku hlaya ntlangu **Ku vulavula ka nkamafundza:** Nkanerisano hi mintlawa, xik. ku nyika vonelo hi xitshuriwa xo twiwa	**Ku hlayela ku twisisa:** Nhluvukiso wa ntivomarito na matirhiselo ya ririmi **Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlaya xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Tsala nhluto wa xirungulwana / xitori xo koma lexi u xi hlayeke **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Thoni, rito, nkucetelo Marhavi ya maendli Matirhiselo ya **ntivomarito** embangwini
29 na 30	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Mbulavurisano lowu yelanaka na xi / switshuriwa swa matsalwa	**Xitshuriwa xa matsalwa:** Ku hlayiwa ka xitshuriwa xa matsalwa hi xikongomelo xo bumabumela na ku twisisa **Ku hlaya / ku langutisa ko tiengetelela vutivi:** Xitshuriwa xo engetela vutivi xik. timhaka leti nga riki ta ntiyiso, norho	**Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Tsala leswi faneleke ku tsariwa eka dayari / nhluto wa xirungulwana **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Maviti Vun'we na vunyingi Mavutisi Nandzulo Dyondzo ya ntivoririmi yo ololoxa swiphiqo endzhaku ka mintirho yo tsala ya vadyondzi **Ntivomarito** lowu yelanaka na xitshuriwa xo hlayiwa

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka kotara ya 3		
Ntirho wa 8	**Ntirho wa 9:**	**Ntirho wa 10:**
Swanomo: Ku hlayela ehenhla loku lulamiseriweke	**Ku tsala**: Xitsalwana	***Xikambelo xo ringeta:** Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangweni na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala **KUMBE** Xikambelwana xo tsariwa

***Xikambelo xo ringetela:** Eka Giredi ya 12, wun'wana ya mintirho eka theme 2 na kumbe 3 wu fanele wu va xikambelo xo setiwa exikolweni. Laha swi endlekaka leswaku ku va ku tsariwe xikambelo xin'we eka leswimbirhi eka Giredi ya 12, xikambelo lexin'wana xi fanele xi siviwa hi xikambelwana emakumu ya kotara (Mitirho ya 7 na 10).

GIREDI YA 12 KOTARA YA 4				
Mavhiki	**Ku Yingisela na ku Vulavula** **Tiawara ti2**	**Ku Hlaya na ku Langutisa** **Tiawara ti3**	**Ku Tsala na ku Andlala** **Tiawara ti2**	**Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi** **Awara yin'we** **(leswi pfanganisiweke na ku va erivaleni)**
31 na 32	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nkanerisano wa nkamafundza wa tlilasini na ntlawa ku lulamisela xikambelo.	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa xivulwa na ndzimana:** Tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke leswaku ku pfuxetiwa dyondzo ya switshuriwa swa mafundza na maqhinga ya mahlayelo yo dzika ku lulamisela xikambelo xa le handle	Tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke ku pfuxeta switshuriwa eka ku lulamisela xikambelo swa le handle **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Ku tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke ku pfuxeta ririmi eka ku lulamisela xikambelo xa le handle. .
33 na 34	**Ku vulavula ka nkamafundza:** Nkanerisano wa nkamafundza wa tlilasini na ntlawa ku lulamisela xikambelo	**Ku hlaya switshuriwa swo koma leswi tsariweke hi ku dzika hi xikongomelo xo twisisa eka xiyimo xa rito:** Tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke leswaku ku pfuxetiwa dyondzo ya switshuriwa swa mafundza na maqhinga ya mahlayelo yo dzika ku lulamisela xikambelo xa le handle	Tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke ku pfuxeta switshuriwa eka ku lulamisela xikambelo swa le handle **Kongomisa eka:** **Ku tsala hi ku landzelela magoza** Ku kunguhata, ku pfapfarhuta, ku pfuxeta, ku hlela, ku lulamisa swihoxo, na ku andlala **Xivumbeko xa switshuriwa na swihlawulekisi swa ririmi** (Languta 3.3)	Mpfuxeto wa swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi Ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi Ku tirhisa mapapila ya swikambelo leswi hundzeke ku pfuxeta ririmi eka ku lulamisela xikambelo xa le handle. **Ntivomarito** lowu yelanaka na switshuriwa swo hlayiwa leswi humaka eka mapapila ya swikambelo leswi hundzeke
35 na 36	**SWIKAMBELO SWO HUMA EHANDLE**			
37 na 38	**SWIKAMBELO SWO HUMA EHANDLE**			
39 na 40	**SWIKAMBELO SWO HUMA EHANDLE**			

Swikambelo swa le makumu ka lembe:

Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa

Papila ra 2 – Ku tsala

Paila ra 3 – *Swanomo

***Swanomo**: Timaraka ta lembe ta Swanomo leswi ku nga nhlengelo wa ku vulavula na ku yingisela. Timaraka ta le makumu ka lembe ti fanele ti katsa ntirho wun'we kumbe ku tlula wa mbulavulo lowu lulamisiweke, ntirho wun'we wo yingisela, wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke, na wun'we wa mbulavurisano.

XIYENGE XA 4: MAKAMBELELO EKA RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI

4.1 Manghenelo

Makambelelo i maendlelo lama kunguhatiweke ya nkarhi na nkarhi yo kuma, yo hlengeleta na ku hlamusela vuxokoxoko mayelana na matirhelo ya vadyondzi, hi ku tirhisa tindlela to hambanahambana ta makambelelo. Ya katsa magoza ya mune: Ku aka na ku hlengeleta vumbhoni bya matirhelo ya mudyondzi, ku hlela vumbhoni lebyi, ku rhekhoda leswi kumekeke na ku tirhisa vuxokoxoko lebyi ku twisisa mudyondzi na ku n'wi pfuna eka ndlandlamuko wa yena leswaku ku ta antswisiwa maendlelo yo dyondza na ku dyondzisa.

Makambelelo ya fanele ku va ya nkamafundza (Ku kambelela ku dyondzisa) na ya mafundza (Ku kambela leswi dyondziweke). Eka makambelelo hi mambirhi, ku fanele ku nyikiwa vadyondzi xivikontsundzuxo nkarhi na nkarhi leswaku ku ta ndlandlamuxiwa ntokoto wo dyondza.

Makambelelo ya vuswikoti bya ririmi ya fanele ku pfanganisiwa. Makambelelo ya xitshuriwa xa xikambelantwisiso ya fanele ku katsiwa na matirhiselo ya ririmi. Makambelelo ya ku tsala ya fanele ku katsa tinhlokomhaka leti vulavulaka hi swilo leswi humelelaka evuton'wini.

4.2 Makambelelo ya nkamafundza kumbe ya siku na siku

Xikongomelo xa ku kambela hi xikongomelo xo dyondza i ku va nkarhi na nkarhi ku hlengeletiwa vuxokoxoko bya vuswikoti bya vadyondzi, lebyi nga tirhisiwaka ku antswisa madyondzelo ya vona.

Makambelelo ya nkamafundza i ku xiyisisa ka siku na siku ka matirhelo ya mudyondzi. Leswi swi endliwa hi ku xiyaxiya, mimbhurisano, ku kombisa hi swiendlo, tinhlengeletano exikarhi ka mudyondzi na mudyondzisi, ku vulavurisana ka nkamafundza ka le tlilasini, sw. na sw. Makambelelo ya nkamafundza ya nga ha va yo olova tanihi ku yima loko ku ri karhi ku dyondzisiwa ku xiya vadyondzi kumbe ku burisana na vadyondzi hilaha madyondzelo ya fambaka hakona. Makambelelo ya nkamafundza ya fanele ya tirhisiwa ku nyika vadyondzi mbuyelo na ku kombisa hilaha ku dyondzisa ku faneleke ku kunguhatiwa hakona, kambe a ya fanelangi ku rhekhodiwa. A ya fanelangi ya tekiwa ya hambanale na migingiriko yo dyondza leyi endliwaka etlilasini. Vadyondzi, hambi a ri mudyondzisi a nga koreketa mintirho leyi yo kambela.

Ku tikambela na ku kambelana hi xintangha swi katsa vadyondzi eka makambelelo. Leswi i swa nkoka tanihileswi swi nyikaka vadyondzi nkarhi wo xiya no dyondza eka matirhelo ya vona. Mbuyelo wa mintirho yo kambela ya nkamafundza ya siku na siku a yi rhekhodiwi ximfumo, handle ka loko mudyondzisi a tsakela ku endla tano. Mbuyelo wa mintirho yo kambela ya siku na siku a wu katsiwi eka ku hundziseriwa ka vadyondzi eka tigiredi ta le mahlweni na le ka ku nyika xitifiketi.

4.3 Makambelelo ya mafundza

Mintirho hinkwayo yo kambela leyi endlaka nongonoko wo kambela wa mafundza wa lembe yi vuriwa Makambelelo ya Mafundza. Mintirho yo kambela ya mafundza ya koreketiwa kutani yi rhekhodiwa hindlela ya mafundza hi mudyondzisi hi xikongomelo xa ku hundzisela vadyondzi eka gitigiredi ta le mahlweni na ku va nyika xitifikheti. Mintirho hinkwayo yo kambela ya mafundza yi fanele ku xopaxopiwa hi xikongomelo xo tiyisisa nkoka na ku tiyisisa leswaku mimpimo leyi faneleke ya landzeriwa.

Makambelelo ya mafundza ya nyika vadyondzisi ndlela ya nandzelelano wa ku hlela wa matirhelo ya vadyondzi eka giredi yo karhi, eka dyondzo yo karhi. Swikombiso swa makambelelo ya mafundza swi katsa swikambelwana, swikambelo, mintirho yo tsariwa, maandlalelo ya swanomo, ku kombisa hi swiendlo, ku tirha swo karhi, na sw. na. sw. Hambiloko malulamiselo ya *mintirho ya makambelelo ya mafundza* ya ha endleriwa ehandle ka tlilasi, mintirho yo hetelela yi fanele yi tsariwa eka xiyimo lexi lawuriwaka etlilasini.

Mintirho yo kambela ya mafundza yi vumba xiphemu xa Nongonoko wo Kambela wa lembe eka giredi na le dyondzo yin'wana na yin'wana.

Matafula lama landzelaka ya nyika swilaveko swa makambelelo ya mafundza eka Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi:

Tafula ra 1: Nkatsakanyo wa makambelelo ya mafundza eka Tigiredi ta 10-11

Makambelelo ya Mafundza		
Exikarhi ka lembe	**Xikambelo xa le makumu ka lembe**	
25%	**75%**	
Makambelelo ya le xikolweni (MX)	**Mapapila ya Xikambelo xa le Makumu ka Lembe**	
25%	**50%**	**25%**
• Swikambelwana swi2 • Mintirho ya 7 • Xikambelo xin'we (xikarhi ka lembe)	**Swikambelo swo tsala** Papila ra 1 (Tiawara ti2½) – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 (Tiawara ti2) – Ku tsala	**Mintirho ya Makambelelo ya Swanomo: Papila ra 3** Ku yingisela Mbulavulo lowu lulamisiweke Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke Mbulavurisano Mintirho ya swanomo leyi endliweke exikarhi ka lembe yi vumba xiphemu xa makambelelo ya le makumu ka lembe ya xikambelo xa le xikolweni.

Tafula ra 2: Nkatsakanyo wa makambelelo ya mafundza eka Giredi ya 12

Makambelelo ya Mafundza		
Exikarhi ka lembe	**Xikambelo xa le Makumu ka lembe**	
25%	**75%**	
Makambelelo ya le xikolweni (MX)	**Mapapila ya Xikambelo xa le Makumu ka Lembe**	
25%	**50%**	**25%**
• Xikambelwana xin'we • Mintirho ya 7 • Swikambelo swi2 (Xikambelo xa le xikarhi ka lembe na xikambelo xo ringeta)	**Swikambelo swo tsala** Papila ra 1 (Tiawara ti2½) – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 (Tiawara ti2) – Ku tsala	**Makambelelo ya swanomo: Papila ra 3** Ku yingisela Mbulavulo lowu lulamisiweke Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke Mbulavurisano Mintirho ya swanomo leyi endliweke exikarhi ka lembe yi vumba xiphemu xa makambelelo ya le makumu ka lembe ya xikambelo xa le handle.

Swivumbeko swa makambelelo leswi tirhisiwaka swi fanele ku fambelana na xiyimo xa malembe na ndlandlamuko wa mudyondzi. Mavumbelo ya mintirho leyi ya fanele ku katsa vundzeni bya dyondzo na mintirho yo hambanahambana leyi vumbiweke hi xikongomelo xo fikelela swikongomelontsongo swa dyondzo. Makambelelo ya mafundza ya faneleke ya tekela enhlokweni swiyimo swa matwisiselo swo hambanahambna na vuswikoti bya vadyondzi tanihilaha swi kombisiweke hakona laha hansi:

Tafula ra 3: Swiyimo swa matwisiselo eka ta makambelelo

Swiyimo swa matwisiselo	Nghingiriko	Phesente ya Ntirho
Nhlamuselo ya masiku hinkwawo. **(Xiyimo xa 1)** **Mbuyetelo wa mhaka** **(Xiyimo xa 2)**	Swivutiso leswi katsaka vuxokoxoko lebyi nga erivaleni eka xitshuriwa. • Nyika swilo/vanhu/tindhawu/swiphemu … • Nyika timhaka ta ntiyiso/swivangelo/timhakankulu / miehleketo.. • Tsavula minsusumeto /vanhu/swivangelo … • Xaxameta timhakankulu/timhaka ta ntiyiso/mavito/misusumeto • Hlamusela ndhawu/munhu/ximunhuhatwa … • Rungula mhaka /xivono /ntokoto … Swivutiso leswi lavaka ku xopaxopa, nhluto kumbe ku lulamisa vuxokoxoko lebyi nga erivaleni eka xitshuriwa. • Endla nkomiso wa timhakankulu/miehleketo/vubihi/vunene/ … • Veka swiphemu leswi fanaka hi mintlawa … • Nyika leswi fanaka/ ku hambana … • Nyika andlalo wa… • Nyika nhlokohato wa …	**Swiyimo swa 1 na 2: 40%**
Nxakahato **(Xiyimo xa 3)**	Swivutiso leswi lavaka leswaku mukamberiwa a tirhana na vuxokoxoko lebyi nga erivaleni eka xitshuriwa ku ya hi ntokoto wa yena. • Hlamusela mhakankulu … • Pimanyisa miehleketo/maendlelo/swiendlo … • Xana hi xihi xikongomelo/matitwele/nsusumeto/xivangelo xa mutsari (xa ximunhuhatwa) … • Hlamusela xivangelo/nkucetelo … • Xana swiendlo/marito/matitwelo (sw. na swi.) ya murunguri / mutsari/ximunhuhatwa ya kombisa yini mayelana na yena … • Xana xigego/xihlambanyisi/xifaniso swi khumba njhani matwisiselo ya wena … • Xana hi ku vona ka wena mbuyelo / nkucetelo (sw. na sw.) wa swiendlo / xiyimo wu ta va wihi …	**Xiyimo xa 3: 40%**

Swiyimo swa matwisiselo	Nghingiriko	Phesente ya Ntirho
Ku hlela **(Xiyimo xa 4)**	Swivutiso leswi swi khumba mhaka yo ahlula kumbe ku hlela. Leswi swi katsa ku ahlula mayelana na timhaka ta vutomi, ntiyiso, timhaka ta ntiyiso na ta mavonelo, nkoka, malongolokelo na maehleketelo, na timhaka to fana na ku tsakela na ku amukela swiboho na swiendlo ku ya hi minkoka eku hanyeni. • Xana u ehleketa leswaku leswi humelelaka swa amukeleka, swa khorwisa/swa koteka …? • Xana vonelo ra mutsari ri na nkoka/landzeleleka/tshembisa… • Kanela / Nyika miehleketo hi vuxoperi mayelana na swiendlo/ xikongomelo/ matitwelo/swiringanyeto/ switandzhaku… • Xana u yima na vonelo/mhaka/ku xiyaxiya/nhlavutelo lowu…. • Hi ku vona ka wena, swi lulamile ku va mutsari/murunguri/ ximunhuhatwa/ xi ringanyeta/ xi vula leswaku … (Seketela nhlamulo ya wena /Vula leswaku hikwalaho ka yini u nyika nhlamulo yoleyo.) • Xana matitwelo/mahanyelo/swiendlo swa ximunhuhatwa swi lulamile kumbe swa amukelaka eka wena ke? Seketela nhlamulo ya wena. • Xana swiendlo/matitwelo/swikongomelo swa ximunhuhatwa swi kombisa yini loko swi ta eka mbangu wa minkoka leyi angarhelaka? • Kanela hi vuxoperi/Nyika miehleketo hi vuahluri bya nkoka lebyi endliweke eka xitshuriwa	**Swiyimo swa 4 na 5: 20%**
Ntsakelo **(Xiyimo xa 5)**	Swivutiso leswi swi kongome eka ku kambela nkucetelo wa miehleketo na xisasekiso lowu nga eka xitshuriwa ehenhla ka mukamberiwa. Swi kongome eka ku angula ka matitwelo eka vundzeni, ku tixaxameta na swimunhuhatwa kumbe swiyimo, na ku angula eka matirhiselo ya mutsari ya ririmi (tanihi mahlawulelo ya marito na nxakahato wa miehleketo • Kanela hi ta angulo wa wena eka xitshuriwa/xiyimo/ntlimbo/ vukanakani. • Xana u tiveka eka xiyimo xa ximunhuhatwa ke? Hi rihi goza/ xiboho lexi a wu ta va u xi tekile loko ngi a wu ri eka xiyimo xo fana na xolexo? • Kanela / Nyika miehleketohi matirhiselo ya mutsari ya ririmi … • Kanela hi ta xitayili xa mutsari / manghenelo / mahetelelo / nxakahato wa miehleketo/xigego/matirhiselo ya tithekiniki ta vutlhokovetseri / switirhisiwa swo xopela matsalwa …	

4.4 Nongonoko wa makambelelo

Nongonoko wa Makambelelo wu endliwile leswaku wu hangalasa mintirho yo kambela ya mafundza eka tidyondzo hinkwato exikolweni ku ya hi kotara yo karhi hinkwayo.

4.4.1 Nkatsakanyo wa swilaveko

Matafula lama landzelaka ya nyika nkatsakanyo wa swilaveko swa Nongonoko wa Makambelelo swa kotara yin'wana na yin'wana eka Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi:

Tafula ra 1: Nkatsakanyo wa swilaveko swa Nongonoko wa Makambelelo eka Tigiredi ta 10 - 11

Nongonoko wa Makambelelo			
Makambelelo ya le xikolweni hi Kotara			**Xikambelo xa le makumu ka lembe**
Kotara ya 1: Mintirho yi3 + Xikambelwana xin'we xo tsala	**Kotara ya 2:** Mintirho yi2 + Xikambelo xin'we xa le xikarhi ka lembe lexi vumbiwaka hi: Mapapila ma2: Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa Papila ra 2 – Ku tsala (Ri nga tsariwa hi Mudyaxihi kumbe Khotavuxika)	**Kotara ya 3:** Mintirho yi2 + Xikambelwana xin'we xo tsala	**Kotara ya 4:** Xikambelo xin'we xa le xikolweni xa le makumu ka lembe lexi vumbiwaka hi: Mapapila ma3: Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini Papila ra 2 – Matsalwa Papila ra 3 – Ku tsala + Phepha ra 4 – Swanomo
Timaraka ta Kotara (Tikotara ta 1-3): • Eka kotara yin'wana na yin'wana, hlanganisa timaraka na ntsengo wa timaraka kutani u swi hundzuluxela eka % ku kuma timaraka ta kotara. **Timaraka to hundzisela mudyondzi eka giredi ya le mahlweni** • Hlanganisa timaraka na ntsengo hinkwawo wa timaraka ta mintirho yo kambela ya tikotara ta 1 kufikela eka 3, kutani u ti hundzuluxela eka 25% • Hundzuluxela timaraka ta Papila ra 1 eka 30% • Hundzuluxela timaraka ta Papila ra 2 eka 20% • Hundzuluxela timaraka ta Swanomo (Papila ra 3) ri ya eka 25%			

Tafula ra 2: Nongonoko wa Makambelelo eka Tigiredi ta 10-11

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 1			
Ntirho wa 1	**Ntirho wa 2**	**Ntirho wa 3**	**Ntirho wa 4**
***Swanomo: (timaraka ta 25)** Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	**Swanomo: (timaraka ta 25)** Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	**Ku tsala: (timaraka ta 20)** Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha / xo koma **Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:** Papila ra xinghana / mafundza (papila ra xikombelo / ra xivilelo / ro apulaya / ro khensa / ro tlangela / ro chavelela) / xiviko xo koma / nhluto / mbulavulo / n'wangulano **Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:** Swinavetiso / Ku tsala eka dayari / Tiposikarata / Makhadi ya swirhambo / Swileriso / Swiletelo / Tifulayara / Tiphositara ku tatisa fomo	** **Xikambelwana xa 1: (timaraka ta 40)** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 2		
Ntirho wa 5	**Ntirho wa 6**	**Ntirho wa 7**
***Swanomo: (timaraka ta 25)** Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	**Matsalwa: (timaraka ta 40)** Swivutiso swa ximbangu	**Swikambelo swa le xikarhi ka lembe: (timaraka ta 200)** Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa (120) Papila ra 2 – Ku tsala (80) (Ri nga tsariwa hi Mudyaxihi / Khotavuxika)

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 3		
Ntirho wa 8	**Ntirho wa 9**	**Ntirho wa 10**
***Swanomo: (timaraka ta 25)** Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke	**Ku tsala: (timaraka ta 40)** Xitsalwana	** **Xikambelwana xa 2: (timaraka ta 40)** **Matirhiselo ya ririmi embangwini:** Ximbelantwisiso Nkomiso Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi KUMBE Matsalwa: Swivutiso swa ximbangu

Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 4
Ntirho wa 11: (timaraka ta 300)
Swikambelo swa le makumu ka lembe Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa (120) Papila ra 2 – Ku tsala (80) Papila ra 3 – *Swanomo (100)

* **Swanomo:** Vadyondzi va fanele ku endla ntirho wun'we wa mbulavulo lowu lulamisiweke, ntirho wun'we wa mbulavurisano, ntirho wun'we wo yingisela, na wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke exikarhi ka lembe.

Xikambelwana xa 1 xi nga setiwa ehenhla ka **timaraka ta 40,** kumbe ti hundzuluxeriwa eka **timaraka ta 40** loko ku ri ku timaraka ta kona ti hundza eka ta 40. Loko nhlangano wa xikambelantwisiso, nkomiso na matirhiselo ya ririmi wa ha ringanyetiwile, vadyondzisi va komberiwa ku endla nhlangano wa swiphemu leswi hlawulekisaka leswi boxiweke (nongonoko wa swikambelwana, maavelo ya nkarhi na swin'wana) swa xikolo.

SWA NKOKA: Xikambelwana eka Nongonoko wa Makambelelo a xi fanelangi xi vumbiwa hi swikambelwakambelwana swo hlaya. Xikambelwana xin'wana na xin'wana xi fanele ku katsa vundzeni byo hlayanyana naswona xi fanele ku setiwa xi tsariwa hi timinete ta 45 - 60 na ku humelerisa swiyimo swo hambana swa matwisiselo tanihilaha mapapila ya xikambelo ya setiwaka hakona.

Tafula ra 3: Nkatsakanyo wa swilaveko swa Nongonoko wa Makambelelo eka Giredi Giredi ya 12

<table>
<tr><th colspan="3">Nongonoko wa Makambelelo</th><th rowspan="2">Xikambelo xa le handle</th></tr>
<tr><th colspan="3">Makambelelo ya le xikolweni hi Kotara</th></tr>
<tr><td>Kotara ya 1:
Mintirho yi3
+
Xikambelwana xin'we xo tsala</td><td>Kotara ya 2:
Mintirho yi2
+
Xikambelo xin'we xa le xikarhi ka lembe lexi vumbiwaka hi:
Mapapila ma2:
Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwni na Matsalwa
Papila ra 2 – Ku tsala (Ri nga tsariwa hi Mudyaxihi kumbe Khotavuxika)</td><td>Kotara ya 3:
Mintirho yimbirhi
+
Xikambelo xin'we xo ringeta lexi vumbiwaka hi:
Mapapila ma2:
Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa
Papila ra 2 – Ku tsala (Ri nga tsariwa hi Mhawuri kumbe Ndzati)
KUMBE
Xikambelwana xo tsala</td><td>Kotara ya 4:
Xikambelo xin'we xa le handle lexi vumbiwaka hi:
Mapapila ma2:
Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa
Papila ra 2 – Ku tsala
+
Papila ra 3 – Swanomo</td></tr>
<tr><td colspan="4">Timaraka ta Kotara (Tikotara ta 1 - 3):
• Eka kotara yin'wana na yin'wana, hlanganisa timaraka na ntsengo wa timaraka kutani u swi hundzuluxela eka tiphesente ku kuma timaraka ta kotara.
Timaraka ta makambelelo ya le xikolweni:
• Hlanganisa timaraka na ntsengo hinkwawo wa timaraka ta mintirho yo kambela ya tikotara ta 1 ku fikela eka 3, kutani u ti hundzuluxela eka 25%
Xikambelo xa le handle
• Hundzuluxela timaraka ta Papila ra 1 ti ya eka 30%,
• Hundzuluxela timaraka ta Papila ra 2 ti ya eka 20%,
• Hundzuluxela timaraka ta Swanomo (Papila ra 3) ti ya eka 25%</td></tr>
</table>

Tafula ra 4: Nongonoko wa Makambelelo eka Giredi ya 12

<table>
<tr><th colspan="4">Nongonoko wa makambelelo</th></tr>
<tr><th colspan="4">Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 1</th></tr>
<tr><th>Ntirho wa 1</th><th>Ntirho wa 2</th><th>Ntirho wa 3</th><th>Ntirho wa 4</th></tr>
<tr><td>*Swanomo:
(timaraka ta 25)
Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke</td><td>*Swanomo:
(timaraka ta 25)
Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke</td><td>Ku tsala:
(timaraka ta 20)
Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha / xo koma</td><td>** Xikambelwana xa 1:
(timaraka ta 40)
Matirhiselo ya ririmi embangwini:
Ximbelantwisiso
Nkomiso
Swiaki na matirhiselo ya milawu ya ririmi</td></tr>
<tr><th colspan="4">Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 2</th></tr>
<tr><th>Ntirho wa 5</th><th colspan="2">Ntirho wa 6</th><th>Ntirho wa 7</th></tr>
<tr><td>*Swanomo: (timaraka ta 25)
Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke</td><td colspan="2">Matsalwa: (timaraka ta 40)
Swivutiso swa ximbangu</td><td>***Swikambelo swa le xikarhi ka lembe: (timaraka ta 200)
Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa (120)
Papila ra 2 – Ku tsala (80) (Ri nga tsariwa hi Mudyaxihi / Khotavuxika)
KUMBE
Xikambelwana xo tsariwa</td></tr>
<tr><th colspan="4">Mintirho ya makambelelo ya mafundza eka Kotara ya 3</th></tr>
<tr><th>Ntirho wa 8</th><th colspan="2">Ntirho wa 9</th><th>Ntirho wa 10</th></tr>
<tr><td>*Swanomo: (timaraka ta 25)
Ku yingisela / Mbulavurisano / Mbulavulo lowu lulamisiweke / Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke</td><td colspan="2">Ku tsala: (timaraka ta 40)
Xitsalwana</td><td>***Swikambelo swo ringeta: (timaraka ta 200)
Papila ra 1 – Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa (120)
Papila ra 2 – Ku tsala (80) (Ri nga tsariwa hi Mhawuri / Ndzati)
KUMBE
Xikambelwana xo tsariwa</td></tr>
</table>

* **Swanomo:** Vadyondzi va fanele ku endla ntirho wun'we wa mbulavulo lowu lulamisiweke, ntirho wun'we wa mbulavurisano, ntirho wun'we wo yingisela, na wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke exikarhi ka lembe.

****Xikambelwana xa 1** xi nga setiwa ehenhla ka **timaraka ta 40,** kumbe ti hundzuluxeriwa eka **timaraka ta 40** loko ku ri ku timaraka ta kona ti hundza eka ta 40. Loko nhlangano wa xikambelantwisiso, nkomiso na matirhiselo ya ririmi wa ha ringanyetiwile, vadyondzisi va komberiwa ku endla nhlangano wa swiphemu leswi hlawulekisaka leswi boxiweke (nongonoko wa swikambelwana, maavelo ya nkarhi na swin'wana) swa xikolo.

SWA NKOKA: Xikambelwana eka Nongonoko wa Makambelelo a xi fanelangi xi vumbiwa hi swikambelwakambelwana swo hlaya. Xikambelwana xin'wana na xin'wana xi fanele ku katsa vundzeni byo hlayanyana naswona xi fanele ku setiwa xi tsariwa hi timinete ta 45 - 60 na ku humelerisa swiyimo swo hambana swa matwisiselo tanihilaha mapapila ya xikambelo ya setiwaka hakona.

*****Swikambelo swa le xikarhi ka lembe na xo ringeta:** Eka Giredi ya 12 ntirho wun'we eka kotara ya 2 na / kumbe eka kotara ya 3 wu fanele wu va xikambelo xo setiwa exikolweni. Laha swi endlekaka leswaku ku va ku tsariwe xikambelo xin'we eka leswimbirhi eka Giredi ya 12, xikambelo lexin'wana xi fanele xi siviwa hi xikambelwana emakumu ya kotara (Mintirho ya 7 na 10).

4.4.2 Swikambelo

Xivumbeko xa Mapapila ya Xikambelo ya 1 na 2

<table>
<tr><th>PAPILA</th><th>XIYENGE</th><th colspan="2">TIMARAKA</th><th>NKARHI</th></tr>
<tr><td rowspan="11">1: Matirhiselo ya ririmi embangwini na Matsalwa</td><td colspan="2">A: Xikambelantwisiso
(Switshuriwa swo hambanahambana swi nga tirhisiwa ku katsa swo voniwa na / kumbe swo dirowiwa)
Vadyondzi va fanele va tiva no hlamusela ntikelo wa tithekiniki to fana na matirhiselo ya tinxaka na tisayizi ta tifonto, tinhlokomhaka na tinhlamuselo ta tikhathuni na sw.</td><td rowspan="5">(30)</td><td rowspan="11">120</td><td rowspan="11">Tigiredi ta 10-12: Tiawara ti2½</td></tr>
<tr><td>Tigiredi</td><td>Vulehi bya xitshuriwa</td></tr>
<tr><td>Giredi ya 10</td><td>Marito ya 200 - 300</td></tr>
<tr><td>Giredi ya 11</td><td>Marito ya 300 - 400</td></tr>
<tr><td>Giredi ya 12</td><td>Marito ya 400 - 500</td></tr>
<tr><td colspan="2">B: Nkomiso: Ndzimana a yi fanelangi ku huma eka xitshuriwa xa xikambelantwisiso.</td><td rowspan="4">10</td></tr>
<tr><td>Tigiredi</td><td>Vulehi bya xitshuriwa</td><td>Vulehi bya nkomiso</td></tr>
<tr><td>10</td><td>Kwalomu ka marito ya 150</td><td rowspan="3">Marito ya 60 - 70</td></tr>
<tr><td>11</td><td>Kwalomu ka marito ya 180</td></tr>
<tr><td>12</td><td>Kwalomu ka marito ya 200</td></tr>
<tr><td colspan="2">C: Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi embangwini
• Ntivomarito na matirhiselo ya ririmi
• Swiaki swa swivulwa
• Ndzemuko wa matirhiselo ya ririmi hindlela ya vuxoperi.</td><td>40</td></tr>
<tr><td colspan="2">D. Matsalwa
Xin’wana na xin’wana XIN’WE eka leswi landzelaka:
Swirungulwana (swivutiso swa ximbangu ehenhla ka swirungulwana swimbirhi)
KUMBE
Vutlhokovetseri (swivutiso swa ximbangu ehenhla ka switlhokovetselo swimbirhi swa ndzawulelo)
KUMBE
Novhele yo koma (swivutiso swa ximbangu)
KUMBE
Ntlangu wo koma (swivutiso swa ximbangu)</td><td>(2x20)
(2x20)
(40)
(40)</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th>PAPILA</th><th colspan="2">XIYENGE</th><th colspan="2">TIMARAKA</th><th>NKARHI</th></tr>
<tr><td rowspan="15">2: Ku tsala</td><td colspan="2">A: Xitsalwana - Xitsalwana xin’we:
Xa ndzungulo / xa nhlamuselo</td><td rowspan="5">40</td><td rowspan="15">80</td><td rowspan="15">Giredi ya 10-12 Tiawara ti2</td></tr>
<tr><td>Tigiredi</td><td>Vulehi bya xitsalwana</td></tr>
<tr><td>10</td><td>Marito ya 150 - 180</td></tr>
<tr><td>11</td><td>Marito ya 180 - 200</td></tr>
<tr><td>12</td><td>Marito ya 200 - 250</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kambela leswi landzelaka:
• Vundzeni na nkunguhato (60%)
• Ririmi, xitayili na ku hlela (30%)
• Xivumbeko (10%)</td><td rowspan="4">20</td></tr>
<tr><td colspan="2">B: Xitshuriwa xin’we - Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo leha:
Papila ra xinghana / mafundza (papila ra xikombelo / ra xivilelo / ro apulaya / ro khensa / ro tlangela / ro chavelela) / xiviko xo koma / nhluto / mbulavulo / n’wangulano</td></tr>
<tr><td>Tigiredi</td><td>Vulehi bya xitshuriwa</td></tr>
<tr><td>10-12</td><td>Marito ya 80 - 100 - vundzeni ntsena</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kambela leswi landzelaka:
• Vundzeni, nkunguhato na xivumbeko (60%)
• Ririmi, xitayili na ku hlela (40%)</td></tr>
<tr><td colspan="2">C: Xitshuriwa xin’we - Xitshuriwa xa xitsalwambiko xo koma:
Swinavetiso / Ku tsala eka dayari / Tiposikarata / Makhadi ya swirhambo / Swileriso / Swiletelo / Tifulayara / Tiphositara ku tatisa fomo</td><td rowspan="4">20</td></tr>
<tr><td>Tigiredi</td><td>Vulehi bya xitshuriwa</td></tr>
<tr><td>10-12</td><td>Marito ya 50 - 80</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kambela leswi landzelaka:
• Vundzeni, nkunguhato na xivumbeko (60%)
• Ririmi, xitayili na ku hlela (40%)</td></tr>
</table>

Vundzeni lebyi faneleke ku dyondzisiwa

Makambelelo ya hlamusela vundzeni lebyi boxiweke eka xitsariwa leyi. Hikokwalaho ka ku andza ka vutivi bya vundzeni ku ya hi ku hambana ka tigiredi, vundzeni na vuswikoti byo suka eka Tigiredi ta 10-12 swi ta kamberiwa eka mapapila ya le handle hi ku hela ka lembe eka Giredi ya 12.

Mintirho ya Makambelelo ya Swanomo: Papila ra 3

Mintirho ya makambelelo ya swanomo leyi endliweke exikarhi ka lembe yi vumba xiphemu xa makambelelo ya le makumu ka lembe ya ku ta hi le handle eka **Giredi ya 12**. Yi vumba 100 wa timaraka eka ta 300 ta le makumu ka lembe ta makambelelo ya le handle. Vuxokoxoko bya mintirho ya swanomo, leyi endliwaka exikarhi ka lembe byi hindlela leyi landzelaka:

Papila ra	VUXOKOXOKO	TIMARAKA	
3: Swanomo	*Swanomo swi ta setiwa na ku kamberiwa exikolweni kutani swi xoperiwa ehandle. **Ku vulavula:** **Mbulavulo lowu lulamisiweke** **Kambela:** *Makunguhatelo na malulamiselo ya vundzeni, thoni, vuswikoti byo vulavula na byo andlala, ndzemuko wa matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi, nhlawulo wa marito* **Mbulavurisano** **Kambela:** *Vundzeni, thoni, vuswikoti byo vulavula, ndzemuko wa matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi, nhlawulo wa marito*	25	100
	• **Ku hlaya:** • **Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke** **Kambela**: *Vundzeni, thoni, vuswikoti byo vulavula na byo andlala, ndzemuko wa matirhiselo ya ririmi hi vuxoperi*	25	
	• **Ku yingisela:** • **Xikambelantwisiso xo yingiseriwa** **Kambela**: *Ku yingiselela ku twisisa, ku kuma mahungu na ku hlela*	25	

* **Swanomo:** Maraka ya swanomo leyi kumiweke eka nhlengelo wa ku vulavula, ku yingisela na ku hlaya. Maraka yo hetelela yi fanele yi katsa ntirho wun'we wa ku vulavula loku lulamisiweke, ntirho wun'we wa ku yingisela, ntirho wun'we wa ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke na ntirho wun'we wa mbulavurisano.

4.5 Ku rhekhoda na ku vika

Ku rhekhoda i maendlelo lawa hawona mudyondzisi a tsalaka xiyimo xa vuswikoti bya mudyondzi eka ntirho wo karhi wo kambela. Swi kombisa matirhelo ya mudyondzi eka ku fikelela vutivi bya ndzawulelo lebyi nga eka Switatimende swa Pholisiya ya Kharikhulamu na Makambelelo. Tirhekhodo ta vuswikoti bya mudyondzi ti fanele ku nyika vumbhoni bya hilaha ndlandlamuko wa minongoti wa yena wu nga hakona eka giredi yo karhi na hilaha a lulameleke hakona ku va a tlakusiwa a ya eka giredi leyi landzelelaka. Tirhekhodo ta matirhelo ya mudyondzi ti fanele ku tlhela ti tirhisiwa ku kumisisa matirhelo lama endliweke hi mudyondzisi na mudyondzi eka maendlelo ya madyondziselo na madyondzelo.

Ku vika i maendlelo yo fikelerisa matirhelo ya mudyondzi eka vadyondzi, vatswari, swikolo, na swihoxaxandla swin'wana. Matirhelo ya mudyondzi ya nga vikiwa hi tindlela to hlaya. Tindlela ta kona ti katsa tikhadi to vika, tinhlengeletano ta vatswari, hi masiku lama lulamisiweke hi xikolo leswaku vatswari va ta va ta vona matirhelo ya vadyondzi, tinhlengeletano exikarhi ka mutswari na mudyondzisi, ku ba riqingho, mapapila, phephahungu ra tlilasi kumbe ra xikolo, na sw. Vadyondzisi va tigiredi hinkwato va nyika xiviko hi ku tsala tiphesente eka dyondzo yo karhi. Swiyimo swo hambanahambana swa vuswikoti na tiphesente ta swona swi kombisiwile eka Tafula leri nga laha hansi:

TIKHODI NA TIPHESENTE TO RHEKHODA NA KU VIKA

KHODI YA VUSWIKOTI	NHLAMUSELO YA VUSWIKOTI	PHESENTE
7	Vuswikoti bya le henhla ngopfu	80 - 100
6	Vuswikoti bya le henhla	70 - 79
5	Vuswikoti byo amukeleka	60 - 69
4	Vuswikoti byo enela	50 - 59
3	Vuswikoti byo enelanyana	40 - 49
2	Vuswikoti bya le hansi	30 - 39
1	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi	0 - 29

Vadyondzisi va ta rhekhoda timaraka ta mudyondzi etlhelo ka ntirho hi ku tirhisa fomo yo rhekhodela; kutani va vika phesente ya mudyondzi etlhelo ka dyondzo yo karhi eka khadi yo vika ya mudyondzi.

4.6 Nxopelo wa makambelelo

Nxopelo swi vula endlelo leri tiyisisaka leswaku mintirho ya makambelelo ya amukeleka, ya tirhiseka no tshembisa. Nxopelo wu fanele wu endliwa eka swiyimo swa le xikolweni, eka xifundzatsongo, eka xifundzankulu na le ka ndzawulo ya dyondzo ya rixaka. Maendlelo yo xopela lama katsakanyaka mintirho no tlhela ya fanela, ya fanele ku lulamisiwa leswaku ku ta endliwa ntiyisiso wa nkoka wa makambelelo ya tidyondzo hinkwato.

4.6.1 Makambelelo ya mafundza ya le xikolweni (MX)

- Swikambelwana na swikambelo swa Tigiredi ta 10 na 11 swi xoperiwa exikolweni. Mutsundzuxi wa dyondzo u fanele ku xopela mintirho leyi hlawuriweke eka mintirho ya vadyondzi loko a endzela xikolo ku tiyisisa xiyimo xa mintirho na vuxoperi bya le xikolweni.

- Swikambelwana na swikambelo swa Giredi ya 12 swi fanele swi xoperiwa eka xifundzankulu. Maendlelo lawa ya ta lawuriwa hi Ndzawulo ya Dyondzo ya Xifundzankulu.

- Vatsundzuxi va dyondzo va fanele ku xopela mapapila lawa va ya hlawuleke ya swikambelwana na ya swikambelo vadyondzi va nga si ya tsala ku tiyisisa xiyimo xa matirhelo na ku letela vadyondzisi hi masetelo ya mintirho leyi.

4.6.2 Mintirho yo Kambela Swanomo

- **Tigiredi ta 10 na 11**: Ntirho wun'wana na wun'wana wa Swanomo lowu faneleke ku tirhisiwaka tanihi xiphemu xa Nongonoko wa Makambelelo, wu fanele ku yisiwa eka nhloko ya dyondzo wu ya xoperiwa vadyondzi va nga si wu endla. Vadyondzisi va kambela mintirho yo kambela ya Swanomo ya Tigiredi ta 10 na 11. Mutsundzuxi wa dyondzo u fanele ku xopela mintirho yo kambela ya Swanomo leyi a yi hlawuleke eka nkarhi lowu a vaka a endzele xikolo ku tiyisisa xiyimo xa matirhelo eka mintirho na xa vuxoperi bya le xikolweni.

- **Giredi ya 12**: Mintirho ya Swanomo yi fanele yi setiwa exikolweni kutani yi xoperiwa **ehandle**. Ntirho wun'wana na wun'wana wa Swanomo lowu faneleke ku tirhisiwa tanihi xiphemu xa Nongonoko wa Makambelelo wu fanele ku yisiwa eka nhloko ya dyondzo vadyondzi va nga si wu endla. Vadyondzisi va kambela mintirho yo kambela ya Swanomo. Mutsundzuxi wa dyondzo u fanele ku xopela mintirho yo kambela ya Swanomo leyi a yi hlawuleke eka nkarhi lowu a vaka a endzele xikolo ku kambisisa xiyimo xa matirhelo eka mintirho na xa vuxoperi bya le xikolweni. Ku fanele ku xoperiwa vadyondzi lava hlawuriweke ku suka eka xikolo xin'wana na xin'wana ku tiyisisa xiyimo xa matirhelo ya vona eka Swanomo.

4.7 VUANGARHETO

Xitsariwa lexi xi fanele ku hlayiwa xikan'we na:

4.7.1 *National Curriculum Statement Grades R-12 National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement, Grades R-12; na*

4.7.2 *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

DLILOSARI

aliterexini - mbuyelelo wa switatisi

angarhela - ku katsa, hi xitalo, swilo hinkwaswo

angula - hlamula, ku va na rito eka mhaka

swivutiso swa ximbangu - (contextual questions)

dikixinari - xihlamusela marito

dlilosari - nongonoko wa tinhlamuselo ta marito

dyondzo ya le henhla - tidyondzo leti dyondziwaka loko mudyondzi a pasile Giredi ya 12, xik, tidyondzo ta le yunivhesiti, tikholichi na tin'wana.

encenyeto wa mimpfumawulo - anamatopiya

fonimi - xiphemu xa mpfumawulo wa marito lowu vangaka ku cinca ka nhlamuselo ya marito

fonto - sayizi ya matsalelo eka tikhomphyuta

hlela - ku hlelaku hlela, ku lavisisa ntiyiso wa mhaka, ku pfuxeta switshuriwa hi xikongomelo xo swi antswisa

tlhontlha - ku vutisa xivutiso u tlhela u vutisisa nakambe leswaku munhu a huma na nhlamulo leyi lavekaka

hluvukisa - ku antswisa

inthavhiyu - ku vutisa swivutiso ku lava ku kuma ntiyiso wa xiheri lowu munhu a nga na wona mayelana na timhaka to karhi

jagoni - marito lawa ya tirhisiwaka hi vanhu lava tirhaka ntirho wun'we kumbe ntlawa wo karhi, tanihi ririmi ra rihanyu, ra bolo kumbe leri tirhisiwaka hi mintlawa yo karhi. Ririmi ra ntlawa lowu tirhaka ntirho wo karhi na sw. na sw.

khepixini - marito kumbe xivulwana xo hlamusela xifaniso

ku andlala - ku veka timhaka erivaleni, ku hlamusela timhaka

ku andlalela emahlweni - ku veketela swilo swi va eka ndhawu leyi swi nga ta vonaka swi ri emahlweni ka swin'wana

ku dyondza ka vutomi hinkwabyo - ku va munhu a tshama a ri eku dyondzeni minkarhi hinkwayo

ku hlaya / ku vulavula loku lulamisiweke - **(**prepared reading / speaking)

ku hlaya / ku vulavula ka xijumana (unprepared reading / speaking)

ku hluta(review) ku hlamusela leswinene na/kumbe swo biha hi xiendlo kumbe munhu kumbe nchumu wo

karhi. Ku nga hlutiwa buku kumbe ndhawu yo dyela - ku susa leswi nga lavekiki ku sala leswi lavekaka ntsena

kungu/pulani - leswi timhaka ti lukisisweke xiswona eka matsalwa kumbe switsalwana

ku jekajekisana - (debating)

ku kunguhata - ku lulamisela ku endla xo karhi kumbe ku endla mpfapfarhuto

ku tirhisa marito yo tika - ku tirhisa marito lama nga twisisekiki

ku va na xiave - ku hoxa xandla eka migingiriko yo karhi

ku vona nkoka - ku lemuka nkoka

ku yisa mbhurisano emahlweni - ku yisa mhaka emahlweni ku suka laha yi gimetiweke kona

mafambakun'we(collocations) - i marito lama tirhisiwaka swin'we loko hi vulavula kumbe ku tsala xik. bandi na buruku

mafundza - ku landzelela maendlelo yo karhi lama amukelekaka

mahetelelo yo khovolela *(ironic twist)* - i mahetelelo lama a ma nga languteriwanga ya xitori

makambelelo yo aka mudyondzi - i makambelelo man'wana lama tirhisiwaka hi xikongomelo xo kombisa mudyondzi mbuyelo wa leswi a swi kumeke

makambelelo yo kamberiwa hi tintangha - i makambelelo laha vadyondzi va nyikiwaka nkarhi wo kambelana mintirho ya vona vini

makholo - maninginingi ya mahungu, xiyimo xa le henhla laha timhaka ti tlimbanaka kona

mapeletwakufana (homonimi) - marito lama nga na xivumbeko xin'we kambe ya hambana hi tinhlamuselo

matsalwavutomi - bayogirafi, matsalwa lawa munhu wo karhi va hlamuselaka ta vutomi bya munhu un'wana

marito lama tirhisiwaka ku tlula mpimo ma nga huma moya (cliche) - i marito kumbe swivulwana lama tirhisiwaka ku tlula na mpimo ku kala ya nga ha vi na ntikelo eka xik. loko munhu a tshamela ro mi nga xisiwi loko a vulavula, a vula leswi na laha swi nga fanelangiki

Matirhiselo ya ririmi embangwini - ririmi loko ri dyondzisiwa na ku kamberiwa ku fanele ku tirhisiwa mimbangu yo fana na tindzimana na swifaniso naswona vadyondzi va fanele va ri tirhisa emimbangwini yo hambanahambana

mavonelo ya mhaka hi tihlo rin'we - mahlamuselele ya swilo kumbe vanhu hindlela yo khuma miehleketo yo nyika swihlawulekisi swo karhi hi ku angarha, mavonelo ya titlilapisi

mayimelo - ndlela leyi swilo swi nga yimisa xiswona

mbangu - ndhawu kumbe matshamelo ya swilo eka switshuriwa, ndhawu laha ririmi ri tirhisiwaka kona

mboyamelotlhelorin'we - ku langutisa mhaka hi tlhelo rin'we ntsena

mbulavurisano - maendlelo man'wana na man'wana lama tirhisiwaka ku nyiketana na ku hangalasa mahungu exikarhi ka vanhu

mbulavurisano wo nyiketana - ku nyiketana nkarhi eku vulavulena

mbulavulo wa xijumana - i mbulavulo lowu vadyondzi va va ka va nga tilulamiselangi yimiselangi Xitsonga Ri

mbuyelelo wo phirha - mbuyelelo wa marito kumbe xivulwa laha swi nga fanelangiki

mfanelo - ku va swilo swi ri hindlela leyi swi lavekaka hi yona kumbe swi ri leswi amukelekaka

mfungho - xifaniso xo yimela swilo swo karhi

mfuwo - swilo swa ndhavuko

mijekajekisano - (debates)

minkaneto - yi hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini xipanu xin'wana xi nga pfumelelana na xin'wana.

milawu - milawu ya matsalelo

misinya - milawu

minseketelo (arguments) - I nhlamuselo(reason) leyi munhu a yi nyikaka loko a yimelela mavonelo ya yena mayelana na mhaka yo karhi. xik Eka njhekajekisano swivulavuri leswi yimaka na nhlokomhaka kumbe leswi yi kanetaka swi fanele ku nyika minseketelo ya swona

thoni - matlakuselo na ku yisa rito loko munhu a vulavula

moya - xiyimo lexi muvulavuri a nga eka xona

mimpfapfarhutonthathelo - i mimpfapfarhuto yo thathela xivumbeko xa munhu xik. eka tikhathuni munhu loyi a nga na khwiri lerikulu a humesiwa ri kurisiwe ngopfu hi swihangalasamahungu

mpfanganiso - ku katsa kumbe vuxaka bya swilo swo hambanahambana hindlela yo nghenelela

mpfelelo wa marito - ku tumbuluka ka marito ya huma eka man'wana

mpimaniso - ku kuma ku fana na ku hambana

ncino - mbuyelelo wa mimpfumawulo leyi fanaka

ndzima - ku leha ka ntirho lowu faneleke ku endliwa

ndzungulo - ku rungula timhaka leti nga humelela

nhlangano - ku hlanganisa miehleketo kumbe timhaka ku humesa hungu leri twisisekaka

nhlamuseloxidzi na nhlamuselo vuyimeri - nhlamuselo ya ntiyiso

njhekajekisano - (debate)

nkamafundza - ku landzelela maendlelo yo karhi lama nga amukelekiki

nkamakholo - xigaririmi xo pfumala nyanyulo

nkanakaniso - nhlamuselo leyi nga riki erivaleni

nkandzinganelo - ku ka vanhu va nga khomiwi ku fana

nkatsakanyo - nkomiso wa timhaka hi marito ya wena n'wina

nkhapelano - ku komba ku nyiketana ka minthwaso kumbe swiyenge swa minthwaso eka magondzo yo dyondza

nkhaqato - ku tirhisa kumbe malongoloxelo ya timhaka hindlela leyi amukelekaka na hi mfanelo

nkhetekanyo - ku ava swilo ku ya hi vuxaka bya swona

nkhulukelano - ku komba vuxaka na vun'we bya miehleketo kumbe timhaka eka xitshuriwa

nkhuluko - mavekelo ya timhaka hindlela yo ka yi nga ri na ku kanana

nkongomelo - mongo wa mhaka/dyondzo ya mhaka/mhakankulu

nkongomo - leswi munhu a kongomeke ku swi endla, leswi a langutaneke na swona ntsena

nsongavutivi - buku kumbe xikatsa xa tibuku lexi nyikaka timhaka hi xiyenge xin'wana na xin'wana xa vutivi kumbe tinhlokomhaka to hambanahambana (insayitlilophediya)

ntirhisavuswikoti - maendlelo lawa ya tekelaka enhlokweni vuswikoti lebyi mudyondzi a nga na byona. Maendlelo lama ya hambanale na maendlelo ya xikhale laha vuswikoti bya mudyondzi a byi pimiwa ku ya hi leswi a swi kumeke eka tidyondzo to karhi.

ntsalwavutomi/otobayogirafi - tsalwa leri munhu wo karhi a hlamuselaka hi ta vutomi bya yena n'wina

ntlanguencenyeto - migingiriko yo encenyeta eka ntlangu

ntlangu wo tikhovelela - timhaka leti vuyaka hi ximunhuhatwa

ntlimbo - nsohano wa timhaka

ntokoto - ku tiva swilo hi ku va u swi vonale kumbe u swi endlile hi wena n'wina handle ko twa hi van'wana

ntshikelelo - ku tsotsosela mhaka yo karhi/ ku tshikelela mhaka yo karhi

nxopaxopo wa xihenhla - ku langutisa hungu ro karhi xihenhla

n'watindzimi - munhu loyi a tivaka tindzimi to tlula rin'we

papila ro seketela - i papila leri fambana na switshuriwa swin'wana . ri nga famba na tifomo to kombela ntirho kumbe na ntsalwavutitivisi

phewa - mhaka yo ka yi nga twali

pholisemi - rito leri nga na tinhlamuselo to tala, xik, "hosi" i munhu loyi a fumaka tiko kumbe n'wana wa mativula emutini kumbe loyi a nga nkulu eka un'wana kumbe murhangeri

phofula - ku humesa matitwelo

ririmi ra le kaya - ririmi leri mudyondzi a ri tirhisaka laha a kuleleke kona naswona leri a ri kotaka na ku ri vulavula handle ko tilumaluma. Mudyondzi a nga ha va na tindzimi to tlula rin'we ta le kaya.Xitsonga Ririmi ra le Kaya

ririmi ra mfanelo - ku vula timhaka hindlela leyi amukelekaka

ririmi ra swikoweto - ku tirhisa swirho ku vula mhaka, ku fana na ririmi leri tirhisiwaka hi timbheveve

ririmi ro engetela - ririmi rin'wana na rin'wana leri dyondzisiwaka ku engetela Ririmi ra le Kaya

rito - rito leri hi nyikaka mpfumawulo loko hi vulavul**a**

rito - mavonelo kumbe matitwelo ya munhu, xik. vana va fanele ku va na nyika rito eka ta madyondziselo ya vona

rhejisitara - marito, xitayili, na ntlakuso, na xikalo xa rito, swi tirhisiwa ku ya hi xiyimo, xik. matirhiselo ya ririmi loko hi ri ekerekeni ya hambana na ya loko hi ri eku tiphineni na vanghana

swiaki swa ririmi - swihluvi swa mbulavulo ku katsa marito man'wana

swiaki swa swivulwa - swiphemu hinkwaswo leswi tirhisiwaka ku vumba swivulwa, ku nga va swinembeletana kumbe swihluvi swa mbulavulo

swihlamuselamarito - tidikixinari na tibuku ta minongonoko yin'wana ya tinhlamuselo

swihlamuselaririmirimbe (**subtitle)** - i marito lama hi hlamuselaka leswi vuriwaka eka ntlangu kumbe filimi loko ku tirhisiwa ririmi lerri hi nga ri tiviki xik. eka ntlangu wa Xivhenda ku na marito ya Xinghezi lama hlamuselaka leswi vulavuriwaka hi vatlangi hikuva vanhu vo tala a va tivi Xivhenda

swihangalasamahungu *(media)* - i switirhisiwa leswi kotaka ku hangalasa mahungu

swihangalasamahungunyingi *(multimedia)* - i switirhisiwa leswi kotaka ku hangalasa mahungu hi tindlela to tala

swihoxaxandla - vanhu lava nga na xiave eka timhaka to karhi

swiletelo swa le xitejini - (xik. a hleka, a tsutsuma na sw)

swipfuno swa mbonoyingiselo (audio-visual aids) - xik. thelevhixini

swipfuno swo yingiseriwa (audio aids) - xik. xiyanamoya

swipfuno swo voniwa (visual aids) - xik. thelevhixini, maphephahungu, timagazini, tikhathuni na swin'wana

switirhisiwa/switirho - swilo leswi tirhisiwaka loko ku endliwa swilo swo karhi tanihi ku tsala, ku vulavula na swin'wana na swin'wana

switiviso - timhaka leti tivisiwaka vanhu hi nomo kumbe ti tsariwile

switshuriwaxidzi - switshuriwa leswi vulavulaka hi timhaka ta ntiyiso leti humelelaka eka siku rin'wana na rin'wana

switshuriwa swa switsalwambiko - switshuriwa swa mimbulavurisano swo fana na mapapila, makanelwa na swin'wana na swin'wana swa rixaka leri.

switshuriwa swa matlhelonyingi *(multi - modal text)* - (xik: tikhathuni leti nga na xitshuriwa xo hlayiwa)

swivutiso swo pfumala nhlamulo - swivutiso swo tshikelela mhaka

s**wivulavulelwana** - ririmi ro gega ro fambelana na swivulavulelwana kambe ri nga tikombi swinene, xik, xo tirhisa "teka" - xana u swi tekise ku yini swa ku yiviwa ka movha wa wena?

swivuriso - rixaka rin'wana ra ririmi ro gega

timenyu ta khompyutha (pull down menus) - nongonoko wa leswi welaka ehansi ka xiphemunkulu xo karhi eka khompyuta

tinxaka ta swivulwa - swivulwa swi na tinxaka to hambanahambana to fana na swivulwa swa ntolovelo, swivulwa leswi nga ka nandzulo na swivulwa swo vutisa

tsotsosela - ku tshikelela

vaamukeri va mahungu - vayingiseri, vahlaleri na vahlayi va switshuriwa

vamavizweni - marito ya tinhlamuselo to fana

vambanisa - longoloxa na ku veketela minchumu yo karhi eka ndhawu yin'we hi xikongomelo xo lava ku vona kumbe ku kuma ku yelana kumbe vuxaka bya yona

vitonkomiso - rito ro twarisiwa hi maletere kumbe mapeletwana yo sungula yo fana na HURIRIXI (Huvo ya Rixaka ya Ririmi ra Xitsonga)

vonelo - matwisiselo ya mhaka

vufanisi - marito yo humesa swifaniso swa le miehleketweni ku fana na xigego, xihlambanyiso na swin'wana

vukhensivusori - ku xopaxopa mhaka hi ku lava ku kuma ntiyiso handle ko voyamela tlhelo ro karhi

vukhensivuxongi - ku kota ku lemuka kumbe ku bumabumela vuxongi bya leswi swilo swi nga yimisa xiswona

vukhovoleri bya ntlangu - hilaha vaamukeri va mahungu va tivaka swo karhi mayelana na swimunhuhatwa kambe xona xi nga tivi nchumu

vulongoloxamarito - dyondzo yo longoloxa marito hindlela leyinene ku vumba swivulwa

vuhlamusela swa le mahlweni (foreshadowing) - ku nyika vuthala bya leswi nga ta humelela eka nkarhi lowu taka exitorini

vuhlamusela swa le ndzhaku (flashback) - ku rungula leswi nga humelela khale evuton'wini bya ximunhuhatwa eka nkarhi lowu taka exitorini

vundzhaku (background) - i matimu ya munhu

vuandlalelamahlweni (foregrounding) - eka xifaniso ku na minchumu leyi tikombaka yi vekiwe emahlweni ka yin'wana minchumu leyi yi andlaleriwe mahlweni

vuandlalelandzhaku (backgrounding) - eka xifaniso ku na minchumu leyi tikombaka yi vekiwe endzhaku ka minchumu yin'wana . Minchumu leyi yi andlaleriwe endzhaku. Ku nga va mati, mapapa, yindlu, mahlweni

vumbhoni - vuxokoxoko lebyi tirhisiwaka ku seketela timhaka

vumunhuhati - xigaririmi xo hundzula minchumu yi va vanhu

vundzenii - leswi faneleke ku dyondzisiwaXitsonga Ririmi ra le Kaya

vutshila - vuswikoti kumbe vuxongi

vutshila bya nhlamuselo - maendlelo yo karhi yo kuma tinhlamuselo

vutshilavuxongi - maendlelo yo kota ku veketela timhaka hindlela yo nyanyula, yo hlawuleka na ku koka vaamukeri va mahungu

xifaniso - mpfapfarhuto wo yimela xo karhi lexi voniwaka

xihlambanyiso - xigaririmi xo fananisa swilo hi ku pimanisa

xihlekiso - xigaririmi xa misavu

xihlekulo - tsalwa ro hlamusela timhaka hi ku monya na ku hlekula

xikhovolelo xa nandzulo - xigaririmi xa nandzulo

xiletelo xa makambelelo - xitirho xo letela lava kambelaka matirhelo ya mudyondzi eka ntirho wo karhi (rhubiriki)

ximonyo - xigaririmi xo koya

ximunhuhatwa - mutlangi eka xitshuriwa

xipfuneti - mofimi leyi tirhisiwaka ku kombisa matlhelo na minkarhi

xisandzo - xigaririmi xo koya

xithathelo - xigaririmi xo nyunyetela mhaka

xithathelonyanyiso - xithathelo lexi tirhisiwaka ku tlula mpimo

xitikaneti - xivulwa kumbe xigaririmi lexi nga na timhaka timbirhi leti kanetanaka

xitorindzungelelo - xitori xo nyunyetela mhaka

xitwananasi - mofimi leyi tirhisiwaka ku endla leswaku marito ya twala eka tindhawu leti ya tirhisiweke eka tona

xivulwan'we - i xivulwa lexi xi nga na riendli rin'we, xi hlamuselaka mhaka yin'we ntsena. Xivulwan'we xi nga ha vuriwa xivulwanahosi. Xi vumbiwa hi nhlokomhaka, riendlinkulu na xiendliwa.

xivulwankatsano - i xivulwa lexi eka xona ku hlanganisiweke swivulwanahosi kumbe swivulwan'we ntsena. Swi va swi hlanganisiwile hi rihlanginisi kutani swi humesa xivulwa xin'we lexi nga na miehleketo yimbirhi.

xivulwampfilungano - xi vumbiwa hi ku hlanganisiwa ka xivulwanahosi/xivulwan'we na xivulwananandza.

xivulwankatsanompfilungano - i xivulwa lexi vumbiweke hi swivulwanahosi swimbirhi kumbe ku tlula na xivulwananandza xin'we kumbe ku tlula.

xopaxopa - ku tlhantlha hi ku lava ku twisisa

yelaniso - ku yelana ka mimpfumawulo

XIPHOKHAMA - Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo